

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI**

SAĞIR YETİŞKİNLERİN KİMLİK İNŞALARI

Yüksek Lisans Tezi

Furkan ERDOĞDU

250112074

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Göklem TEKDEMİR YURTDAS

İstanbul - 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : FURKAN ERDOĞDU Numarası : 2501120749
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : PSİKOLOJİ Danışmanı : DR.ÖĞR.ÜYESİ GÖKLEM TEKDEMİR
YURTDAŞ
Tez Savunma Tarihi : 25.04.2019 Saati : 09:30
Tez Başlığı "SAĞIR YETİŞKİNLERİN KİMLİK İNŞALARI"
:

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF.DR.SEVİM CESUR		Kabul
DR.ÖĞR.ÜYESİ BAHAR TANYAŞ		KABUL
DR.ÖĞR.ÜYESİ GÖKLEM TEKDEMİR YURTDAŞ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
DOÇ.DR.FERZAN CURUN		
DR.ÖĞR.ÜYESİ ELİF YAVUZ SEVER		

ÖZ

Bu çalışmada, işitme engelli ebeveynlerin gündelik yaşam deneyimlerinin ve işiten çocukları CODA'lar (Children of Deaf Adults-“Sağır Yetişkinlerin Çocukları”) bağlamında işiten toplum ve işiten bireyler ile ilişkilerinde yaşadıkları iletişim deneyimlerinin kimlik inşaları üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla 3 kadın, 4 erkek olmak üzere toplam 7 işitme engelli ebeveyn ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sonucu elde edilen verilerin analizi ve yorumlanmasında fenomenolojik analiz yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda araştırma bulguları, “Engellikten Ayrıştırılan Sağır Kimliği ve Özgün Toplumu” üst başlığında, “Kimlik Özdeşimleri: İç-Grup ve Dış-Grup Ayrımları”, “Bir Sosyal Grup Olarak Sağır Toplumu”, “Ortak Kimlik Deneyimini Pekiştiren Sosyal Kurumlar: Dernek ve Lokaller”, “Toplumsal Sorunlar: Devletin Uygulamaları Bağlamında İktidar ve Kimlik Politikaları” ve “Eğitim Sorunları: Sağır ve İşitme Engelli Okulları” temaları ile alt kategorilerinde toplanmıştır. Araştırma sonucunda, katılımcıların kendi kimlik kategorizasyonlarında engellikten ayrılan bir sosyal kimlik olarak sağır kimliğini benimsedikleri saptanmıştır. Sağır toplum ve sosyal kimliğinin temel belirleyici değişkeninin, işaret dili değişkeni olduğu tespit edilmiştir. Bu tarz bir kimlik tanımlamasının temelinde dış-gruptan maruz kalınan önyargı ve ayrımcı tutumların, iç-grup olarak sağır toplumuna atfedilen özelliklerin daha fazla benimsenmesine neden olduğu çıkarımına ulaşılmıştır. Katılımcılar tarafından toplumsal alanda da özgün eğitim kurumları ile dernek ve lokallerin sağır toplumunun sosyal kurumları olarak kimlik özdeşimlerini pekiştirdiği ifade edilmiştir. Son olarak katılımcılar, özellikle sağır kimliği özelinde geliştirilen devlet politika ve uygulamalarının yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Sağır kimliği çerçevesinde elde edilen tematik içerikler, ötekileştirilme, damgalanma, ayrımcılığa maruz kalma kavramları ile engellilik ve beden bağlamında iktidar kuruluşu çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağır Kimliği, CODA Çocuklara Sahip Olmak, Kimlik Özdeşimi, Damgalanma, Ötekileştirilme, Beden ve İktidar

ABSTRACT

In this study, it is aimed to investigate the effects of daily life experiences of hearing-impaired parents and the communication experiences they experience in their relations with the hearing and their children who are CODAs. For this purpose, semi-structured interviews were conducted with 7 hearing-impaired parents (3 female and 4 male). Phenomenological analysis was used to analyze and interpret the data obtained from the interviews. As a result of the analysis, the research findings, "Identity Discrimination Identified by Deaf Identity and Its Unique Society", "Group Identities: Internal-Group and External-Group Differences", "Deaf Community as a Social Group", "Social Institutions That Enhance the Experience of Common Identity", "Social Problems: Power and Identity Policies in the Context of State Practices" and "Educational Problems: Schools of Deaf". It was found that the participants adopted the deaf identity as their social identity which was differentiated from the disability identity due to participants' exposure to the prejudice and discriminatory attitudes, which are attributed to the deaf as an external group. The main determinant of the deaf community and social identity is the variable of the sign language (Turkish Sign language). It was stated by the participants that in the social field, original educational institutions, associations and locals reinforced their identification with deaf identities. Finally, the participants stated that the state policies and practices developed specifically for the deaf identity were insufficient. The thematic contents obtained within the framework of the deaf identity are discussed within the framework of the body and power in the context of disability, stigmatization and discrimination.

Key Words: Deaf Identity, Having CODAs, Identification, Stigmatization, Othering, Body and Power Relationship

ÖNSÖZ

Bu çalışma sağır ebeveynlerin, kimlik inşalarında belirleyici olan gündelik deneyimlerini anlamlandırmayı ve deneyimlerde ortaklaşan fenomenolojik olguları incelemeyi amaçlamaktadır. 2013 yılında bir ders kapsamında tesadüf eseri karşılaştığım, CODA kavramı ve olgusu bana, daha önce çok da farkında olmadığım bir dünyanın kapılarını araladı. CODA'ların deneyimlerini anlamak ve anlamlandırmak amacıyla gerçekleştirdiğim ilk çalışmanın akabinde kapıları aralanan bu dünyayla, sağır bireyler ve sağır toplumu ile gerçek anlamda tanışmak ise bu çalışma ile mümkün oldu. Bu çalışma ayrıca sağır bireylerin ve toplumunun seslerini duyurmalarına aracı olmayı, haiz oldukları işaret dili ile inşa ettikleri benlikleri ve sosyal kimlikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, işiten bir birey için, hatta sağır ebeveynlerin kendi çocukları olan CODA'lar için, bambaşka bir deneyim ile yaşamlarını sürdürmekte olan sağır bireyler ve sağır toplum ile hemhal olmak, kısaca her şeyiyle sağır bir bireyin anlam dünyasına vakıf olmak mümkün olamayacağından, bu çalışmanın yalnızca bir “sosyal psikolojik anlama çabası” olduğunu söylemek önem arz etmektedir. Sonuç olarak çalışmanın ortaya çıkmasında çok büyük katkıları olan değerli katılımcılara teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışmaya başladığım ilk günden bu yana desteklerini esirgemeyen Sağır Ailelerin Çocukları Derneği'ne, kıymetli başkanı Neslihan Kurt hanımefendiye ve ailesine, görüşmelerin gerçekleşmesinde büyük emekleri olan işaret dili tercümanlarına teşekkür ederim.

Bu tezin ortaya çıkmasında, tüm süreç boyunca çalışmayı en ince ayrıntısına kadar titizlikle takip eden ve geri bildirimleri ile bana yol gösteren değerli danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Göklem Tekdemir Yurtdaş hocama şükranlarımı sunuyorum. Tez süreci boyunca büyük bir sabır ve fedakârlıkla benden desteğini esirgemeyen sevgili eşim Rümeyza'ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca üzerimde emeği olan tüm hocalarıma, dostlarıma ve kıymetli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Furkan Erdoğan

İstanbul, 2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLO LİSTESİ.....	viii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1
1. KİMLİK, İŞİTME ENGELLİLİK ve EBEVEYNLİK.....	6
1.1. Kimlik.....	6
1.1.1. Benlik	6
1.1.2. Sosyal Kimlik	9
1.1.3. Engelliliği Tanımlama	18
1.2. İşitme Engelli Kimliği ve Kültürü.....	20
1.2.1. İşitme Engelli Kimliğinin Gelişimi	20
1.2.2. İşitme Engelli Kimliğine Yönelik Yaklaşımlar.....	21
1.2.2.1. Engellilik Yaklaşımı (Disability Framework).....	21
1.2.2.2. Irksal Kimlik Paradigması (Racial Identity Paradigm).....	21
1.2.2.3. Sosyal Kimlik Paradigması (Social Identity Paradigm).....	22
1.2.2.4. Öyküsel-Anlatı Yaklaşımı (Narrative Approach)	23
1.2.3. İşitme Engellilik ve Kültürlenme.....	24
1.2.4. İşitme Engelli Toplumu ve İşaret Dili	27
1.3. İşitme Engelli Ebeveynler ve CODA Olgusu	30
1.3.1. İşitme Engelli Ebeveynler	30
1.3.2. İşitme Engelli Ebeveynlerin Çocukları: CODA'lar.....	35
2. YÖNTEM	40
2.1. Veri Toplama Süreci, Araç ve Teknikleri.....	40
2.2. Çalışma Grubu	43
2.3. Analiz.....	45
3. BULGULAR: ENGELLİKTEN AYRIŞTIRILAN SAĞIR KİMLİĞİ ve ÖZGÜN TOPLUMU	49
3.1. Kimlik Özdeşimleri: İç Grup - Dış Grup Ayrırımları	49
3.1.1. Kendini Tanımlama.....	49
3.1.2. Kabullenme ve Özdeşim Kurma: Benlik Kategorizasyonu.....	50
3.1.3. Engelli Kimliği İçerikleri.....	51
3.1.3.1. Engelliği Tanımlama ve Reddetme	52
3.1.3.2. Tıbbi Müdahalelerin Kimlik Tanımları Bağlamında Yansımaları.....	53
	vi

3.1.3.3. Benlik Özerkliği: Bireysel Yetkinlik ve Yeterlik Atıfları.....	54
3.1.4. Aile Deneyimleri	55
3.1.4.1. İşiten Çocuklara Sahip Olma: CODA Olgusu.....	55
3.1.4.2. Sağır Çocuklara Sahip Olmanın Olası Yaşantısal Sonuçları.....	57
3.1.4.3. Ebeveynler ile İletişim: Yetersizlik ve Engellenme	58
3.2. Bir Sosyal Grup Olarak Sağır Toplumu.....	59
3.2.1. İşaret Dili: Kimliğin Temel Değişkeni	62
3.2.2. Dış Grup İşaretleme: İşiten Toplum ve “Yarımlar”	66
3.2.3. İç Grup Olarak Sağır Toplumu: İletişim Kurabilmenin Merkezi Rolü	71
3.2.4. Sağır Toplumunun İşiten Üyeleri: CODA’lar.....	72
3.3. Ortak Kimlik Deneyimini Pekiştiren Sosyal Kurumlar: Dernek ve Lokaller	75
3.4. Toplumsal Sorunlar: Devletin Uygulamaları Bağlamında İktidar ve Kimlik Politikaları.....	75
3.4.1. Toplumsal Sorunlar: İletişim Sorunları, Önyargı ve Ayrımcı Tutumlar.....	76
3.4.2. Hastane Deneyimleri: İletişim Problemleri	78
3.4.3. İş ve İstihdam Olanaklarının Sınırlılığı.....	79
3.4.4. Kültürel Azınlık Grubu Muamelesine Maruz Kalma.....	80
3.4.5. Aktivist Kimlik: İç Grup Üyelerini Destekleme	83
3.5. Eğitim Sorunları: Sağır ve İşitme Engelli Okulları	84
3.5.1. Okullarda Maruz Kalınan Önyargı ve Ayrımcılık	86
3.5.2. Okulların Olumlu Etkileri.....	86
SONUÇ ve TARTIŞMA	89
KAYNAKÇA	115
EKLER.....	123

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Çalışma Grubu: Demografik Özellikler	45

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1. Veri Kodlama: Tema ve Kategoriler 48

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

CODA: Children of Deaf Adults

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

Ed. : Editör

Ör. : Örnek

s. : Sayfa

S. : Sayı

T.y. : Tarih yok

GİRİŞ

Farklı zamanlarda farklı araştırmacılar tarafından yapılan araştırmalara göre işitme engelliler %90 oranında işiten ebeveynlerin bulunduğu ailelerde dünyaya gelirken, yine %90 oranında işitme engellilerin işiten çocukları olmaktadır (Moores, 2001, akt. Bat-Chava 2000; Levinger ve Orlev, 2008; Mitchell ve Karchmer 2004). Levinger ve Orlev (2008) işitme engelli ebeveynlerin yaşadığı bu durumu “*ses denizinin ortasındaki sessizlik adası*” olarak ifade etmektedir. Diğer engellilik gruplarından farklı olarak, işitme engelli ebeveynlerin de dahil olmayı tercih ettiği ya da dahil olduğu, kendi dil ve kültürel özellikleri olan işitme engelli toplumu; ileri derece işitme kaybı yaşayan bireylerden işitme engelli ebeveynlerin işiten çocuklarına, CODA’lara, kadar geniş bir kitleyi içermektedir. Bu noktada bir sosyal grup olarak işitme engelli toplumunun bir parçası olmak ve bu yönde bir sosyal kimlik inşası, bireylerin işitme kaybı derecelerinden ve durumlarından daha çok işaret dili kullanımı ve eğilimleri ile, işitme engelli topluma dair aidiyetleri, kararları, inanışları, davranış ve tutumları tarafından belirlenmektedir (Singleton ve Tittle, 2000).

“*Children of Deaf Adults*” İngilizce tabirinin kısaltması olan ve hem İngilizce konuşan kültürlerde akademik literatür ve gündelik dilde, hem de giderek yaygınlaşan Şekilde Türkçe’de de kullanılmakta olan CODA terimi ise bir veya birden fazla işitme engelli yetişkin tarafından yetiştirilen çocukları tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu tanımdan hareketle; CODA olarak ifade edilen kişilerin işitme engeli bulunmamaktadır; ancak CODA tabiri yalnızca ebeveynleri işitme engelli olan kişiler için değil, işitme engelli herhangi bir birey tarafından yetiştirilen kişileri de nitелеmektedir (“CODA FAQs”, t.y.). CODA Şeklinde kısaltılan kullanımın dışında yine İngilizce literatürde ve gündelik kullanımda “*Mother Father Deaf* (CODA’nın aılıminın işaret diline çevrilmesinden hareketle belirlenen bir ifade)” ya da “*KODA (kid of deaf adults / CODA* ile benzer bir anlam içermekle birlikte genellikle 18 yaş altı çocuklar için kullanılmakta olan bir kısaltma)” gibi terimlerin kullanımına da rastlanmaktadır. Ancak bu kullanımların Türkçe’de gündelik dilde ve işitme engelli toplumu içerisinde karşılıkları bulunmamaktadır.

İşitme engelli yetişkinlerin ve CODA'ların bulunduğu ailelerde karşılaşılan farklılıklara bakıldığında ise ailedeki işitme engelli bireylerin işaret dili kullanımları ve kültürel grup aidiyetleri de aile bireylerinin kimlik özdeşimlerinde belirleyici olmaktadır. Her iki ebeveynin işitme engelli olduğu ve aile içi iletişimlerde işaret dilinin kullanıldığı aileler olmakla birlikte, bir ebeveynin işitme engelli olduğu diğer ebeveynin olmadığı ama her ikisinin de işaret dili bildiği ailelere de rastlanabilmektedir. Farklı bir şekilde de her iki ebeveynin işitme engelli olduğu ancak sözel dil becerilerine sahip olup işaret dili kullanmadığı ve işitme engelli toplumu içerisinde kendini konumlandırmadığı aileler de olabilmektedir (Children of Deaf Adults [CODA] International, 2005). Yukarıda bahsi geçen farklılıklara rağmen işitme engelli ebeveynlerin (ya da yetişkinlerin) ve CODA'ların bulunduğu ailelerde en sık karşılaşılan aile tipi olarak, her iki ebeveynin işitme engelli olup işaret dili kullandığı ve çocukların da işaret dili ile yetişmesinin beklendiği veya o şekilde yetiştiği aileler öne çıkmaktadır (Preston, 1994). Bu noktada aile içi işaret dili kullanımı ve eğilimleri ile CODA'lardan işaret dili kullanımına yönelik ebeveyn beklentisi kültürel grup aidiyetlerinin belirlenmesinde ve dolayısıyla sosyal kimlik özdeşimlerinde önemli bir etken olarak görünmektedir.

Türkiye'de CODA'ları çok yakın zamana kadar konu edinen çalışmanın olmadığı ancak son yıllarda sınırlı sayıda da olsa CODA'ların iki sosyal grup ve toplum arasındaki özgün konumları ile birlikte akademik çalışmalarda gündeme geldiği görülmektedir (Alsancak, 2018a; Erdoğan 2018; Seven ve Göl Güven, 2016). Ancak bu çalışmada CODA'ların hem işitme engelli ebeveynlerinden hem de işiten bireylerinden farklılaşan deneyimleri doğrudan konu edilmemektedir. Aksine bu çalışmada CODA'ların ebeveynlerinden farklılaşan işitme durumlarının ebeveynlerinin deneyimlerine yansması ve bu deneyimin beraberinde getirdiği varsayılan işiten bireylerle ve toplumla yüzleşmelerinde ve etkileşimlerinde benlik kategorizasyonlarının ve kimlik özdeşimlerinin nasıl inşa edildiğinin analizi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, araştırmanın odağını işitme engelli ebeveynler ve gündelik yaşam deneyimleri merkezinde benlik kategorizasyonlarında ve kimlik

özdeşimlerinde rol oynayan fenomenolojik olguların anlamlandırılması oluşturmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), engelliliği; beden fonksiyonlarında veya yapısındaki sorunları ifade eden bozuklukları, bir bireyin bir eylem veya görevi yerine getirmesinde karşılaştığı zorlukları ifade eden aktivite sınırlamalarını ve bir bireyin toplumsal deneyimlerinde ya da sosyal katılımında karşılaştığı kısıtlamaları ifade eden katılım kısıtlamalarını veyahut engellerini içeren şemsiye bir kavram olarak tanımlamaktadır (“Disabilities”, 2019). Bu tanımın, engelliğin gündelik aktiviteleri kısıtlayan bedensel bozuklukları hem de bu bedensel bozukluklar dolayısıyla sosyal hayata katılımında yaşadığı engelleri içeren iki boyutlu bir tanım olduğu görülmektedir. Bu çalışmada ise engellilik, işitme engelli ebeveynler özelinde sosyal alanda deneyimlenen ve bireylerin öteki ile ilişkilerinde performe ettikleri benliklerin şekillenmesine ve kimlik özdeşimlerine etki eden bir olgu olarak ele alınmaktadır.

Araştırma öncesinde ilk olarak akademik ve bilimsel literatürde Türkiye’de işitme engelliler üzerine yapılan çalışmalar taranmıştır. Türkiye’de 2012 yılına kadar yapılan engellilik konulu, tez, makale, kitap ve kitap bölümü ile projelerin derlendiği Hacettepe Üniversitesi Engelliler Araştırma ve Uygulama Merkezinin çalışmasında 24 makalede işitme engellilerin konu edildiği görülmektedir. Bu makalelerin büyük bir kısmının işitme engellilerin eğitimi konusundadır, bunun dışında da genç işitme engelli bireylerin istihdamı konusu ele alınmaktadır. Kitap ve kitap bölümlerinde de benzer bir sonuç ile karşılaşmaktayız. Buna göre işitme engelli çocukların ve öğrencilerin eğitim durumları ve eğitim yöntemleri bu kitap bölümlerinde yer almaktadır. Derlemenin eğitim başlıklı tez çalışmalarının 26’sında ise yine aynı şekilde çocukluk ve gençlik dönemlerindeki işitme engelli öğrencilerin eğitim durumları tartışılmaktadır. Benzer şekilde sosyal ve sağlık alanlarındaki tezlerde de çocuk veya genç işitme engellilerin ele alındığı görülmektedir. Fen alanındaki tezlerin taranması sonucunda da, ilgili disiplinlerde işitme engellilerin eğitimi hususunda çözüm önerilerinin geliştirilmesine odaklanıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Resmi kurumlar, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, valilikler ve belediyeler tarafından yapılan projelerde ise doğrudan işitme engellileri konu edinen çalışmaların yer

almadığı görülmektedir (“Türkiye’de 2012 Yılına Kadar Yapılmış Engellilik Çalışmaları”, t.y.). Bu bağlamda ülkemizde 2012 yılına kadar yapılan çalışmaların çoğunlukla işitme engellilerin eğitimi konusuna odaklandığı ve işitme engellilerin kimlik edinimleri üzerine çalışmanın yer almadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

2012 yılı ve sonrasında ülkemizde yapılan çalışmalarda ise, “sağır” ve “işitme engelli” kelimeleri ile ayrı ayrı yapılan tarama sonucunda, işaret dili çalışmalarının ağırlıkta olduğu görülmüştür (Kemaloğlu ve Kemaloğlu, 2012; Çakır, Çetin ve Baş, 2013; Topraksoy, 2015; Arık, 2016; Arık, Makaroğlu ve Dikyuva, 2016; Gökçe, 2019). Bu çalışmalar dışında ise işitme engelli ebeveynleri konu edinen çalışmalara ise Türkçe literatürde rastlanmamıştır. Ayrıca engellilerin Türkiye toplumunda, maruz kaldıkları baskı, ayrımcılık, önyargılı tutumlar ve dışlanma ile engelliliğin kültürel ve söylemsel tanımlarının ve kimlik ilişkilerinin çalışmalarda konu edildiği görülmekte iken (Burcu, 2011; Aslan ve Şeker, 2013) doğrudan sağır/işitme engelli toplumu ile sorunlarını ele alan yalnızca tek bir çalışmaya sosyal hizmetler alanında rastlanmaktadır (Alsancak, 2018b).

Tüm bu çalışmalarda araştırmacıların bir kısmının “işitme engelli” tanımlamasını kullandığı görülürken, kimi çalışmalarda ve daha sınırlı sayıda çalışmada ise araştırmacılarca “sağır” kelimesinin kullanıldığı görülmüştür (Bkz. Güven ve Göl Güven, 2016, “Sağır Toplumunun Sosyal Dışlanma Sorunları”, Çakır, Çetin ve Baş, 2013, “İşitme Engellilere Yönelik Dinamik Web Sayfasının Geliştirilmesi”). Ayrıca yine benzer şekilde sosyal kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının isimlerinde de benzer bir ikilik durumunun olduğu söylenebilmektedir (Bkz. “Türkiye Sağır Millî Federasyonu”, “İşitme Engelliler Federasyonu”). Bu durumda sağır ve işitme engelli kelimelerinin kimi zaman bir farklı tanımlar için, kimi zaman da iç içe geçen anlamlarda bir birinin yerine kullanılmaktadır. Bu çalışmada bu ikilik durumundan kaynaklı olarak, hem literatürde sıklıkla “işitme engelli” kullanımına başvurulması hem de yukarıda da Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) tanımında da görüldüğü üzere engellilik kavramının daha geniş bir anlamı içerdiği düşünülerek ve dolayısıyla da farkında olmadan gerçekleştirilebilecek bir ayrımcılık durumundan ve araştırmacı yanlılığından kaçınılmak amacıyla çalışmanın giriş bölümünde literatür kısmının yer

aldığı birinci bölümünde “işitme engelli” tabiri ve tanımlamasının kullanımı uygun görülmüştür. Ancak araştırmanın verilerinin toplanması aşamasında, hali hazırda tanımlamalarda var olan ikilik durumunun katılımcıların kimlik özdeşimlerinde bir değişken olabileceği varsayımı ile katılımcılardan bu iki kullanım ve tabirden hangisi ile kendilerini tanımladıklarını ve bu durumun nedenlerini açıklamaları istenmiştir. Sonuç olarak örneklem bilgilerinin yer aldığı Tablo 1.’de, araştırmanın analiz ve bulgularında görüleceği üzere katılımcılarının tamamının kendini sağır olarak tanımlaması ve işitme engelli ile sağır tanımları arasındaki farkları vurgulaması dolayısıyla çalışmanın bulgular ile sonuç ve tartışma bölümlerinde nedenleri ile birlikte ifade edilerek sağır kelimesi kullanılmıştır.

Bu çalışmada yetişkin işitme engellilerin işiten çocukları CODA’lar bağlamında ebeveynlik deneyimlerinin, işiten toplum ile yüzleşmelerindeki sorunların ve iletişim deneyimlerinin ve işitme engelli toplum ve kültürüne dair aidiyetleri ve bu aidiyetler üzerinden inşa ettikleri sosyal kimliklerin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca benlik kategorizasyonu süreçlerinde etkin olan değişkinlerin incelenmesi de bu çalışmanın amaçlarındandır. Bu amaçla işiten çocukları olan işitme engelli ebeveynler ile alanında uzman üç işaret dili tercümanı aracılığıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış ve yapılan görüşmeler neticesinde ulaşılan veriler niteliksel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yöntem ile analiz edilmiştir. Analiz sonrası elde edilen bulgular, Sosyal Kimlik Yaklaşımı perspektifinde ve literatürde yer alan çalışmaların ışığında, hazırlanan kavramsal ve teorik çerçeve dahilinde tartışılmıştır.

Bu araştırmanın Türkiye’de işitme engelli toplumunun ve işitme engelli bireyleri, ve işitme engellileri çocukları olan CODA’ların görünürlüğüne artmasına, sorunlarının ve gündelik deneyimlerinin duyurulmasına, kendi kimlik durumlarının kendi talep ve tanımlarına uygun olarak kabul edilmesine, kamuoyunda bu konuda bir farkındalık oluşması ile sorunlarının çözümüne ve yapılacak yeni çalışmalara katkı sunması hedeflenmektedir.

1. KİMLİK, İŞİTME ENGELLİLİK ve EBEVEYNLİK

1.1. Kimlik

Kimlik en yalın tanımıyla, bir kişinin ve farklı boyut ve niteliklerdeki toplumsal grup ve yapıların “kimsiniz” ve “kimlersiniz” şeklinde sorulan sorulara verdikleri cevaplardır (Güvenç, 1993, s. 3). Kişinin bu sorulara muhatap olması ile birlikte “ben kimim” sorusuna cevap arayışı sosyal bir bağlam içerisinde gerçekleşir. Sosyal bağlamı oluşturan, kişinin veya grubun içerisinde yaşadığı zaman, toplum ve kültüre bağlı olarak da “ben kimim” sorusuna verilen cevapların dayanakları da farklılık arz eder. Kişinin veya grubun öteki ile olan ilişkisinde inanç, tutum ve değer yargıları ile şekillenir.

Bilgin (2003, s. 223) ise kimliği bireyin “başkalarıyla nelerinin ortak olduğuna ve nelerinin farklılık gösterdiğine dair bir ait olma ve gerilim hali” olarak tanımlamaktadır. Bir kişinin veya grubun sosyal bir çevre içerisinde kendini tanımlama ve konumlandırmasıdır. Kimlik kişinin veya grubun kendisine dair tanım, imaj, görüş ve bilgileri içeren tüm temsilleri içerisinde barındırmaktadır. Ancak kişinin kendini kavrayışı sabit ve değişmez değildir. Kişinin veya grubun sosyal bağlam içerisinde ötekiyle olan ilişkisine dayanan ve süreklilik arz eden bir kavrayıştır (Bilgin, 2007, s. 78).

Kimliğin kişinin kendisi ile ilgili değer atıflarını ve öznel duygu, yargıları içermesi bireysel düzeyde bir kişisel kimliğin varlığına işaret etmektedir. Psikolojide kişisel kimlik, benlik olarak kavramsallaştırılmaktadır. Benlik, kişinin bireysel düzeyde kişinin ötekiyle etkileşimi içerisinde “kim olduğunu” tarif ederken aynı zamanda bireyin kendi varlığının farkında olma halini bir öz bilinç halini de ifade etmektedir. Öz bilinç hali bireysel düzeyde kimliğin temeli ve yaratıcısıdır (Karaduman, 2010, s. 2886).

1.1.1. Benlik

Psikoloji literatüründe benlik ilk olarak William James’in The Principles of Psychology (1952/1891) isimli kitabında ele alınmıştır. James benliği bilen (I) ve bilinen (me) olarak iki boyutlu olarak ele almış ve psikolojinin konusunun bilinen

benlik olduğunu belirtmiştir. Ayrıca James benliğin; kişinin bedeni, maddi kazanımları ve ailesinden oluşan maddi benlik; kişinin içsel varlığı ve manevi eğilimlerinden oluşan manevi benlik; kişinin çevresinden edindiği bilgiler ile şekillen sosyal benlik ve psikolojinin konusu dışında tutulması gerektiğini öne sürdüğü saf ben'den (pure-ego) oluştuğunu yazmıştır (Bacanlı, 1990).

Psikanalitik kuramın ortaya çıkışında Freud, benliği id-ego-süperego yapısal sınıflandırması ele almış ve kişinin kendi hakkındaki bilinçli bilgilerini içeren ve kişiliğin bilinçli yanını temsil eden ego üzerinden bu yapısal görüşü geliştirmiştir. Klasik psikanalitik kuramdan hareketle Jung ve Adler de kendi benlik kuramlarını geliştirmişlerdir. Jung antropolojik yönelimli ve çok boyutlu bir kuram geliştirerek, kişinin topluma karşı maskelerini oluşturan persona ve kişiliği örgütleyen ben (self) kavramları üzerinden sosyal bir benlik yapısından bahsetmiştir. Adler ise kişinin doğuştan itibaren beraberinde getirdiği bir aşağılık duygusunun varsayımından hareketle, sosyal çevrede bu aşağılık duygusunun giderilmesi ile gelişen ve dış dünya ve ahlaki inançlar ile şekillenen bir benlik ve ideal benlik kavramlarından bahsetmiştir (Bacanlı, 1990). Bu bakımdan Adler'in de sosyal benlik ile ilişkili bir kuram geliştirdiği söylenebilir.

Neo-Freudyen veya neo-analist olarak tanımlanan Horney, Erikson ve Sullivan gibi kuramcılar da benlik konusunu ele almışlardır. Horney ideal benlik ve benlik sevgisi; Erikson kimlik ve kimlik bunalımı; Sullivan ise toplumun mantık dışı yönlerinin bir sonucu olduğunu öne sürdüğü benlik sistemi kavramları üzerinden benlik konusunu ele almışlardır (Akt. Bacanlı, 1990).

Psikoloji literatüründe William James'in benlik tasnifinden hareketle benliğin bireysel ve sosyal boyutlarını ele alan kuramların yanı sıra Charles Horton Cooley, George Mead ve Erving Goffman gibi sosyologlar da benlik kavramını çalışmalarında konu edinmiştir. Cooley 1900'lerin başında bireyin kendisini başkalarının algıladığı gibi algılaması olarak tanımladığı "ayna benlik" kavramını ortaya atmıştır. Yirminci yüzyılın en önemli sosyologlarından biri olarak gösterilen Mead tarafından bu kavram "ayna benlik" kavramı ele alınmış ve Mead benliğin ötekinin kişiye verdiği tepkiler ile "sosyal etkileşim" içerisinde ortaya çıktığını belirtmiştir. Erving Goffman ise

sosyal etkileşimi kişinin sosyal çevresine ve o anki duruma uyumu sürdürmek amacıyla gerçekleştirdiği herkesin kendisine düşen rolü oynadığı bir performans olarak tanımlamıştır (Bacanlı, 1990). Dolayısıyla benlik sosyal etkileşim içerisinde kişilerin rollerinde sergiledikleri performans sunumlarıdır.

Yukarıda bahsi geçen kuramcıların benlik görüşleri haricinde benliği farklı boyutları ile birlikte farklı şekillerde konu edinen pek çok yaklaşım ve çalışmaya hem psikoloji literatüründe hem de sosyal bilimlerin farklı alanlarında rastlamak mümkündür. Ancak yukarıda bahsi geçen kuramcıların görüşleri üzerinden düşündüğümüzde; benlik ile ilgili görüşlerini, bireysel benlik, sosyal benlik ve sosyal etkileşim içerisinde ortaya çıkan ilişkisel benlik başlıkları altında toplamak mümkündür.

Hogg ve Abrams (2006, s. 21-22) da William James'in bilen benlik (I) ile bilinen benlik (me) ayrımından hareketle, bilen benliği bilişsel bir süreç olarak tanımlar. Bilinen benlik (me) ise bilişsel bir yapı olarak psikoloji literatüründe ele alınan "benlik" (self) kavramına tekabül etmektedir. Bilen ve bilinen benlik arasındaki diyalektik ilişki içerisinde bilinen benliğin dolayısıyla psikolojinin araştırma konusu olan benliğin inşa edildiğini söyler. Sosyal kimlik yaklaşımı ise Gergen'in ilişkileri önceleyen ve ilişkilerin yapay olmadığını savunan ve sayısız ilişkinin kesiştiği nokta veya bu noktaların toplamının tamamı olarak tanımladığı ilişkisel benlik görüşünün (Gergen, 2009, s. 55) ve Tajfel ve Turner tarafından yapılan niteliksel açıdan farklılaşan davranış biçimleri arasındaki ayrımları ortaya koydukları sosyal kimlik araştırmalarının sonuçlarının işaret ettiği bir benlik modelini benimser. Kısaca sosyal kimlik kuramı benlik kavramını kişinin öznel olarak erişilebilir kendilik özdeşimlerinin ve değerlendirmelerinin toplamı olarak tanımlar. Kendilik ya da benlik özdeşimleri de sınırlanmış ve görece belirli gruplaşmalarla veya bir öteki tarafından dışlanmaya ihtiyaç duyan ve bir grupta özdeşleşmeyi içeren süreçlerle ilişkilidir. Bu noktada sosyal kimlik kuramı benliği grup aidiyetleri üzerinden 'sosyal kimlik' ve bireysel özellikleri üzerinden 'kişisel kimlik' olarak ayırarak tanımlamaktadır.

1.1.2. Sosyal Kimlik

Sosyal kimlik, kuramı ortaya atan iki isimden biri olan Henri Tajfel tarafından "bireyin benlik algısının, bir sosyal gruba ya da gruplara üyeliğine ilişkin bilgisinden ve bu üyeliğe yüklediği değerden ve duygusal anlamlılıktan kaynaklanan parçasıdır" şeklinde tanımlanmaktadır (Akt. Demirtaş, 2003). Tanımdan da anlaşılacağı üzere sosyal kimlik kuramı daha çok gruplar arası durumlar ile ilgilidir ve sosyal kimlik grup üyelikleri ve aidiyetleri tarafından belirlenmektedir. İnsanlar benlik saygılarını artırmak için pozitif-olumlu bir toplumsal kimliğe sahip olmak ve bu kimliği korumak için çaba göstermektedir. Bu olumlu kimlik ise temelde kişinin içerisinde bulunduğu grup içi ve gruplar arasında yapılabilecek olumlu karşılaştırmalardan kaynaklanmaktadır. Bu karşılaştırmalar neticesinde 'yetersiz' bir kimlik olması durumunda ise insanlar gruptan ayrılabilir ya da bunun için daha olumlu ayırt etme yolları bulmaya çalışabilirler. Bu amaçla kişiler grup içi aidiyetler ve gruplar arası davranışların belirlediği toplumsal olarak olumlu bir kimliğe ulaşmak için farklı şartlar altında farklı stratejiler kullanmaktadır. Tajfel ve Turner, gruplar arası farklılaşmayı etkileyebilecek üç değişkenlik kategorisinin olduğunu belirtmektedir: İnsanlar kendi gruplarıyla öznel olarak tanımlanmalıdır; içerisinde bulunulan durum gruplar arası karşılaştırmaların değerlendirilmesine izin vermelidir; dış grup yeterince karşılaştırılabilir olmalıdır ve farklılaşma için verilen baskıların karşılaştırılabilirlikle birlikte artması gerekmektedir (Akt. Brown, 2000). Bu temel varsayımdan hareketle sosyal kimliğin; kişinin "ben kimim" sorusuna grup bağlamında verdiği, grup içi ve gruplar arası ilişkileri ile gruplar arası değerlendirmelerini ve tanımlarını içeren cevabı olduğunu söyleyebiliriz.

Sherif gruplar arası ilişkileri, "Gruplar arası ilişkiler iki veya daha fazla grup ile bunların üyeleri arasındaki ilişkileri ifade eder. Bir gruba mensup bireyler toplu olarak veya bireysel olarak, grup tanımları açısından diğer gruplarla veya üyeleriyle etkileşime girdiğinde, gruplar arası davranışın bir örneği ortaya çıkmış olur." şeklinde tanımlamaktadır (Akt. Abrams ve Hogg, 2006, s. 38). Sherif günümüzde artık klasik olarak değerlendirilen çalışmaları ile grupları ve gruplar arası davranışları işlevsel özellikleri açısından tarif etmiştir. Grup içi rol ve statülerin olduğunu, bunların gruplar

tarafından oluşturulan bir dizi norm ve kural tarafından belirlendiğini bulgulamıştır; ancak gruplar arası davranış yalnızca kişilerin grup içi rol ve statüleri ve kişiler arası ilişkiler ile açıklanamaz. Aksine iç ve dış grup arasındaki ilişki kişiler arası ilişkilerden veya ideolojilerden bağımsız olarak gruplar arası ilişkileri belirleyebilir, dış gruplara dair düşmanca davranışlara yol açabilir. Gruplar arası düşmanca tutum ve davranışlar kişiler arası özelliklerin değil, gruplar arası ilişkinin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Gruplar arası çatışmalar ise ‘gerçek kaynaklar için rekabet’ tarafından üretilmektedir. Fakat Sherif’in bulguları gruplar arası düşmanca tutum ve davranışlar ile çatışmanın ortaya çıkması için hangi koşulların gerekli ve yeterli olduğunu açıklamıyordu (Abrams ve Hogg, 2006, s. 38-41). Sosyal kimlik kuramı Sherif’in gruplar arasındaki ‘gerçek kaynaklar için rekabet’ üzerinde duran gruplar arası davranış açıklamasının bazı belirsizlik ve sınırlamalarının çözümünde yeni bir yaklaşım sunmaktadır.

Sosyal kimlik kuramı da gruplar arası ilişkilerin sosyal psikolojik analizi için teorik bir çerçeve oluşturmaktadır ve gruplar arası çatışmaya özellikle odaklanmaktadır. Sosyal kimlik kuramına temel teşkil eden ve farklı grupların üyelerinin neden birbirlerine karşı ayrımcılık yaptığı sorusuna odaklanan Tajfel ve arkadaşlarının yaptığı minimal grup deneyleri, Şerif’in çalışmalarının aksine, farklı grupların üyelerinin kıt malzeme kaynaklarına göre olumsuz olarak bağımlılığının, gruplar arası ayrımcılık veya çatışma için gerekli şart olmadığını göstermiştir. Bunun yerine, minimal grup deneyleri gruplar arası ayrımcılıkta sosyal kategorizasyon süreçlerinin kritik bir rolü olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Bu sonuç daha sonra sosyal kategorizasyonun sosyal kimliklerin gelişimi için kaynak teşkil ettiği ve bunun da gruplar arası ayrımcılığa neden olabileceği fikrine dönüşmüştür. Minimal grup deneyleri neticesinden elde edilen bu fikirden hareketle, Sosyal kimlik kuramı grup üyeleri olarak hareket ederken, kişilerin pozitif bir sosyal kimlik gereksinimi duyduklarını ve bu nedenle, gruplarını ilgili gruplardan olumlu bir şekilde ayırt etme konusunda motive olduklarını önermektedir (Simon, 2004: 35). Taifel’a göre “sosyal kategorizasyon farklı ve olumlu olarak değer verilen bir sosyal kimliğin kurulmasını gerektirmekte” idi ve sosyal kimlik “bireyin, kendisi için değerli ve duygusal önemi

olan belirli toplumsal gruplara ait olduğu bilgisi” olarak tanımlanmakta idi (Akt. Haslam, 2004, s. 21).

Sosyal kategorizasyonun sosyal kimlik kuramı için merkezi bir rolü vardır. Sosyal kategorizasyon süreci ile bireyler, nesnelere ya da diğer insanları, sahip oldukları belirli ortak özelliklere göre sınıflandırmaktadır (Tajfel ve Forgas, 1981, s. 114). Sosyal kategorizasyon ile sosyal çevreye dair biz ve onlar şeklinde ikili bir algılama süreci işletilir. Bu şekilde bir sınıflandırmaya ya da kategorizasyona gidilmesinin nedeni sosyal çevrenin sunduğu sonsuz ve sınırsız farklılıkların algılanmasında bilişsel olarak bir tasarrufa gidilmesidir. Sosyal kategorizasyon süreci, insanlar bir grubun üyesi olarak hareket ettiklerinde ortaya çıkar. İki ya da daha fazla birey yani bir grup, benzerlikleri üzerinden tanımlanırken, ayrıca bireyin üyesi olduğu grubu diğer gruptan ayıran farklılıklar da tanımlanır. Kısaca grup içi benzerlikler ön plana çıkarılırken, gruplar arası farklılıklar vurgulanır (Yapıcı ve Yıldırım, 2003). Bu bilişsel düzeyde dünyayı ve sosyal çevreyi kategorik olarak algılama süreci beraberinde hem iç gruba hem de dış gruba dair anlam ve değer yüklemeyi getirir. Turner’a göre sosyal kategorizasyon sürecinin iki önemli sonucu vardır: Bireyler kendi üyesi oldukları grup içi benzerlikleri ve diğer gruplardan farkını olduğundan daha fazla olarak algırlar, bu durum abartma etkisi olarak adlandırılır. Diğer sonucu ise toplumsal olarak olumlu bir kimliğe sahip olma amacıyla bireyler kendi üyesi oldukları grup ile diğer gruplar arasında bir sosyal karşılaştırma süreci işletirler, karşılaştırma sürecinde kendi gruplarını kayırırlarken diğer grupları küçümseme eğilimindedirler; bu durum ise iç-grup kayırmacılığı olarak tanımlanmaktadır (Akt. Demirtaş, 2003).

Sosyal kimliğin oluşumunda sosyal kategorizasyon gibi önemli ve merkezi bir rol üstlenen diğer olgu ise sosyal karşılaştırma sürecidir. Sosyal Kimlik Kuramının gelişiminde Tajfel ve Turner, Festinger’in Sosyal Karşılaştırma Kuramından etkilenmiştir. Sosyal Kimlik Kuramının temel varsayımına göre birey toplum içerisinde olumlu bir kimliğe sahip olmak ve bu şekilde benlik saygılarını yükseltmek için çaba göstermektedir. Bu amaçla birey diğer insanları gruplar olarak kategorize ederken kendini de sosyal kategorizasyon süreci ile kategorize eder ve anlam ve değer atıfları ile kendini bir gruba ait hisseder. Sosyal kategorizasyon süreci ile bir sosyal

kimlik edinmiş olan birey, üyesi olduğu, anlam ve değer yüklediği grubu, kendi grubu ile eşit veya daha üstün olarak algıladığı diğer gruplar ile karşılaştırır. Sosyal Kimlik kuramına göre sosyal karşılaştırma kendimizi tanımamıza, inançlarımızın geçerliliğine ve uygulanabilirliğine dair güven kazanmamıza olanak sağlar (Demirtaş, 2003).

Sosyal kimlik gelişiminde sosyal kategorizasyon sürecine eşlik eden bir başka olgu ise sosyal karşılaştırma süreci ile birlikte ortaya çıkan sosyal farklılaşma olgusudur. Sosyal farklılaşma, sosyal çevre içerisinde grupların karşılaştırılması ile gerçekleşir ve bireyin grubuna dair aidiyet ve özdeşleşmesinin gerçekleşmesini sağlar. Ancak aidiyet ve özdeşleşmenin gerçekleşebilmesi için karşılaştırmanın yanında değer ve anlam atıflarının da gerçekleşmesi gerekmektedir. Çünkü değer ve anlam atıfları grubun tutum, davranış, inanç ve ideolojilerini şekillendirir (Yapıcı ve Yıldırım, 2003).

Tajfel'in tüm bu süreçler arasında kurmuş olduğu bağı Turner şu şekilde özetlemektedir: Sosyal kategorizasyon, sosyal dünyanın bu dünya içerisinde davranışa rehberlik etmek üzere sınıflandırılmasıdır ve bireyin toplum içindeki yerinin belirlenmesini sağlamaktadır. Birey, diğer insanları sınıflandırdığı gibi kendini de bir gruba aidiyet üzerinden sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırma bireyin sosyal kimliğini belirlerken, sosyal kimliği, onun, grup üyelikleri aracılığıyla, bu sosyal sistemin içindeki yerine ilişkin tanımlamaları yoluyla anlaşılabilir. Birey sosyal dünyada olumlu bir kimliğe sahip olma eğilimindedir ve bunun için üyesi olduğu grup ile diğer gruplar arasında sosyal karşılaştırmalar yapar. Sosyal karşılaştırmalar neticesinde grubun kişinin olumlu kimlik beklentilerine cevap verememesi durumunda birey grubu terk eder ve yeni bir sosyal kimlik arayışı içerisine girer. Sosyal dünyada her grup bir diğer öteki grubun varlığına ihtiyaç duymaktadır ve olumlu bir sosyal kimlik ancak bu gruplar arasında yapılacak sosyal karşılaştırmalar ile elde edilebilir. Bunun için de grubun öteki olarak algılanan diğer gruptan sosyal olarak farklılaşması gerekmektedir (Akt. Demirtaş, 2003).

Kısaca önyargı, ayrımcılık, etnik merkezîyetçilik, tek tipleştirme, grup içi çatışma, normatif davranış, kutuplaşma, örgüt davranışları, kalabalık davranışları, liderlik, grup tutarlılığı ve sapması gibi fenomenleri ele alan sosyal kimlik kuramı, benlik kavramının rolünün, grup üyeliği ve aidiyeti, grup içi süreçler ve gruplar arası ilişkiler

bağlamında sosyal psikolojik bir analizdir. Henri Tajfel'in 1970'lerde ilk çalışmalarından sonra özellikle Avrupalı pek çok araştırmacının da ilgi alanını oluşturan sosyal kimlik kuramı, 1990'larda tüm dünyada ana akım sosyal psikolojinin benlik ve grup ilişkilerini ele alan en önemli kuramı haline gelmiştir. Ancak geçen süreç içerisinde sosyal kimlik kuramının gerçekte grup içi ve gruplar arası ilişkilerin analizinde sosyal etki, benlik kategorizasyonu, motivasyon, uyum gibi fenomenleri de analizi eden çalışmalar için şemsiye bir kavram olarak kullanımının aksine bazen çok kısıtlı bir şekilde, yalnızca gruplar arası ilişkilerin ve sosyal değişimin pozitif ayırt edici işlevinin analizi olarak tek bir bakış açısını tanımlamak amacıyla kullanılması dolayısıyla, Hogg ve Abrams tarafından güncel sosyal kimlik kuramı ve açıklamalarını da çerçevelemesi amacıyla "sosyal kimlik yaklaşımı" kullanımı öne sürülmüştür. Bu kullanım grup ve benlik ilişkilerinin analizinde Tajfel'in orijinal çalışmaları ve vizyonu ile tutarlı iken Turner tarafından da kabul görmüştür (Hogg, 2006).

Yaklaşımın bilimsel kökenleri, Tajfel'in (1959; 1969; 1971; 1974) dört ana hat olarak sınıflandırabilecek çalışmalarına dayanmaktadır. Buna göre bu çalışmaları; ilk olarak insanların kategorideki uyaranlar arasındaki benzerlikleri ve farklı kategorilerdeki uyaranlar arasındaki farklılıkları algısal olarak nasıl kategorize ettiğine dair araştırmalar; ikinci olarak, özellikle önyargı olmak üzere kategorizasyonlarda rol oynayan bilişsel süreçlerin analizi; üçüncü olarak, insanların kendi grupları lehine yaptıkları ayrımcılığı ve grup kayırmacılığına dair kategorizasyonları ele alan araştırmalar; son olarak, insanların gruplar arası bağlamda kendi iç grup üyelikleri ve aidiyetleri ile dış grup üyelikleri ve aidiyetleri arasındaki farkları maksimize ettiği sosyal karşılaştırmaları ele alan araştırmalar olmak üzere dört ana hat üzerinde toplayabilmekteyiz (Akt. Hogg, 2006).

1970'lerin sonu 1980'lerin ortalarında sosyal psikolojinin odağı Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sosyal biliş çalışmalarının yükselişe geçmesi ile birlikte bu yöne doğru kaymaya başlamıştı. 1960'ların sonundan itibaren 1982'de ölümüne kadar Tajfel ile birlikte çalışmalara imza atan Turner ve öğrencileri 1985 yılında, aynı zamanda bu yükselişe de cevap oluşturacak şekilde, kategorizasyon sürecinin sosyal kimlik fenomeni üzerindeki rolü ve işleyişini ele aldılar ve bu süreçleri detaylı olarak

çalışmalarına konu ettiler. Sonuç olarak bu çalışmalar neticesinde, aynı zamanda “Grubun Sosyal Kimlik Teorisi” olarak da adlandırılan ve Sosyal Kimlik Yaklaşımının bilişsel boyutunu teşkil eden “Benlik Kategorizasyonu Teorisini” (Self-Categorization Theory) ortaya attılar (Hogg, 2006). Tajfel’in yukarıda bahsi geçen çalışmalarının bilimsel çerçevesini oluşturduğu Sosyal Kimlik Yaklaşımının, genel itibari ile Tajfel’in bireylerin kendilerini ötekiler ile benzerlikleri ve farklılıkları dolayısıyla bir grup kimliği, üyeliği ve aidiyeti üzerinden tanımlamasını merkeze alan Sosyal Kimlik Teorisine ve bireylerin bilişsel düzeyde işlettikleri kategorizasyon süreçlerinin sosyal kimlik fenomeni üzerindeki rolünü merkeze alan Turner’ın Benlik Kategorizasyonu Teorisine odaklanan çalışmalardan müteşekkil olduğunu söyleyebiliriz.

Benlik kategorizasyonu teorisi benliği grup düzeyinde kolektif bir benlik olarak ele alan sosyal kimlik teorisi ve bireysel benliği ele alan, yukarıda da benlik başlığı altında bahsi geçen, benlik kavramına dair diğer yaklaşımlar arasındaki ayrımı açıklığa kavuşturmak, benlik sisteminin nasıl örgütlendiğini ve belli bir bağlam dahilinde bu sistemin hangi bölümünün psikolojik olarak aktif olduğunu açıklamayı amaçlamaktadır. Turner, benliğin daima sosyal ilişkiler içerisinde tanımlanacağını ancak bu tanımlamaların kişilerarası, gruplar arası ve türler arası olmak üzere üç farklı soyutlama seviyesinde gerçekleştiğini öne sürmektedir. Bir birey kendini ben ve öteki karşıtlığı içerisinde, ötekiden farklı olarak bireysel benliğe tekabül edecek şekilde biricik ve tek olarak tanımlayabilir. Bir başka birey ise kendini, biz ve onlar karşıtlığı içerisinde, sosyal kimliğe tekabül edecek şekilde diğer gruptan farklı bir grubun üyesi olarak tanımlayabilir. Bir başka birey ise kendini daha üst bir soyutlama ya da kavramsallaştırma ile insan olmayana kıyasla insan olarak tanımlayabilir ya da canlı olmayan kıyasla canlı olarak tanımlayabilir. Buna göre hem sosyal kimlik teorisi hem de benlik kategorizasyonu teorisi kimliğin, kendini tanımlamanın, orta seviyede sosyal yani gruplar arası boyutunu oluşturmaktadır. Ancak benlik kategorizasyonu teorisi, bireyler arası davranışın, mümkün olmakla birlikte, yalnızca bireysel bir kimlik tarafından belirlenmediğini, aynı zamanda gruplar arası davranışın da yine aynı şekilde mümkün olmakla birlikte, yalnızca sosyal kimlik tarafından belirlenmediğini öne sürmektedir (Reicher, Spears ve Haslam, 2010).

Tajfel ve Turner'a (1979) göre grup, "kendilerini aynı sosyal kategorideki üyeler olarak algılayan bireyler topluluğu" olarak tanımlanmaktadır, yani, kendilerini grubun üyesi olarak tanımlayan, tasvir eden ve değerlendiren bireyleri içerir. Bireyler grup kategorisi etiketini, grubun davranış normlarını kendilerine uygular ve özdeşim kurar. Bu özdeşimler, sosyal kategorizasyonun içselleştirilmesi ya da dışsal kategori kalıplarının içsel benlik tanımlamalarına dönüşümü; benlik kategorizasyonunun, sistematik olarak benlik algısının ve davranışının stereotipik grup içi karakteristik özellik ve normlara yaklaşma yönünde eğilim göstermesi ile gerçekleşen, bilişsel yönü ile ortaya çıkar. (Akt. Hogg ve Turner, 1987).

Benliğin sosyal kategorizasyonu sürecinde bazı bilişsel etkenler rol oynamaktadır. Buna göre; benliğin sosyal kategorizasyonu gerçekleşmesinde, uyarın, nesne ve olayları kategorize etmeye yarayan geçmiş deneyimler ile beklentiler, güdüler, ihtiyaç ve değer yargıları ile şekillenen göreceli erişebilirlik düzeyi (relative accessibility) ile kategorik değerlendirmenin uyarının gerçekliğine ne kadar tekabül ettiği ile ilişkili olan kategori-uyarın gerçekliği uygunluğu (fit between category and stimulus reality) arasındaki etkileşim sürecince belirlemektedir. Bu noktada uyarın ve gerçeklik arasındaki ilişki de karşılaştırmacı denklik (comparative fit) ve normatif denklik (normative fit) olarak tanımlanan iki prensiple belirlenmektedir. Karşılaştırmacı denklik bir kategoride algılanan benzerliklerin diğer kategorilerin benzerliklerinden daha büyük, yine belli bir kategoride algılanan farkların ise diğer kategorilerdeki farklardan daha küçük olması gerektiğini varsayan üst karşıtlık prensibine (principle of meta-contrast) uygun olarak işlemektedir. Kategorilerin içerikleri ile ilişkili olan normatif denklik prensibinde ise yine birey tarafından algılanan grup içi benzerlikler ve gruplar arası farklar bireyin kategorinin kendisi ile ilişkili olarak sahip olduğu anlam ve inanç atıfları ile uygun olmalıdır (Turner ve diğerleri, 1987).

Üst karşıtlık prensibinin sürece çeşitli sonuçları vardır: İlk sonucu benlik tanımlamasının bağlama göre değişkenlik gösterebileceğidir. Bir kategorinin prototipi bağlam değiştiğinde değişmektedir. Bir diğer sonuç olarak ise Turner'ın benliğin tanımlamasında üç seviye olarak bahsettiği bireysel benlik seviyesinden sosyal benlik seviyesine geçişte karşılaşılan benliğin kişisellikten uzaklaşmasıdır

(depersonalization). Grup içi benzerlikler ve gruplar arası farkların algısal olarak abartılması sonucunda benliğin tanımlamasında bireysel benliğin özgünlüğü ve biricikliği yerini grup içinde paylaşılan ortak benzerliklere bırakmaktadır. Birey kendi grup üyeleri ile benzerliklerini çoğaltıp diğer gruplar ile farklılıkları dolayısıyla iç grup sınırlarını net bir şekilde çizmek ya da belirginleştirmeyi amaçlamaktadır. Benliğin grup içi benzerlikler ile yeniden tanımlanması, belli bir bağlamda, kategorinin ya da grubun kalıp yargılarının diğer tüm bireyler ile paylaşılması nedeni ile gerçekleşmektedir. Benlik algısında kişisellikten uzaklaşma (depersonalization of self-perception) olarak tanımlanan bu sürecin sonunda birey benliğini bu süreçte dahil olduğu sosyal kategoriye göre etiketlemektedir. Benliğin kişisellikten uzaklaşması ile birlikte bireyler, kendilerini dış grup olarak nitelenen diğer grupların üyelerinden farklı ancak kendi iç grup üyeleri ile aynı olan olarak, ilgili sosyal kategorinin birbirleri ile yer değiştirebilen temsilcileri olarak algılamaya başlamaktadır (Akt. Arslan, 2006).

Üst karşıtlık prensibini beraberinde getirdiği bir diğer sonuç ise işlevsel karşıtlıktır (functional antagonism). Bireyin kişisellikten uzaklaşmasında birey, yalnızca gruplar arası soyutlama düzeyinde kendini tanımlamakta ve benliği kategorize etmektedir. Ancak benlik kategorizasyonu düzeylerinin herhangi birinin belirgin olarak varlığı ile diğer düzeyler arasında işlevsel bir karşıtlık söz konusudur. Buna göre bir benlik kategorizasyon düzeyinin daha belirgin olarak varlığı daha düşük veya daha yüksek düzeylerdeki farklılıkların ve benzerliklerin algılanmasını azaltılan ya da engelleyen, ilgili benlik kategorizasyonu düzeyindeki kendi benzerlik ve farklılıklarını üretmektedir. Yani benlik sosyal kategorizasyonu ya da gruplar arası soyutlama düzeyinde kategorizasyonu depersonalizasyona neden olurken artık kişisel kimlikten söz edemeyiz. Bu durumun tam tersi bir durumda da birey kendini bireysel benlik düzeyinde biricik ve özgün olarak tanımlamayı tercih edebilir ve dolayısıyla bu durumda da benliği bir grubun üyesi olarak kategorize etmeyi reddetmiş olur. Bu noktada bireyin farklı düzeylerde benliği kategorize etmeyi seçmesi ilgili düzeydeki benzerlik ve farklılıkların diğer düzeylerdeki benzerlik ve farklılıkların algılanmasını azaltması veya engellemesi ile gerçekleşmektedir (Turner ve diğerleri, 1987). Ancak tüm düzeyler arasında devamlı bir surette çatışma olmak zorunda değildir. Bu nedenle

bu ilişki mutlak bir karşıtlık olarak değil, farklı bağlamlarda Turner'ın tanımladığı üç farklı benlik kategorizasyonu düzeyi arasında benzerlik ve farklılıkların farklı seviyelerde algılanmasına bağlı olarak işleyen bir işlevsel karşıtlık olarak tanımlanmaktadır (Akt. Arslan, 2006).

Benlik farklı düzeylerde tanımlanırken davranışsal ve algısal düzeylerde de farklı sonuçlara neden olmaktadır. Bireysel düzeyde gerçekleşen bir kategorizasyon ile üretilen bireysel benlik yukarıda da bahsedildiği üzere birey biricikliğini ve özgünlüğünü ortaya koyma, diğer bireylerden bu yönde farklılaşmaya çabalamaktadır. Grup ya da sosyal düzeyde gerçekleşen bir benlik kategorizasyonu sürecinde kendini bir grubun üyesi olarak tanımlayan birey iç grup benzerliğini sağlamaya ve dış grup ile farklılaşmayı ön plana çıkartmaya çabalamaktadır. Bireysel benlik ve sosyal kategorizasyon ile belirlenen sosyal kimlik ya da kolektif benlik, her düzeyde de benlikler olumlu olarak değerlendirilmek istenmektedir. Öteki birey ya da dış gruptan farklılıkların olumlu yönde bir ayrışmayı beraberinde getirmesi ön görülmektedir. Ancak sosyal kimlikte benliğin olumlu olarak değerlendirilmesi bu başlığın ilk kısmında da bahsedildiği üzere gruplar arası bir karşılaştırmayı, dolayısıyla sosyal karşılaştırmayı gerektirmektedir (Akt. Arslan, 2006).

Özetle sosyal kimlik yalnızca sosyal kategorizasyon süreci ile belirlenen biz ve onlar sınıflaması ile gelişmemektedir. Sosyal karşılaştırma sürecinin de bu sürece eşlik etmesi gerekir. Sosyal karşılaştırmanın da gerçekleşebilmesi için sosyal farklılaşmanın beraberinde gerçekleşmesi ve öteki olarak tanımlanan grup ve bireylerin değer, inanç, beklenti, ideoloji gibi belli başlı etmenler ile sosyal çevre içerisinde ayrışması gerekmektedir. Sosyal çevre içerisinde böyle bir farklılaşma gerçekleşmez ise öteki farklı bir grup olarak değerlendirilemez, birey gruptan ayrılabilir ve yeni bir sosyal kimlik arayışı içerisine girebilir.

Bu çalışmada ise işitme engelli bireylerin gündelik deneyimlerinde, fenomenolojik bir olgu olan işitme engellik özelinde diğer işitme engelliler ve işiten toplum ile ilişkilerinde, sosyal kategorizasyon ve sosyal farklılaşma düzeylerinde edindikleri ve özdeşim kurdukları sosyal kimlikler ile bireysel düzeyde gelişen benlik kategorizasyonlarının analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmada

işitme engellilik, tıbbi bir eksiklik ya da işitme kaybı yaşayan bireylerin benzer deneyimler etrafında bir araya geldikleri bir sosyal kategori olarak ele alınmaktadır. Ancak işitme engelliğin tanımlanmasından ve işitme engelliği bir kimlik ya da grup olarak değerlendirilen ilgili literatürden önce engellik çalışmaları ve engelliliğin hangi teorik perspektifler ile tanımlandığını betimleyen çalışmalar kısaca bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.

1.1.3. Engelliliği Tanımlama

Engelli kimliği, sıklıkla kullanılan ancak kesin olarak tanımlanmayan bir kavramdır. Engelli kimliği nedir, kimler bu kimliğe sahiptir ve neden önemlidir soruları araştırmacılar ve aktivistler tarafından sıklıkla tartışılmaktadır. Bu tartışmalarda ortaklaşan nokta ise engelli insanların sıklıkla kendileri gibi engelli olan diğer insanlarla ortak deneyimlerinin olduğu ve bu deneyimleri üzerinden dayanışma içerisinde oldukları görüşüdür. Yapılan araştırmaların sonuçları da, rehabilitasyon ve tıbbi ihtiyaçlar, istihdam deneyimleri ve aile kaygıları da dahil olmak üzere çeşitli alanlarda farklı ya da benzer engellilik durumlarına sahip olan bireylerin arasındaki duygu ve inançlarının ortaklığını ortaya koymaktadır (Akt. Putnam, 2005).

Engelliliği tanımlamada biri fiziksel veya tıbbi bir anlayışa dayalı, diğeri ise sosyo-kültürel bir anlayışa dayanan iki farklı yaklaşım çalışmalarda ön plana çıkmaktadır. Buna göre fiziksel veya tıbbi bir anlayışı temel alan ilk yaklaşım tıbbi bir kaybın sonucu olarak engelliliği ele alır, bu yaklaşım biyolojik belirleyiciliğin bir biçimidir çünkü fiziksel farklılığa odaklanmaktadır. Engelli bireyler bu yaklaşım dahilinde, herhangi bir bedensel uzvu işlev görmeyen/farklı görünen ya da farklı davranan/üretim süreçlerine dahil olmayan insan grubu olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım beraberinde de normallik sorunu gündeme getirir, çünkü bu yaklaşım engelli insanların saptığı belirli bir standardı kabul eder. Dolayısıyla bu yaklaşımda engelli bireyler tıbbi farklılıklar üzerinden tanımlanırken, engelli bireylerin ortaklaşan toplumsal deneyimleri reddedilmektedir. Bu tarz niceliksel farklılıkların tanımlanması bir azınlık grubunun niteliksel özelliklerinin göz ardı edilmesi problemini beraberinde getirmektedir (Shakespeare, 1996).

Sosyal hareketlerin ve engellilik alanını konu edinen sosyologların çalışmalarının bir sonucu olarak görülen ve engelliliğin sosyo-kültürel boyutlarını ele alan ikinci yaklaşım içerisinde sayılabilecek ve engelliliğin tanımlanmasının sosyal süreçlerin bir sonucu olduğu düşüncesini destekleyen beş farklı kuram ve yaklaşım şu şekilde özetlenmektedir (Akt. Shakespeare, 1996):

- 1) Engelliliği insanlar arası ilişkilerde ayrımcılığa uğrayan bir toplumsal grup diğerleri arasında bir engel olarak ele alan “sosyal model”, engelliliği politik ve çevresel müdahalelerin bir sonucu ortaya çıkan engeller olarak tanımlamaktadır. Bu engellerin ve toplumsal önyargının ortadan kaldırılması için eğitim stratejileri geliştirilmelidir.
- 2) Engellilerin baskılanan bir azınlık grubu olarak tanımlandığı “azınlık grubu yaklaşımı” ise iktidar ve kimlik politikalarına odaklanmaktadır. Buna göre engelliliğin kendisi sorunsallaştırılmamalıdır.
- 3) Weberci veya Foucauldyan bir yaklaşım olarak ifade edilen yaklaşım ise engelliliği bir sosyal politika kategorisi olarak ele almaktadır. Diğer iki yaklaşım ve kuramda olduğu üzere bu yaklaşımı benimseyen çalışmalar da engelli bireylerin tanımlanmasına odaklanmamaktadır. Aksine engelli birey yerine kişiyi engelli olarak tanımlayan politik süreçlerin analizine odaklanmaktadır.
- 4) Sosyal araştırmaların doğası gereği karşılaşılan kategorizasyon problemlerinin bir sonucu olarak engelli kategorisinin araştırmalarda keyfi olarak oluşturulduğunu iddia eden ve bu duruma metodolojik bir eleştiri getiren diğer yaklaşım ise bu tür bir ampirizmin zayıf yönlerini ve buna bağlı sorunlara odaklanmaktadır.
- 5) Son olarak, Foucauldyan söylemsel yöntem ile ilişkili olarak kültürel temsil kavramını temel alan ve engelliliği kültürel bir kategori olarak tanımlayan yaklaşım ise ötekileştirme, önyargı, ayrımcılık, tek tipleştirme, dil ve anlam inşalarına odaklanmaktadır.

Tarihsel olarak, bu ortak meseleler, engellilik topluluğu olarak bilinen şeyde politik örgütlenmeyi ve kolektif eylemleri teşvik etmiştir (Barnartt, Schriener ve Scotch,

2001). Öneminin bilincinde olmakla birlikte, engelli bireyleri psikolojik olarak siyasal aktivizm amacıyla birbirine bağlayan tutum ve inançlar, araştırma ve analiz için uygun olan tutarlı bir çerçeveden yoksundur. Bu, engelliliği olan kişilerin sosyal ve politik davranışlarını öngörme ve açıklama yeteneğimizi engeller. Sosyal ve politik engellilik modellerini tam olarak kullanacaksa, engellilik kimliğini tanımlama yeteneğimizde daha kesin hale gelmeliyiz. Bu nedenle bu çalışmada işitme engellilik, sosyal ve politik engellilik modelleri yerine gündelik deneyim odaklı, fenomenolojik bir olgu olarak ele alınmaktadır.

1.2. İşitme Engelli Kimliği ve Kültürü

1.2.1. İşitme Engelli Kimliğinin Gelişimi

Ben Schowe'un 1979 yılında yayınladığı *Identity Crisis in Deafness* (İşitme Engellilikte Kimlik Krizleri) isimli kitap literatürde işitme engelli kimliğinin ilk defa ele alındığı çalışma olarak ifade edilmektedir (Leigh, 2009). Schowe'a göre işitme engelliler işitme engelli kimliğine uyum yaklaşımlarında üç örüntüyü takip etmektedir; ilk olarak işitme engellilerin yalnızca kendi aralarında iletişim kurduğu ve işiten bireylerle ilişki kurmadıkları ifade edilirken, ikinci örüntüde işitme engelliler yalnızca işiten dünyada var oldukları ve engellilik durumlarını reddetmektedir. Son olarak üçüncü örüntüde ise bu iki kültür arasındaki geçişkenlik kabul edilmektedir ve bunun üzerinden bir kimlik inşası gerçekleşmektedir.

Breda Carty ise (1994) Avustralya'daki işitme engelliler ile yaptığı çalışmada işitme çalışmasında işitme engelli kimliğinin gelişim aşamalarını belirlemektedir. Buna göre işitme engelliler kimlik edinimlerinde aşağıdaki 6 aşamayı takip etmektedir:

- Kafa karışıklığı
- Sinirlenme/suçlama
- Araştırma
- Tanımlama/reddetme
- Kararsızlık
- Kabullenme (ya da kabullenmeme)

Carty (1994) işitme engelli kimliğinin gelişim sürecinin çok büyük bir kısmının aile içerisinde ve çocukluktan ergenlik ve sonrasındaki dönemlere kadar süren bir zaman aralığında gerçekleştiğini ifade eder. Bu süreç içerisinde kimlik gelişiminde yukarıdaki adımların takip edilmesinin nedeni olarak, işitme engellilerin sıklıkla işiten aileler içerisinde yetişmeleri ve bu nedenle de ilk yüzleşmelerinin ve kendilerini konumlandırma ihtiyaçlarının yukarıdaki aşamaları zorunlu kıldığı belirtilmektedir.

1.2.2. İşitme Engelli Kimliğine Yönelik Yaklaşımlar

İşitme engelli kimliği gelişimine yönelik yapılan ilk araştırmalar sonrasında kimlik tartışmalarında; Engellilik Yaklaşımı (Disability Framework), Irksal Kimlik Paradigması (Racial Identity Paradigm), Sosyal Kimlik Paradigması (Social Identity Paradigm), Öyküsel-Anlatı Yaklaşımı (Narrative Approach) ve Kültürlenme Paradigması (Acculturation Paradigm) olmak üzere 5 farklı yaklaşım ve paradigmanın öne çıktığı söylenebilir (Leigh, 2009, s. 23-38).

1.2.2.1. Engellilik Yaklaşımı (Disability Framework)

İlk yaklaşım olarak işitme engelli kimliğini bir engellilik durumu olarak ve biyolojik bir kayıp sonucu ortaya çıkan duruma indirgeyen dahilinde Weinberg ve Sterrit (1986) tarafından geliştirilen İşitme Engelli Kimliği Ölçeği (Deaf Identity Scale) işitme engelli bireylerin kendilerini işitme engelli, işiten ve çift-terafli (dual) olarak farklı biçimde ifade etme durumlarını ölçmektedir. Ölçeğin geliştirildiği çalışmanın sonucunda, araştırmaya katılan işitme engellilerin %54'ü kendini çift-terafli olarak tanımlarken, %18'i ise kendilerini "işiten" olarak tanımlamaktadır. Biyolojik indirgeme olarak tanımlanabilecek bu yaklaşımın ve çalışmanın önemli bir sonucu olarak işitme engellilerin kendilerini "engelli" olarak tanımlayıp tanımlamadıkları tartışması öne çıkmaktadır.

1.2.2.2. Irksal Kimlik Paradigması (Racial Identity Paradigm)

Bir diğer yaklaşım ve öne çıkan çalışma olan, işitme engelliliği "ırksal" bir kimlik durumu olarak ele alan Glickman'ın İşitme Engelli Kimliği Modeline göre işitme engelli kimliği dört ana başlık üzerinden sınıflandırılmaktadır:

- Çift kültürlü
- İçe kapalı/yeni tecrübelerle kapalı olma (immersed)
- Kültürel olarak işiten
- Kültürel olarak marjinal.

İşitme Engelli Kimliği Modelinde Glickman'ın öne sürdüğü dört başlık altında toplanan bu kimlik sınıflandırmaları işitme engelli bireylerin gündelik yaşam deneyimlerinde işitme engelli ve işiten dünyaları içerisinde ve arasında kendilerini nasıl pozisyonlandıklarını merkeze almaktadır (Glickman, 1996).

1.2.2.3. Sosyal Kimlik Paradigması (Social Identity Paradigm)

İşitme engelli kimliğine yönelik bir diğer yaklaşım olarak Sosyal Kimlik Paradigmasını merkeze alan ve işitme engelli kimliğini işitme engelli toplumu özelinde grup içi süreçler ve gruplar arası davranış perspektifinde değerlendiren Yael Bat-Chava'nın (2000) çalışması öne çıkmaktadır. İki aşamalı olarak gerçekleştirilen çalışmada, ilk aşamada her yaşta işitme engellinin olduğu 267 kişilik örneklem grubunu farklı kimlik kümelerine ayırmak için kısa bir anket formu uygulanmıştır. İşaret dilinin önemi ve konuşma dilinin önemi değişkenlerini sorgulayan bir soru, kişinin işitme engelli arkadaşlarının yüzdesi ve işitme engelli topluma katılımını ölçen bir soru ile grup kimliği ve Engelli Kişilere Yönelik Tutumlar Ölçeğinin (Attitudes Towards Disabled Persons Scale) üç sorusu ile ölçülen işitme engellilere yönelik tutumlar değişkeni olmak üzere toplamda 4 değişkene göre katılımcılar kimlik kümelerine ayrılmıştır. Ayrıca anket formunda sorulan sorularda ailenin bireylerinin işitme engelli durumlarını ve okul ve eğitim durumlarını işitme engellilik perspektifinde değerlendirilen sorular ile ekolojik değişkenler ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğinin bazı soruları ile katılımcıların benlik saygısı sonuç değişkeni olarak anket formuna ve ilk çalışmaya dahil edilmiştir. İkinci aşamada ise orijinal örneklem grubunun bir alt kümesi olan 56 katılımcı ile yarı yapılandırılmış bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde katılımcılara okul ve aile deneyimleri, işitme engellilerle yakınlık ve işitme engelli örgütlerine katılım durumları ve işitme engellilik ile işitme engellilere yönelik tutumlarına dair sorular sorulmuştur. İlk aşamada elde edilen nicel veriler neticesinde ortaya çıkan kimlik kategorileri, ikinci aşamada elde

edilen nitel veriler ve görüşmelerden yapılan alıntılar ile birlikte değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda işitme engelli kimliği dört başlık altında sınıflandırılmıştır; 1) kültürel olarak işitme engelli kimliği, 2) kültürel olarak işiten kimliği, 3) çift kültürlü kimliği, 4) negatif kimlikler. Buna göre katılımcıların üçte birinin kendilerini kültürel olarak işitme engelli olarak tanımladığı, diğer üçte birinin ise kendilerini çift kültürlü olarak tanımladığı ifade edilmektedir. Bunun dışında kalan dörtte birin ise kendilerini işiten kültürüne sahip tanımladığı gözlemlenmiş, bu durumun da en önemli belirleyicisi olarak toplumun işitme engellilere yönelik sergilediği ve sahip olduğu tutumlar olduğu öne sürülmektedir (Bat-Chava, 2000).

1.2.2.4. Öyküsel-Anlatı Yaklaşımı (Narrative Approach)

Bir diğer kimlik yaklaşımı olarak yapılan çalışmalarda öne çıkan Öyküsel-Anlatı Yaklaşımı (Narrative Approach), bireyleri tanımlamak için yaşam öykülerinden temaları incelemeye ve diğerleriyle etkileşimlerinin kimlik formülasyonlarını ve değişimlerini nasıl etkilediğine odaklanmaktadır. Ohna (2004) Norveçli 22 işitme engelli genç ve orta yaşlı ebeveynleri ile yaptığı görüşmelerde, katılımcıların gündelik yaşam deneyimlerine dair anlatılarında hem yabancılaşma ve bağlılık etkileşim deneyimlerine ve bu deneyimleri deşifre etmek için kullanılan dile hem de rapor edilen deneyimler ve kullanılan dil arasındaki diyalektik ilişkinin, görüşülen kişilerin işitme engelli kimliklerini farklı şekilde nasıl belirlediğine odaklanmıştır. Çalışma sonucunda işitme engelli katılımcılar ve işiten ebeveynlerinin kimlik inşalarında dört aşamayı takip ettiği belirtilmektedir. Buna göre ilk aşama olan kabul etme (taken-for-granted) aşamasında, kişi diğer işitme engelliler ile tanışmış olsa dahi kendini işiten bir birey gibi hissetmektedir. Sonrasında kişi işitme engelliler ile iletişim kopukluğunun ve onlar tarafından anlaşılmadığını fark ettiği ikinci aşama olan yabancılaşma (alienation phase) aşamasına geçer. Üçüncü aşama olan üyelik (affiliation phase) aşamasında işiten insanlar farklılaşırken, kişi, ilişki kurma ve karşılıklı anlayışın prizmasından geçen bir işitme engelli kimliği yaklaşımını benimser. Son aşama olan kendi yolumda işitme engellilik (deaf-in-my-own-way) aşamasında ise kişide karşılıklı anlayış düzeylerine bağlı olarak diğer işiten insanların işitme engelli olduğu veya işiten kişilerin kolektif olarak işitme engelli insanları anlayabildikleri yönünde bir

kararsızlık vardır, dolayısıyla kişinin hem işiten hem de işitme engelli insanlarla birlikte olma ihtiyacı sonucunda “kendi yolumda engelli” olma durumu yaşanmaktadır. Bir diğer çalışmada ise Goedele De Clerck (2007) Flaman toplumunda tanınan ve işitme engelli rol model olarak ifade edilen 15 kişi ile etnografik anlatıları merkeze alan bireysel görüşmeler yapmıştır. Çalışma sonucunda kişilerin tıbbi bir durum ve kimlik olarak ifade edilen “uyku” aşamasından, diğer ülkelerden işitme engelli bireyler ile diyalektik karşılaşmaları neticesinde işitme engelliler için rüya gibi bir dünyaya dair ortak kültürel retorik ve temsillerin paylaşıldığı bir ilerlemeyi tanımlamaktadır. Uyku aşamasından ortak temsil ve retoriklerin inşa edildiği aşamaya kadar geçen sürede, katılımcıların bir tür “uyanma”, güçlenme ve metamorfoz süreçlerinden geçtikleri ve netice itibari ile birer aktivist kimliği edindikleri ifade edilmektedir (Leigh, 2009, s. 36-38).

1.2.3. İşitme Engellilik ve Kültürlenme

İşitme engelli kimliği yaklaşımlarının sonuncusu olan kültürlenme paradigması ile kimlik tartışmaları farklı bir boyut kazanmıştır. Çıkış noktası itibari ile kültürlenme (acculturation) kavramı, farklı kültürlerle sahip topluluk ve grupların devamlı surette doğrudan temas halinde olması ve bu gruplardan birinin ya da her iki grubun orijinal kültür kalıplarındaki değişiklikleriyle sonuçlanan olguları tanımlamak için kullanılmaktadır. Ancak tanımın yıllar içerisinde değişimi ile birlikte kavram iki grubun da etkilendiği durumlar ve zaman içinde özelliklerinde meydana gelen dönüşümler için değil, baskın bir kültürün hakimiyeti altına giren ya da içerisine dahil olan kültürlerde meydana gelen değişimleri ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır (Cabassa, 2003).

İşitme engelli kimliği ve kültürü özelinde ise Deborah Maxwell-McCaw'a (2001) göre, Glickman'ın (1996) ırksal kimliği merkeze alan İşitme Engelli Kimliği Modeli, kendini gerçekleştirmeye doğru ilerlemeye ve olumlu bir benlik duygusunu kolaylaştıran kimlik iç boyutlarına odaklanmaktadır ve özelleşmiş kimlikler veya kimlik kategorilerini değiştirme olasılığını destekleyen davranışsal bileşenleri ele almamaktadır. Buradan hareketle Maxwell-McCaw, Glickman'ın modelinde belirttiği

işitme engelli kimliği kategorilerini, kişilerin farklı kültürel ortamlara katılım ve etkileşim düzeyleri çerçevesinde açıklamak amacıyla kültürlenme kavramını bir araç olarak kullanır. Buna göre kişinin işitme engelli toplumuna dair aidiyetleri, psikolojik özdeşim düzeyleri ve dolayısıyla kimlik inşaları, etkileşim halinde olduğu işiten toplumların din, etnisite, davranışsal katılım derecesi ve kültürel yeterlilik düzeyleri gibi özellikleri ve kültürlerine göre farklılık göstermektedir (Akt. Leigh, 2009). Bu amaçla Maxwell-McCaw (2001) aşağıdaki beş alt alandan oluşan İşitme Engelli Kültürlenme Ölçeğini (Deaf Acculturation Scale) geliştirmiştir:

“1. *Kültürel özdeşim*. İşitme engelli kişilerle psikolojik özdeşim kurma, her bir kültürde benlik tanımlarının kullanımı ve rahatlık düzeyi (ör. “Diğer işiten insanların yanında daha rahatım” ve “diğer işitme engelli insanların yanında daha rahatım”).

2. *Kültürel katılım*. İşiten ve işitme engelli kişilerin çeşitli kültürel etkinliklere katılma derecesi (ör., “İşiten bireylerin bulunduğu etkinlik, parti ya da toplantılara katılmayı ne kadar seviyorsunuz?” ve “İşitme engelli bireylerin bulunduğu etkinlik, parti ya da toplantılara a katılmayı ne kadar seviyorsunuz?”)

3. *Kültürel tercihler*. Arkadaş, sevgili, eş, okul ve iş arkadaşlarının işitme engelli veya işiten bireyler olmalarına yönelik tercihler (ör. “Sevgilimin/eşimin işitme engelli olmasını tercih ederim” ve “Sevgilimin/eşimin işiten biri olmasını tercih ederim”).

4. *Dil yeterliliği*. Konuşma ve yazı dilini etkin kullanma ve işaret dilinde ifadelerin akıcılığı ve yeterlilik (ör. “İşaret dilinde ne kadar iyisiniz?” ve “Konuşma ve yazı dilinde ne kadar iyisiniz?”)

5. *Kültürel bilgi*. İşitme engelli ve işiten kültürleri hakkında kişilerin sahip oldukları bilgi düzeyleri (ör. “İşitme engelli kültüründen en sevdiğiniz esprileri ne kadar iyi biliyorsunuz?” veya “Tekerlemeler ve çocuk hikayelerini ne kadar iyi biliyorsunuz?”) (Leigh, 2009, s. 34-35).

İşitme Engelli Kimliği Ölçeğinin eksiklerinden ve Çok Boyutlu Kültürlenme Ölçeğinden yola çıkılarak geliştirilen ve 58 maddeden oluşan ölçek 2010 yılında 3070 kişiye internet ortamında uygulanmış, kültürel olarak kişilerin kendilerini işitme engelli ya da işiten kültürü içerisinde konumlandırmalarına yönelik veriler elde edilmiştir. Çalışma sonucunda işitme engelli kültürünün ve kimliğinin çeşitliliğine yönelik yukarıda bahsi geçen çalışmalarda dahil olmak üzere yapılan çalışmaların analiz ve kategorizasyonları desteklenmiştir. Sonuç olarak araştırmacılar ölçeğin kültürlenme kavramı bağlamında kişilerin kimlik özdeşimlerinde ve ilgili işitme engelli toplumunda zaman içerisinde gerçekleşecek muhtemel değişiklikleri takip etmek için önemli bir kaynak olarak kullanılabileceğini öne sürmektedir (Maxwell-McCaw ve Zea, 2010). TÜİK 2011 yılı Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre işitme cihazı ve implant kullananlar dahil nüfusun %1.1'ini oluşturan işitme engellilerin Türkiye toplumunda baskın olan işiten kültürüyle ilişkileri ile ilgili olarak gerçekleştirilen çalışmalar oldukça sınırlı olmakla birlikte, farklı ülke ve kültürlerde işitme engellilerin kültürlenmesi yaklaşımını merkeze alan birçok çalışma yapılmaktadır (Fischer ve McWhirter, 2001; Hintermair, 2007; Gerich ve Fellingner, 2011; Schmitt ve Leigh, 2015).

Tüm bu yaklaşım ve çalışmaların sonucunda işitme engelliler için tekil bir kimlik söz konusu olmamakta, aksine gündelik yaşantıda işitme engelli bireylerin diğer işitme engelli bireylerle sosyalleşme olanaklarının var olup olmaması, karakter özellikleri, eğitim ve çalışma olanaklarına erişim gibi değişkenler tarafından belirlenen birbirinden farklılaşan kimlikler ve kimlik edinim süreçleri ortaya çıkmaktadır. Çalışmalarda öne sürülen çift kültürlülük, işiten dünya ve işitmeyen dünya olarak iki kültürün içerisinde de var olma, her iki kültürle pozitif bir ilişki kurma, değer ve anlam atfetme durumlarını ifade etmektedir. Çift kültürlü olmama ise, kültürel olarak işiten bir birey gibi yetiştirilen/bu şekilde sosyalleşen işitme engellilere, ya da engellerinden ötürü kendilerini ifade edememe, ayrımcılığa uğrama gibi deneyimlerden kaynaklı olarak kendilerini işitme engelli dünyasına “hapsetme” ya da benzer şekilde “hapsedilme” durumlarını ve bu durumlarla ilişkili inşa edilen kimlikleri işaret etmektedir. Kendini hapsetme veya hapsedilme durumlarında ve dolayısıyla

belirleme/belirlenme süreçlerinde kişilerin işaret dili kullanımına dair tercih ve eğilimleri etkin olmaktadır. Dolayısıyla gündelik yaşam deneyimleri ve yukarıda bahsi geçen etmenlerle de ilişkili olarak, işitme engelli bireylerin işaret dili ve konuşma dili arasında hiyerarşik bir ilişki kurmaları kimlik özdeşimlerinde ve kimliğin belirlenmesi süreçlerinde önemli bir etmen olarak görünmektedir (Scheetz, 2004, s. 20-21).

1.2.4. İşitme Engelli Toplumu ve İşaret Dili

İşitme engelli toplumu, grup dayanışmasının/bağlılığının ve kimliğinin temelini oluşturan ortak bir iletişim yöntemini, “işaret dilini”, paylaşan bir grup insan olarak tanımlanmaktadır (Glickman, 1983) ve işitme engelli toplumu üyeliği, işitme engeli olan her birey tarafından verilemeyeceği gibi her işitme engeli olan bireyde de aranmaz (Higgins, 1980). İşitme engelli toplumu ve dünyası ile özdeşleşme ise işitme engelli bir birey olmanın beraberinde getirdiği ve diğer işitme engelliler ile paylaşılan ortak deneyimler (işitme engellilere yönelik eğitim veren yatılı bir okula gitme, işaret dili becerilerinde başarılı olma ve işaret diline hakimiyet gibi) ile işitme engelli toplumunun diğer üyelerine katılma yoluyla sağlanır (Benderly, 1980; Higgins, 1980).

Lane ve arkadaşlarına (1996) göre ise “sosyal kurumların ve özellikle işitme engellilere yönelik okulların varlığı, işitme engellileri bir araya getirerek çok sayıda lehçe ve farklılığı içeren bir iletişim dili olarak ortak bir işaret dilini ortaya koyar. Bu durum işitme engelli toplumunun ve kültürünün gelişmesine katkı sağlamaktadır” (Akt. Singleton ve Tittle, 2000). Bu tanımlardan hareketle işaret dili kullanımları ile işitme engellilerin birbirleri ile sosyalleşme olanaklarını ve iletişim alanlarını oluşturan okulların ve sosyal kurumların varlığının, işitme engelli toplumunun ve işitme engelli topluma dair aidiyetler özelinde işitme engelli kimliğinin inşasında büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir.

Türkiye özelinde işitme engelli topluma bakıldığında ise karşımıza ilk etapta işitme engellilerin, diğer işitme engelliler ve dış dünyayla iletişim kurması aşamasında önemli bir belirleyen olan ve Milli Eğitim Bakanlığı ve Türk Dil Kurumunun ortak çalışmaları neticesinde ortaya koydukları, Türk İşaret Dilinin grametik yapısının belirlenmesinde ve kullanım farklıları nedeniyle yaşanan iletişim sorunlarının en aza

indirilmesinde önemli bir rolü olan “Türk İşaret Dili Sözlüğü” ile karşılaşılmaktadır (TDK, t.y.). Her ne kadar yakın zamanda bu tarz çalışmalar ve yaklaşımlar öne çıksa da işitme engelli toplumunun Türkiye’deki gelişimi işaret dili özelinde alınan çeşitli kararlar ve uygulamalar ile farklı süreçler geçirmiştir. Hem işaret dili hem de sözel konuşma dilinde eğitim veren Yıldız Sağırklar Okulu adı altında 1902 yılında işitme engellilere yönelik eğitim hizmeti sağlayan ilk okulun kurulmasından, 1953 yılında işitme engelli okullarında işaret dili kullanımının yasaklandığı, işitme engellilere sözel dilin öğretilmesinin daha uygun olduğu ifade edilerek işitme engellilik kimliğine yönelik önemli bir “engelleme” kararının alındığı dönemden de günümüze işaret dili eğitimleri ve dolayısıyla işitme engelli topluma yönelik tartışmalar devam etmektedir. İşaret dilinin yasaklanması ve işitme engellilerin sözel dil kullanımına teşvik edilmesi, bu bireyler açısından ortaya çıkardığı zorlukların ve kimlik durumlarının göz ardı edildiği uygulamalar olarak görülmektedir (Demiröğen, 2016).

Kemaloğlu ve Kemaloğlu (2012) tarafından yapılan Türkiye’de işitme engelli toplumunun gelişimine ve işaret dili kullanımlarına dair bulguların sunulduğu çalışmada öncelikle işitme engelli kişilerin tıbbi anlamında “eksik” görülmesi ve küçük yaştan itibaren tıbbi müdahalelere sorgulanmadan maruz bırakılması eleştirilmektedir. Ayrıca konuşma dili öğrenmeye zorlanan işitme engellilerin yalnızca 1/3’ünün konuşma dilini kullanabildiği bulgusundan hareketle işitme engelli bireylere konuşma dilinin öğretilmesinin tek seçenek olarak dayatılmasına dayanan düzenleme ve uygulamaların başarısızlığa uğradığı vurgulanmaktadır. Aynı zamanda bu tarz uygulamaların kişilerin psikolojik ve sosyal olarak iyi oluşlarının önünde de engel teşkil ettiği ifade edilmektedir. Sonuç olarak işitme engelli toplumu ve işitme engellilerin kimlik durumlarını göz ardı eden tüm bu uygulamalara rağmen işitme engelli yetişkinlerin %70-75’inin işaret dili kullandığı, yalnızca %10’unun konuşma dilini kullandığı araştırma sonucunda ortaya konmaktadır. Bu sonuçlardan hareketle araştırmacılar, Hititlerden Osmanlı Devletine ve günümüze kadar üstünde yaşadığımız coğrafyada işaret dilinin kullanımın yaygın olduğu, Türkiye’de işitme engellileri konuşmaya zorlayan ve işaret dilini yasaklayan ve dolayısıyla işitme engelli toplumu görmezden gelen yaklaşımların kültürel olarak da karşılığının olmadığını

belirtmektedir (Kemaloğlu ve Kemaloğlu, 2012). İşitme engelli toplumuna dair aidiyetlerde ve sosyal kimlik inşalarında önemli bir değişken olarak, farklı ülke örneklerinde, yapılan çalışmalarda karşımıza çıkan işaret dilinin, işitme engelli okullarında uzun bir dönem yasaklanmış olması, hala daha yeteri kadar yaygınlaşmamış olması işitme engelli bireylerin yaşamlarını sürdürmeleri ve işitme engelli toplumu kendi özgün yaşam tecrübesi ve iletişim yöntemleri üzerinden var etmesi önünde engel teşkil etmektedir.

“İşitme engelli insanların sosyal, ekonomik ve politik yaşamın her alanında yaşam standardını yükseltmek, duyan ve işitme engelli insanlar arasında eşitliği, adaleti teşvik etmek, işitme engellilerin bağımsızlığını sağlamak ve Türkiye’de yaşayan işitme engellilere karşı ayrımcılıkla savaşmak” amacı ile 1960 yılında kurulan ve Dünya İşitme Engelliler Federasyonu’nun resmi üyesi olan Türkiye Sağırlar Milli Federasyonu (“Tarihçe”, t.y.) ile İşitme Engelliler Federasyonu (“Derneklerimiz”, t.y.) bünyesinde yer alan ulusal ve yerel pek çok dernek ve sivil toplum kuruluşu da yaptığı çalışmalar ve kültürel etkinlikler ile Türkiye’de işitme engelli toplumunun gelişimine katkı sağlamaktadır. Giriş bölümünde de belirtildiği üzere, Singleton ve Title (2000) işitme engelli ebeveynler ile işiten çocuklarına yönelik yapılan çalışmaları derledikleri ve Amerika Birleşik Devletleri özelinde işitme engelli toplumunun özelliklerini ortaya koydukları çalışmada, işitme engelli toplumunun ileri derece işitme kaybı yaşayan bireylerden işitme engelli ebeveynlerin işiten çocuklarına, CODA’lara, kadar geniş bir kitleden oluştuğunu öne sürmektedir. Bu durum Türkiye’de işitme engellilik özelinde ortaklaşan Sağır Ailelerin Çocukları Derneği (“CODA Nedir?”, t.y.), İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği (“Hakkımızda”, t.y.) ve İşaret Dili Tercümanları Derneği (“Hakkımızda”, t.y.) gibi dernekler işitme engelliler ve işitme engellilerin aile bireylerinden, profesyonel olarak işaret dili tercümanı olan bireylere kadar işitme engelli toplumunun üyelerinin çeşitliliğinde de görülmektedir.

İşitme engelli kimliği tartışmalarında görüldüğü üzere işitme engelli bireylerin kimlik özdeşimleri işiten ve işitmeyen iki dünya ve kültür arasında farklı eğilim ve konumlanışlara göre farklılık göstermektedir. Bu noktada sosyal kimlik olarak işitme engelli kimliği inşası işaret dili kullanımı, eğitim ve sosyalleşme olanakları, çeşitli

sivil toplum kuruluşları içerisinde aktif olma gibi sosyal etmenler de işitme engelli toplumu özelinde ilgili kültürle özdeşim kurma, grup aidiyeti ve gruplar arası ilişkiler gibi farklı süreçler tarafından belirlenmektedir.

1.3. İşitme Engelli Ebeveynler ve CODA Olgusu

1.3.1. İşitme Engelli Ebeveynler

İşitme engelli ebeveynler yaşantılarını işiten çocukları ve kendi işiten ebeveynleri arasında sürdürmektedir. İşitme engelli ebeveynlerin kendi işiten ebeveynlerine ve işiten çocuklarına yönelik hislerinin ölçüldüğü bir çalışmada, bir işitme engelli ebeveyn grubuyla görüşme gerçekleştirilmiştir. İşaret dilinde gerçekleştirilen ve 35-55 yaş aralığında 12 işitme engelinin katıldığı bu görüşme esnasında, katılımcıların çocukluklarıyla ilgili yaşadıkları zorluklara dair hatıralarının ve karmaşık ebeveynlik tecrübelerinin paylaşılması beklenmiştir. Bu görüşme esnasında ortaya çıkan çıktıların üç tema etrafında kümelendiği görülmüştür: “İletişim, yeterlilik ve farklılık”. Çalışma sonucunda işitme engelli kişilerin çocuklukla ilgili anılarını genel olarak yalnızlık ve izole olma durumuyla ilişkilendirdikleri görülmüştür. Aynı zamanda kişilerin ebeveynlik becerileriyle ilgili, kendi işiten ebeveynleriyle olan ilişkilerinin de etkisiyle kendilerini tedirgin hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak farklılık temasında katılımcıların, çocukluklarında kendileriyle dalga geçilmesiyle çocuklarıyla yaşadıkları iletişim sorunlarını ilişkilendirdikleri ifade edilmektedir (Levinger ve Orlev, 2008).

Bir diğer çalışmada ise işitme engelli annelerin çocuklarına bağlanma iletimine yönelik bir araştırma gerçekleştirilmiş, bu araştırma kapsamında 32 işitme engelli kadınla “Yetişkin Bağlanma Görüşmeleri” yapılmış, çocuklardan da yabancı ortam tekniğiyle veri toplanmıştır. “Yetişkin Bağlanma Görüşmeleri” kişilerin ebeveynleriyle ilişkilerine, stres durumunda ebeveynlerinin verdiği kararlara dair düşüncelerine, çocukluk esnasında reddedilme durumlarına, ebeveynlerinin disiplinlerine yönelik düşüncelerine, geniş aileleriyle kurdukları ilişkiye dair veri elde etmeyi hedefleyen 20 temel sorudan oluşmaktadır. Yabancı ortam tekniği kapsamında da çocukların standart laboratuvar ortamlarında görüntüleri alınmıştır. Bu ortamlar şu şekilde listelenmektedir: Anne ve çocuk tanıdık olmayan bir oyun alanına birlikte

girer, çocuk oyuncaklarla oynarken anne sandalyede oturur, yabancı biri odaya girer ve anneye konuşur, anne çocuğu yabancı kişiyle bırakır, yabancı kişinin olduğu yere anne geri döner, anne çocuğu yalnız bırakır, yabancı kişi geri döner ve çocuğu gerekirse sakinleştirir, anne ortama geri döner. Annelerle yapılan görüşmeler sonucunda işitme engelli çocuk sahibi olma durumunun annelerdeki bağlanma oranına bir etkisi olmadığı, ancak bağlanmanın iletilmesi aşamasında işitme engelli çocuklar ve anneleri arasındaki iletimin işitme engeli olmayan çocukların anneleriyle arasında gerçekleşen iletimden daha az olduğu görülmüştür (Leigh, Brice ve Meadow-Orlans, 2004).

İşitme engelli ebeveynler ile yapılan çalışmalarda öne çıkan aile içi iletişim, bağlanma, ebeveynlik becerileri ve ebeveyn rolleri gibi tartışmalar McMaster Aile Fonksiyonları Modeli gibi çeşitli aile kuramlarını ve terapi yaklaşımlarının da araştırmacılar tarafından ele alınmasına olanak sağlamıştır. Bu modelde aile işlevselliği kavramı kuramın merkezinde yer almaktadır; buna göre ailelerin sağlıklı bir yapıya sahip olabilmeleri için belli başlı işlevleri yerine getirebilmesi gerekmektedir. Modelin ana temaları şu şekilde sıralanmaktadır: (1) Problem çözme, ailenin karşılaştığı kriz ve problemleri çözebilme konusundaki becerisini ifade etmektedir. (2) İletişim aile içerisinde ve ailedeki bireylerin dış dünyayla arasında kurulan iletişimin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi beklenmektedir. (3) Roller, aile içerisinde gündelik hayata yönelik ya da sosyal hayata yönelik farklılaşan rol ve sorumluluklar dengeli bir şekilde paylaşılmalıdır. (4) Etkili cevap verebilme, aile bireylerinin ortaya çıkan kriz durumlarında verdikleri tepkilerin verimli sonuçlar doğurması gerekmektedir. (5) Etkili dahiliyet, aile bireyleri hem aile içi etkinliklere katılımda hem de diğer aile bireyleri tarafından beklenen ilgiyi göstermede etkin bir özellik göstermelidir. (6) Davranış kontrolü, ebeveyn çocuk ilişkisinde, kişiler dışarıdaki sosyal hayat içerisinde var olabilmek için gerçekleştirdikleri davranış kontrolünü aile içerisinde öğrenmeli ve uygulamasına dair durum ve pratikleri aile içerisinde edinmelidir. (7) Genel fonksiyon, tüm bu boyutlarda birbirinin içerisine geçen ve aile özelinde ortaya çıkan ve farklılaşan bir durum varsa ele alınmaktadır (Epstein, Baldwin ve Bishop, 1983).

İşitme engelli ebeveynlerin bulunduğu ailelerde aile işlevselliği bağlamında, ebeveynlik becerileri ve rollerini merkeze alan, “Ebeveynlik Becerileri ve İhtiyaçları

Envanteri”nin kullanıldığı bir çalışmada altı alt başlık üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir: “Ebeveyn Tatmini” (Parent satisfaction) ebeveynliğin tatmin edici olduğu durumlar, “Ebeveyn Başarısı” (Parent Success) ebeveynlerin rollerini başarılı bir şekilde gerçekleştirdiği durumlar, “Evde Eğitim” (Home Teaching) ebeveynlerden beklenen yol gösterme pratikleri, “Ebeveyn Zorlukları” (Parent Difficulty) ebeveynlik sorumluluğuna bağlı yaşanan sorunlar, “Ebeveyn Hayal Kırıklığı” (Parent Frustration) ebeveynleri üzen çocuk davranışları, “Çocuk Yetiştirme Bilgisi” (Childrearing Information) ebeveynlerin daha verimli bir şekilde işlev kazanması için gerekli olan bilgiler. Envanter puanlarının ortalamasının üzerinde olduğu görülürken, görüşmeler esnasında yalnızca işitme engelli ebeveynlere özgü belirli sorunlar tespit edilmiştir. Bu sorunlar arasında işiten çocuklarını tercüman olarak kullanma ihtiyaçları, işiten çocuklar işaret dili konusunda yeterli gelişimi kaydedemediğinde tecrübe ettikleri hayal kırıklığı, engellenme hissi ve gerginlik öne çıkmaktadır. Aynı zamanda işaret diline hakim olan çocukların tercümanlık konusunda istekli oldukları, yalnızca gerginlik içeren durumlarda tercümanlık yapmak istediklerini ifade ettikleri belirtmektedir. Aynı zamanda işiten çocuklar, işitme engelli ebeveynlere sahip olmanın avantajları olduğunu; örneğin bu sayede çift dilli olabildiklerini ya da yüksek ses ve gürültüyü ebeveynlerinin tolere etmesinin de bir kolaylık olduğunu söylemektedir (Jones, Strom ve Daniels, 1989). Benzer bir kapsamda gerçekleştirilen, “Ebeveynlik Becerileri ve İhtiyaçları Envanteri”nin kullanıldığı başka bir çalışmada ise CODA’ların ebeveynlerinin ebeveynlik becerilerine odaklanılmıştır. Araştırma sonuçlarında CODA’ların ebeveynlerine yönelik değerlendirmelerinde, özellikle iletişim konusunda “eksik kalma” görüşü ortaklaşmaktadır. Aynı zamanda özellikle ergen CODA’ların ebeveynlerinin sorumluluğunu üstlenme ve rol değişiklikleri üzerinden meydana gelen yüküne dair olumsuz bildirimlerde bulunduğu görülmektedir (Mallory, Schein ve Zingle, 1992).

Yukarıda bahsi geçen çalışmaların sonuçlarının özellikle ebeveyn ve çocuk iletişimi konularında ortaklaştığı görülmektedir. Bu durum doğrudan ebeveyn ve çocuk iletişimini merkeze alan çalışmaların yapılmasına neden olmuştur. Bu çalışmalara göre işitme engelli ebeveynler çocuklarıyla iletişim kurmakta farklı yöntemler

kullanmaktadır. Julias Maetas y Moores (1980) tarafından yapılan çalışmada altı aylık ve daha küçük bebekleri olan işitme engelli bireylerin çocuklarıyla olan etkileşimleri kayda alınmış ve kayıtlar analiz edilmiştir. Çalışmada, işitme engelli ebeveynlerin çocuklarıyla kurdukları iletişimde kullandığı yöntemler listelenmiştir: 1) Ses ve ağız oynatma; işitme engelli ebeveynler bu yöntemi özellikle telaffuz için kullanmaktadır. 2) Yalnızca işaret dilinin kullanımı; özellikle duygu durumlarını ifade etmek aşamasında gerçekleştiği belirtilmektedir. 3) *fingerspelling*¹; en erken 25 günlük bir bebekle etkileşime geçen işitme engelli bir ebeveynde gözlemlendiği belirtilmektedir. Bu yöntemler dışında aynı zamanda dokunmak ve beden üzerinde çizerek ifade etmek gibi yöntemler de kullanılmaktadır. Ayrıca fiziksel olarak yönlendirme yoluyla da işitme engelli ebeveynler çocuklarına işaret diline ait kelimeler öğretmektedir. Buna karşılık çocukların da yaklaşık üç aydan sonra iletişim amaçlı ses çıkarmaya başladığı, altı ay altında dudak hareketleriyle “süt” gibi kelimeleri söylemeye başladığı, işaret dilini de oldukça erken zamanlardan itibaren kullanmaya başladıkları çalışmanın sonuçlarında ifade edilmektedir. Yine çocukların da ebeveynlerin bedenlerinin üzerinde işaret diline ait kelimeleri çizerek gösterdikleri gözlemlenmiş, aynı zamanda kendi kelimeleri ürettikleri durumlar ile de karşılaşılmaktadır. Birden fazla çocuğun etkileşim içerisine girdiği bir durumda ise çocukların kendi aralarında işaret diliyle anlaştıkları bulgulanmıştır. Sonuç olarak işitme engelli ebeveynlerin çocuklarının hem sosyal gelişimi hem de dil gelişimlerinin oldukça farklılaştığı ve olumlu yönde etkilendiği ifade edilmektedir.

Ebeveyn ve çocuk iletişimi haricinde nesiller arası iletişim örüntülerinin incelendiği bir çalışmada ise 15 aileden 3 nesil, işiten büyükanne veya büyükbaba, işitme engelli ebeveyn ve işiten çocuk arasındaki iletişim biçimleri analiz edilmiştir. Bu inceleme, işitme engelli ve en büyük işiten çocukla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerin video olarak kaydedilmesi ve işiten büyükanne ve büyükbabayla da mail üzerinden anket çalışması ile gerçekleştirilmiştir. İşitme engelli ebeveynlerin tamamı çocukluğundan itibaren işitme engelli olmakla birlikte yalnızca bir tanesi haricinde

¹ **Fingerspelling (İng.):** Parmak ve el işaretleri ile iletişim.

tüm ebeveynler işitme engellilere özel eğitim veren kurumlarda eğitim görmüştür. Araştırmanın sonucunda, incelemenin gerçekleştiği üç aile üyesinin de diğer aile üyeleriyle farklı şekillerde iletişim kurduğu görülmüştür. İşitme engelli ebeveynlerin eşleriyle işaret diliyle, işiten ebeveynleri ve çocuklarıyla ise konuşma dili temelli bir yöntemle iletişime geçtiği görülmüştür. Büyükanne ve babaların ve torunlarının iletişimlerinde ise farklılaşma öne çıkmaktadır. Büyükanne ve babalar konuşmaya eşlik edecek şekilde not kağıtları kullanırken, torunlarının ebeveynleriyle iletişimlerinde işaret dili kullandığı ifade edilmektedir. Aynı zamanda büyük çocuklar ve küçük çocuklar arasında da farklılaşma yaşanmakta, büyük çocukların işaret dili kullanma oranı ve tercümanlık yapma oranı küçük çocuklardan farklı olmaktadır. Bu durum çocukların ebeveynleriyle kurdukları iletişim tipleri arasında da farklılaşmaların oluşmasına neden olmaktadır. Tüm bu farklı iletişim tiplerinin de ilişkilere etki ettiği, aile ilişkileri üzerindeki etkisinin daha detaylı çalışmalarda ele alınması gerektiği söylenmektedir (Mallory, Zingle ve Schein, 1993).

Sonuç olarak konuşma dili ve işaret dilinin kendine has olanakları ve sınırlılıkları işitme engelli ebeveynler ve onların işiten çocukları arasındaki iletişimin belirli noktalarda zorluklarla karşılaşmasına neden olabilmektedir. Bu noktada, işitme engelli ebeveynlerin işitme engellerinden ötürü kendi ebeveynleriyle iletişimlerinde önemli ölçüde zorluklar çektiği ifade edilmektedir. Bu durumun bir yansıması olarak, işitme engelli yetişkinlerin ebeveynleri işaret dilinde kendilerini ifade etmekte çoğu zaman tam anlamıyla başarılı olamamakta, bu yüzden de işitme engelli bireylerin devraldığı ve sonrasında da işiten çocuklarıyla kurdukları ilişkiye aktardıkları bir iletişim eksikliği ortaya çıkmaktadır. İletişim eksikliğinin bir sonucu olarak, özellikle birden fazla çocuğun bulunduğu ailelerde çocuklar arasında sözlü iletişim yoluyla kurulan ve aynı zamanda işiten büyükanne ve büyükbabalarla kurulan iletişim içerisinde işitme engelli ebeveynler izole olabilmektedir. Ayrıca CODA'lar, bu iletişim eksikliğinden kaynaklı olarak, kendi ebeveynlerinden çok büyük anne ve büyük babalarının otoritesini takip edebilmektedir. Bu durumda terapötik bir yaklaşım ve yöntem olarak, işitme engelli ebeveynlerin bulunduğu ailelerde işitme engelli ebeveynlere aile

içerisindeki “ebeveyn” rolünü geri yüklemek ve bu yönde aile bireylerini de yönlendirmek önerilmektedir (Harvey, 2003).

Başka bir çalışmada ise işitme engellilerin ebeveynliklerinin “sezgisel” ebeveynlik bağlamında ele alınmasının öncelikli olduğu ifade edilmektedir. Sezgisel ebeveynlik yaklaşımı, işitme engelli ebeveynler ve çocukları arasındaki iletişimi anlamlandırmakta önemli bir araç olarak öne sürülmektedir. Örneğin, işitme engelli ebeveynlerin işaret dili kullanımlarının bebekleriyle iletişime geçtiği esnada, işiten kişilerin konuşma dilinde olduğu gibi dönüşümler yaşadığı görülmektedir (Koester, 1992).

İşitme engelli ebeveynler ve aileleri ile gerçekleştirilecek terapilerde ele alınması gereken bir diğer yaklaşım olarak ise, akıl ve beden arasındaki ilişkiye ve akıl ve bedenin çevreyle olan ilişkisine odaklanan, insan davranışının biyolojik, psikolojik ve sosyal olarak etkilendiği temel değişkenleri de göz önüne alarak terapiyi ele alan Biopsikolojik Yaklaşım öne sürülmektedir. Bu noktada, işitme engelli ebeveynin biyolojik olarak sahip olduğu özellikler ve kısıt ve farklılaşan yaşam deneyimlerini bir arada ele almanın önemi, özelde de çift kültürlü ilişkinin barındırdığı muhtemel stres ve gerilimleri göz önüne alarak terapinin gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, normalden farklılık (deviancy), yeterlilik (competency) ve farklılıklara tolerans (tolerance for difference) alt boyutlarında değerlendirmelerin yapılabildiği Ekolojik Uygunluk ve grupların ya da sistemlerin çevreyle etkileşimleri ile değişikliğe uğramasına rağmen nasıl istikrarlı kaldıklarını merkeze Sibernetik Teorisi de etkin olabilecek terapötik yaklaşımlar olarak öne sürülmektedir (Myers, Myers ve Marcus, 1999).

1.3.2. İşitme Engelli Ebeveynlerin Çocukları: CODA’lar

CODA’lar, işitme engellerinin olmaması dolayısıyla işiten ve konuşan dünyanın bir parçası iken, ebeveynlerinin işitme engellilik durumları dolayısıyla işitme engellilerin dünyasında yetişen bireylerdir. Bu durumda CODA’lar çift kimlikli ve çift kültürlü bir hayatı deneyimlemektedir. Çift kimlikli ve çift kültürlü yaşam deneyimi CODA’ların her iki kültüre dair ait olma ve kabul görme ile ilgili sorgulamalarına neden olmaktadır.

CODA'ların aitlik durumlarını sorgulamaları, kendini yalnızca bir kültüre ait hissetme ve bu kültürün normlarına göre davranma ya da kendini her iki kültüre birden ait hissetme gibi farklı şekillerde sonuçlanabilmektedir. Buna göre, işitme engelli kimliği tartışmalarında da görüldüğü üzere, CODA'lar işitme engelliliği iki şekilde deneyimlemektedir: İlki işitme engelliliği bir engellilik durumu olarak işiten dünyayla kurdukları ilişkide negatif bir etmen ve durum olarak deneyimleme; ikincisi kültürel bir azınlık grubu deneyimleme. Her iki durumda da CODA'ların iki kültür dahilinde “arada” ve “sıkışmış” bir süreç yaşadıkları ifade edilmektedir (Preston, 1994).

CODA'ların “aradalık” hali ebeveynleri ile dış dünya arasında bir köprü misyonu yüklenmelerine neden olmaktadır. Çift dilli ailelerde büyüyen çocuklarda da görülen bu misyon ve durum “dil aracılığı” (language brokering) olarak adlandırılmaktadır. Çift dilli ailelerin çocuklarında dil aracılığı 6-12 yaşları arasında başlarken (Hall ve Robinson, 1999), CODA'larda çok daha küçük yaşlarda başlayabilmektedir (Hall ve diğerleri, 2010). Çocuk sırası ve cinsiyet değişkenine göre de CODA'larda dil aracılığı rolünün ediniminde farklılaşmalar görülmektedir; ailenin en büyük çocuğu genelde dil aracılığını üstlenirken, cinsiyet değişkenine göre ailenin küçük çocuğu olsa da kız çocukları erkek çocuklara göre bu rolü daha sık üstlenmektedir (Preston, 1994).

Pizer, Walters ve Meier (2012) işitme engelli topluma dair aidiyetlerde en önemli belirleyici olarak ifade edilen işaret dili ve CODA'ların işaret dili kullanımına dair yaptıkları çalışmada “dil ideolojisi” kavramı üzerinden CODA'ların toplumsal olarak karşılaştıkları durumlarda işaret dili kullanımı tercihlerinin arkasında yatan değişkenleri incelemiştir. Çalışmada, *dil ideolojisi* kavramı, sosyal dünyada kullanılan dil ile ilgili ahlaki ve politik ilgileri de barındıran inançlar ya da duygular olarak tanımlanmaktadır (s. 3). 13 yetişkin CODA ile yapılan çalışma sonucunda bir bireyin işaret dilini kullanmayı tercih etmesi ya da etmemesi ve bunun üzerinden işaret diline yaklaşımı üzerinden dört farklı eğilim ve ideoloji ile karşılaşılmıştır: (i) Uygun çaba göstermek, (ii) Başkalarını uygun çabaya zorlamak, (iii) Uygunsuz çaba göstermemek ve (iv) Başkalarını uygunsuz çaba göstermeye zorlamamak. CODA'ların işaret dili kullanma eğilimlerinin farklılaşabileceği araştırmanın sonucunda ortaya konmuştur (Pizer, Walters ve Meier, 2012). İki farklı kültürün ve toplumun bir parçası olarak

ifade edilen CODA'ların duygu, değer ve politik anlam yüklü atıfları ile belirlenen aidiyetlerinin olması, gündelik yaşantılarındaki dil pratikleri ile ilişkili ideolojik eğilimlerinin farklılaşması ile de açıklanabilmektedir.

İşitme engelli ebeveynlerin çocuğu olmanın önemli sonuçlarından bir diğeri ise, CODA'ların hissettikleri ebeveyn sorumluluğudur. CODA'lar ebeveynlerin sorumluluğunu üstlerinden hissedebilirken, ebeveynler çocuklarının bu sorumluluğu hissetmelerinin farkında olabilmekte ve bu sorumluluğun yerine getirilmesi hususunda beklenti içerisine girebilmektedir. Bu durum literatürde "rol değişimi" (role reversal) olarak tanımlanmaktadır. CODA'lar ve ebeveynleri arasındaki iletişim ve ilişkide önemli bir belirleyici olarak ifade edilen ve işitme engelli ebeveynler tarafından da pekiştirilen bu sorumluluk ve neticesinde ortaya çıkan rol değişimi, sıklıkla dil aracılığı/kültürel aracılık ya da tercümanlık üzerinden gerçekleşmektedir. Hissedilen ebeveyn sorumluluğu ve neticesinde ortaya çıkan rol değişimi CODA'lar için bazı zorluk ve sorunları da beraberinde getirmektedir. Buna göre bu tarz bir iletişimde CODA'ların karşılaştıkları en temel zorluk ve sorunlar olarak; (1) yük olmak, (2) söylenenlerin altında yatan anlamı anlatma konusunda yaşanan problemler, (3) ebeveynler ve çocukların farklılaşan yaşam tecrübelerinden bahsedilmektedir (Buchino, 1993). Subha Malik ve Tahira Jaben (2016) ise 4 erkek ve 4 kadın olmak üzere 8 yetişkin CODA ile yaptıkları çalışmada CODA'ların aracılık durumlarından kaynaklı rol değişimlerinin karakter özelliklerine olan etkisine bakmıştır. Çalışma sonucunda destekleyici olmak, cana yakın olmak, girişken olmak ve iletişime açık olmak özelliklerini de içerecek şekilde "dışadönüklük" ve "sorumluluk duygusuyla hareket etme" karakter özellikleri ve temaları öne çıkmıştır. Sonuç olarak üstlendikleri roller ve erken gelişim dönemlerindeki aile deneyimleri CODA'ların gelişimsel özelliklerine de doğrudan etki etmektedir.

Türkiye'de ise CODA'ların aile ve iletişim deneyimlerini araştıran, 11 yetişkin CODA ile derinlemesine görüşmelerin yapıldığı çalışmada (Erdoğan, 2018) bulguların "Aile Deneyimleri", "CODA Kimliği", "CODA'ların Gelişimsel Özellikleri" ve "İşitme Engelli Toplumu ve Kültürü" olmak üzere 4 ana tema ve alt kategorilerinde toplandığı görülmüştür. Çalışmanın önemli bulgularından biri olarak işitme engelli ebeveynlere

sahip olma deneyimleri neticesinde CODA'ların üç farklı kimlik örüntüsü takip ettiği öne sürülmektedir. Buna göre; katılımcıların bir kısmı çift kültürlü olarak tanımlanabilecek şekilde, kendilerini üstlendikleri roller ve misyonlar doğrultusunda işlevsel bir kimlik olarak işitme engelli toplumu/kültürü ve işiten toplum/kültür arasında konumlandırmaktadır. Bir diğer örüntüde ise CODA'lar işitme engelli hissettiklerini belirtip kendilerini işitme engelli toplumu içerisinde konumlandırırken, işitme engelli kimliği ile özdeşim kurmaktadır. Son örüntüde ise özellikle bir katılımcının tanımından hareketle, bir tür sosyal farklılaşma süreci olarak CODA'lar deneyimleri neticesinde CODA'lığın kendine has bir takım özellikleri olduğunu belirtirken, diğerlerinden, her iki kültür ve toplumdan farklı, yeni bir kültür grubu ve sosyal kimlik olarak CODA kimliğini tanımlamıştır. Katılımcıların Türkiye'deki işitme engelli toplumu ve kültürünün özelliklerine dair çeşitli ifadelerini de içeren çalışmada CODA'lar, Türkçe konuşma dili özelinde "işitme engelli" tabirinin kullanımına bir engellilik ve tıbbi bir eksiklik durumunu ifade ettiğini gerekçe göstererek karşı çıkmıştır. Bu tabir ve kullanımın yerine "sağır" kelimesinin kullanımının Türkiye toplumunda, işitme engelli bireylerden oluşan bir kültür grubunu tanımanın ön koşulu olduğunu ve işitme engellilerin kendilerini bu şekilde tanımlamak istediğini belirtmiştir. Sonuç olarak kelime kullanımlarında karşılaşılan bu ayrımın bir farkındalık ve kültür grubunu tanıma süreçlerini işaret etmesi dolayısıyla kimlik özdeşimlerinde bir değişken olarak ele alınması gerektiği ifade edilmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'de yaşayan, işiten çocukları (CODA'lar) olan işitme engelli ebeveynlerin ebeveynlik deneyimlerinin anlamlandırılması, işitme engelli kültürü tanımlarının incelenmesi ve işitme engelli topluma dair aidiyetleri ve işitme engelli toplumu içerisinde edindikleri roller ile ilişkili olarak işitme engelli kimliği gelişimlerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan literatür taramasından hareketle araştırma soruları belirlenmiştir:

- İşiten çocuklara sahip işitme engelli ebeveynler ebeveynlik durumlarını nasıl deneyimlemektedir?

- Çocuğun farklılaşan işitme deneyimi ebeveynlerinin benlik kategorilerini ve kimlik özdeşimlerini ne şekilde etkilemektedir? CODA'nın farklılaşan işitme durumu ebeveynlerine ne tür sorumluluklar yüklemektedir?
- İşitme engelli ebeveynler hem kendi geçmiş ve şimdiki gündelik yaşantıları ile hem de işiten çocukları CODA'lar dolayısıyla maruz kaldıkları işiten toplumu ve kendi işitme kaybı durumları ile birlikte işitme engelli okulları, dernekler, işaret dili vb. etmenler ile içerisinde yer aldıkları işitme engelli toplumu ve kültürünü nasıl deneyimlemektedir? Bu deneyimler neticesinde benlik kategorizasyonları, aidiyet durumları ve kimlik özdeşimleri nasıl gerçekleşmektedir?

2. YÖNTEM

2.1. Veri Toplama Süreci, Araç ve Teknikleri

Araştırma öncesinde, ilk olarak araştırmanın kapsamı ve örneklem grubu dolayısıyla işaret dili tercümanları dernekleri ve Sağır Ailelerin Çocukları Derneği ile iletişime geçilerek araştırmamın amacı ve kapsamı hakkında dernek yetkilileri bilgilendirilmiş ve kendilerinden araştırmada tercüman olarak görev alabilecek profesyonel işaret dili tercümanlarının bilgileri talep edilmiştir. Bu bağlamda çeviri ücreti karşılığında araştırmada görev alacak, kendileri de CODA olan üç işaret dili tercümanı ile anlaşılmıştır.

İkinci aşamada, araştırma sorularından hareketle CODA çocukları olan işitme engellilere ulaşmak amacıyla, İstanbul Anadolu Yakasında faaliyet gösteren işitme engelli dernekleri ve spor kulüpleri ile iletişime geçilmiştir. İrtibata geçilen sivil toplum kuruluşlarının yetkililerine araştırmanın amacı ve kapsamı hakkında gerekli bilgiler verilmiş ve ilgili sivil toplum kuruluşlarına üye olan, derneklerde aktif görev üstlenen ve çeşitli şekillerde dernekler ile ilişkileri sürdürmekte olan ve yetkililerin kendilerini bilgilendirmeleri neticesinde çalışma kapsamında deneyimlerini paylaşmayı kabul eden işitme engelli ebeveynler ile görüşmek için izin talep edilmiştir. Ancak araştırmacının ilgili sivil toplum kuruluşları ile tek başına gerçekleştirdiği ilk görüşmelerde iletişim problemleri yaşanmakla birlikte, dernek yetkilileri ve üyeleri güvensiz ve araştırmaya katılım konusunda isteksiz davranmıştır. Bu noktada işaret dili tercümanları ile birlikte dernekler yetkilileri ve üyeleri ile tekrar görüşülmüştür. Araştırma kapsamında görev alan işaret dili tercümanlarının kendi aileleri, deneyimleri, sosyal çevreleri ve farklı işitme engelli dernekleri ile ilişkileri bulunması gibi çeşitli etmenler dolayısıyla var olan organik ilişkiler ile dernek yetkilileri ve üyeleri araştırmaya katılmayı kabul etmiştir. İşaret dili tercümanlarının var olan organik ilişkileri aracılığıyla araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcılar, Türkiye’de işitme engellilerin ve sorunlarının görünürlüğünün yetersiz olduğunu ve bu alanda yapılacak bilimsel çalışmalara destek olmak istediklerini ifade etmiştir. Bu anlamda katılımcılar çalışmaya katılmada istekli ve gönüllü olduklarını ifade etmiştir.

Yapılan görüşmelerin, katılımcıların izni alınarak, görüşmeler işaret dili aracılığı ile gerçekleştirildiği için hem video kayıtları hem de ses kayıtları alınmıştır. Katılımcılardan çalışma kapsamında kişisel deneyimlerini paylaşmaları talep edildiğinden kimliklerinin ve bilgilerinin gizliliği amacıyla katılımcılar kronolojik olarak, görüşme sırasına göre “Katılımcı” ve görüşme sırasını belirten sayı ile (ör: Katılımcı-1) isimlendirilmiştir. Metin içerisinde “Katılımcı” ve sayı ile ifade edilen (ör: Katılımcı-1) katılımcılar, görüşmelerden yapılan alıntılarda kısaltmalarla (ör: K1) belirtilmiştir. Yalnızca pilot görüşmede eş zamanlı olarak iki katılımcı ile görüşülmesi dolayısıyla katılımcılar Katılımcı-1.1 (K1.1) ve Katılımcı-1.2 (K1.2) olarak ifade edilmiştir. Görüşmelerin çevirisini yapan üç profesyonel işaret dili tercümanı da kendileri de CODA olması dolayısıyla katılımcıların cevaplarına ek olarak, görüşmelere kendi görüşlerini bildirerek katkı sağlamıştır. Tercümanların kendi görüşlerini bildirdikleri alıntılarda, “Tercüman” olarak kronolojik sırayla (ör: Tercüman-1) ve kısaltmalarla (ör: T1) isimlendirilmiştir.

Araştırmada, işitme engelliliğin fenomenolojik bir olgu olarak ele alınması dolayısıyla niteliksel bir araştırma perspektifi benimsenmiştir. Bu doğrultuda işitme engelli ebeveynler olarak belirlenen örneklem gruptan katılımcılar ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde katılımcılar ile konuşulacak konularının, araştırmanın amaçları ve araştırma soruları doğrultusunda tez danışmanı ve araştırmacı tarafından öncelik sırası belirlenmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda sorularda belirlenen tema ve başlıkları içerecek şekilde soru formunun hazırlanmasında Weinberg ve Sterrit’in İşitme Engelli Kimliği Ölçeği (Deaf Identity Scale) ile Maxwell-McCaw ve Zea tarafından geliştirilen İşitme Engelli Kültürlenme Ölçeği’nden (The Deaf Acculturation Scale) faydalanılmıştır. Görüşmelerde katılımcılara toplam 15 yarı yapılandırılmış sorudan oluşan açık uçlu görüşme soruları yöneltilmiştir (Bkz. Ek 1: Görüşme Soruları). Buna göre soru formunda yer alan sorular öncelik sırasına göre; 3 soru işaret dili teması, 3 soru benlik ve kimlik kategorizasyonu teması, 2 soru ebeveynlik teması, 4 soru aile içi iletişim ve deneyimler teması, 2 soru ise CODA teması altında yer almaktadır.

Görüşmeler öncesinde 15 yarı yapılandırılmış sorudan oluşan form, uzman işaret dili tercümanı ve eğitmeni Terüçman-1 tarafından, Türk İşaret Dilinin (TİD) kendi gramatik yapısı göz önünde bulundurularak diğer tercümanların daha rahat çeviri yapabilmesi ve katılımcıların daha kolay anlayabilmesi için işaret diline çevrilmiştir (Bkz. Ek 2: Görüşme Soruları – İşaret Dili). Bazı katılımcıların işitme cihazı kullanmasına veya dudak okuma becerilerine sahip olmasına ve dolayısıyla konuşma dili bilmelerine karşılık, tüm görüşmeler işaret dilinde gerçekleştirilmiştir. İlk pilot görüşme hariç, görüşmelerde araştırmacı katılımcı arasında oluşan asimetrik ilişkinin minimize edilmesi amacıyla katılımcı üzerinde baskı oluşturabilecek mekanların yerine katılımcıların kendilerini daha rahat hissedebilecekleri sosyal alanlar olan devamlı olarak gittikleri yerel dernek ve spor kulübü lokallerinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yine aynı nedenden ötürü ve yukarıda da bahsedildiği üzere katılımcılar ile ilk temaslarda güven ilişkisinin kurulamamasından kaynaklı sorunların giderilmesi amacıyla, ilgili dernek ve lokallerle organik ilişkileri bulunan tercümanlar aracılığıyla görüşmeler tamamlanmıştır. Görüşmelerde resmiyetten uzak ve samimi bir ortamın kurulmasına dikkat edilmiştir. Bu amaçla araştırmacı görüşmelerden önce ve görüşmelerden sonra bazı katılımcılar ile bireysel temaslara devam etmiştir. Görüşme formunda yer alan sorulardan önce katılımcılardan demografik bilgileri talep edilmiştir (Bkz. Tablo 1.). Katılımcıların cevaplarında yön gösterici olmamak ve araştırmacı yanlılığından kaçınmak amacıyla kendilerini hangi kavram (işitme engelli ya da sağır) ile tanımladıkları sorulmuştur ve soru formunda yer alan sorular bu farkındalık ile katılımcılara yöneltilmiştir. Soruların sorulmasında resmi bir üslup ve uzman dilinden kaçınılmıştır. Aynı şekilde işaret dili tercümanlarından da benzer şekilde soruların işaret diline çevrilmesi ile katılımcılara yöneltilmesinde bu tarz bir üslup kullanmaları talep edilmiştir ki tercümanların katılımcılar ile var olan bireysel yakınlık ilişkileri bu durumu kolaylaştırıcı bir etmen olarak gözlenmiştir. Sorular öncelikle araştırmacı tarafından konuşma dilinde sorulmuş, işaret dili tercümanı tarafından işaret diline çevrilerek katılımcılara yöneltilmiştir. Katılımcıların işaret dilinde verdikleri cevaplar ise yine tercümanlar aracılığıyla konuşma diline çevrilmiştir. Görüşmeler öncesinde katılımcılardan çalışmaya katılmayı kabul ettiklerine dair tekrar onay alınmıştır.

Görüşmelerde araştırmacı tarafından, görüşmeyi ve katılımcıların kendilerini daha rahat ifade etmeleri amacıyla yalnızca araştırmanın amaçları doğrultusunda yön gösterici ancak kolaylaştırıcı bir rol benimsenmiştir. Araştırmacı tarafından benimsenen bu rol, katılımcıların ve çift kültürlü konuları dolayısıyla CODA tercümanların, görüşme formunda sorular ek olarak araştırmanın konu ve temaları ile ilişkili olarak ek görüşlerde ve ifadelerde bulunmalarına, dolayısıyla da analiz ve bulgularda sorularda belirlenen tema ve kategorilere ek tema ve kategorilerin elde edilmesine imkan sağlamıştır. Bu doğrultuda görüşmelerde, görüşmelerin seyrine ve katılımcıların açıklamalarına, ifade ve cevaplarına göre görüşme sorularına ek sorular sorulmuştur. Araştırmanın amaçları çerçevesinde ve araştırma deseninde belirleyici olan niteliksel perspektif dolayısıyla, görüşmelerde katılımcıların ifadelerinde önemli görülen hususların detaylandırılması araştırmacı tarafından talep edilmiştir. Sorular hem görüşmelerden önceki aşamada Tercüman-1 tarafından işaret diline çevrilirken hem de görüşmelerde ihtiyaç duyulan durumlarda yeniden formüle edilerek sorulmuştur. Soruların katılımcılara yöneltilmesinde ayrıca, hem araştırmacı tarafından hem de işaret dili tercümanları tarafından örneklendirmelere başvurulmuştur. Katılımcıların cevap ve ifadeleri ile görüşmelerden elde edilen veriler niteliksel araştırma yöntemlerinden Fenomenolojik Analiz Yöntemi ile incelenmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye’de işitebilen ve konuşabilen “CODA” çocukları olan işitme engelli ebeveynler oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında yaşları 30 ile 82 arasında değişen 3 kadın 4 erkek olmak üzere toplam 7 işitme engelli ebeveyn ile bireysel yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yaş ortalamaları 59,14 olan katılımcıların tamamının CODA çocukları vardır. Tüm katılımcılar evli olup eşleri ile birlikte yaşamaktadır. Katılımcı-1.1 ve Katılımcı-1.2 çocukları ile birlikte Edirne’de yaşarken diğer tüm katılımcılar İstanbul’da yaşamaktadır.

Katılımcı-1.1, Katılımcı-1.2, Katılımcı-2 doğuştan işitme engeli ile dünyaya geldiklerini ifade ederken, Katılımcı-3, Katılımcı-4, Katılımcı-5 ve Katılımcı-6 erken çocukluk dönemlerinde geçirdikleri ateşli rahatsızlık sonrasında işitme kaybı

yaşadıklarını ifade etmektedir. Katılımcıların işitme kaybı oranları farklılık göstermekle birlikte, tüm katılımcılar konuşulanları anlayamadıklarını belirtmektedir. Tüm katılımcılar içerisinde yalnızca Katılımcı-4 gündelik yaşantısında işitme cihazı kullandığını ifade etmiştir. Katılımcı-6 ise bir dönem işitme cihazı kullandığını belirtirken, işitme cihazının kendisine rahatsızlık verdiğini söyleyerek kullanmadığını ifade etmiştir. Katılımcı-1.1, Katılımcı-3 ve Katılımcı-4 dudak okuma ve kısmi düzeyde de olsa konuşma dili becerilerine sahip olduklarını belirtmektedir. Ancak tüm katılımcılar işaret dili bildiklerini ve ana dillerinin işaret dili olduğunu ifade etmektedir. Aynı şekilde katılımcıların tamamı aile içi ortak dillerinin de işaret dili olduğunu ve CODA çocuklarına işaret dili öğrettiklerini beyan etmektedir. Tüm katılımcılar sağır/işitme engelli okullarında eğitim aldıklarını ve okullarını bitirdiklerini diplomaları olduğunu ifade ederken, eğitim politikaları ve uygulamaları ile ilişkili olarak katılımcıların eğitim düzeyleri değişkenlik göstermektedir. Buna göre yaşları diğer katılımcılara göre daha ileri olan Katılımcı-1.1, Katılımcı-1.2 ve Katılımcı-5 sağır/işitme engelli okullarının 5 yıllık bir müfredatta ile eğitim verdiği dönemde eğitim aldıklarını dolayısıyla ilkokul mezunu olduklarını söylemektedir. Katılımcı-2, Katılımcı-3 ve Katılımcı-6 ortaokul mezunu iken, örneklem grubunun en genç katılımcısı olan Katılımcı-4 ise lise eğitimini de alacak şekilde okul öncesi/ana okulu dahil olmak üzere sağır/işitme engelli okullarında eğitimini tamamladığını belirtmektedir. Örneklem grubun demografik bilgileri Tablo 1.'de yer almaktadır (Bkz. Tablo 1.).

Tüm katılımcılar kendilerini “sağır” olarak tanımlamaktadır. Bu durum katılımcıların dahil oldukları sosyal grubu sağır toplumu olarak tanımlamasına da neden olmaktadır. Sonuç olarak katılımcıların kendilerine ve üyesi oldukları grubu tanımlamaları yaşantısal ve sosyal bir kimlik olarak sağır kimliği özdeşimlerini yordayan değişkenlerin bulgulanmasını ve analizini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda çalışma grubunun özellikleri hem gündelik hem de CODA çocukları dolayısıyla deneyimledikleri yaşantıları anlamlandırma ve analizinde önem arz etmektedir.

Tablo 1. Çalışma grubu: Demografik Özellikler

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Meslek	İl	Eğitim Durumu (Sağır/İşitme Engelli Okulu)	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	İşitme Kaybı Oranı	İşitme Cihazı İmplant	Sağır / İşitme Engelli	İşaret Dili	Dudak Okuma / Konuşma Dili
K1.1	Erkek	82	Emekli (İşçi)	Edirne	İlkokul	Evli	5	%90	Yok	Sağır	Var	Var
K1.2	Kadın	78	Emekli (İşçi)	Edirne	İlkokul	Evli	5	%90	Yok	Sağır	Var	Yok
K2	Erkek	59	Emekli (İşçi)	İstanbul	Ortaokul	Evli	3	%100	Yok	Sağır	Var	Yok
K3	Erkek	50	Emekli (İşçi)	İstanbul	Ortaokul	Evli	3	%100	Yok	Sağır	Var	Var
K4	Erkek	30	Şoför	İstanbul	Lise	Evli	1	%70	İşitme Cihazı	Sağır	Var	Var
K5	Kadın	65	Emekli (İşçi)	İstanbul	İlkokul	Evli	4	%71	Yok	Sağır	Var	Yok
K6	Kadın	50	Terzi	İstanbul	Ortaokul	Evli	1	-	Yok	Sağır	Var	Yok

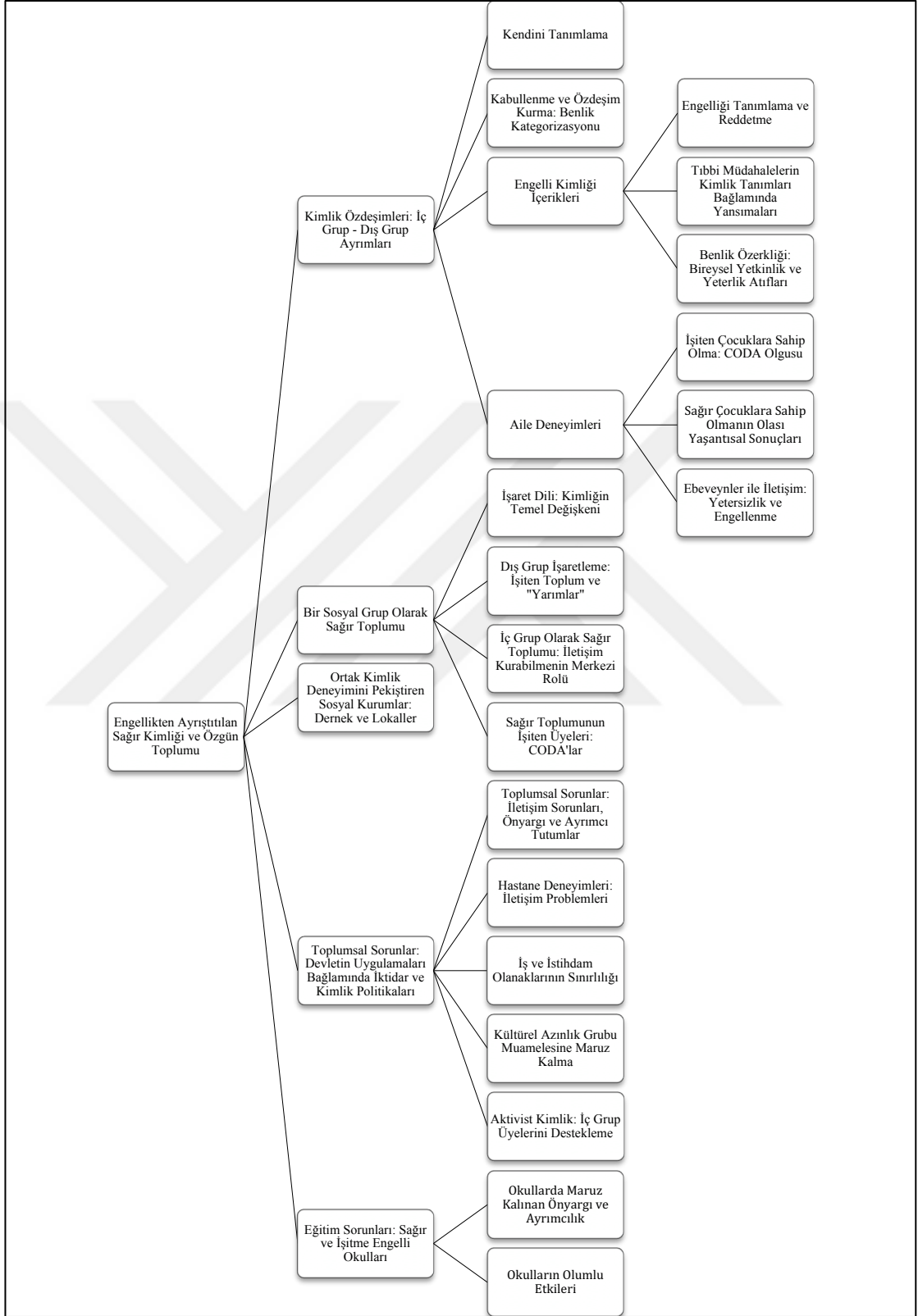
2.3. Analiz

Bu çalışmada araştırma sorusunun belirlenmesinde, görüşme sorularının oluşturulmasında, verilerin analizinde ve bulguların yorumlanmasında Niteliksel Araştırma perspektifi ile Fenomenolojik Analiz Yöntemi kullanılmıştır. Buna göre fenomenolojik analiz yöntemi, birden fazla kişinin bir kavram veya fenomen ile ilgili

deneyimlerinin kendi kişisel yaşamlarındaki anlamını tanımlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla araştırmacının araştırma deseni ile belirlenen fenomen ile ilgili tüm katılımcıların ortaklaşan deneyimlerini anlamlandırmaya çalışması beklenmektedir. Kısaca fenomenolojik analizin temel amacının ilgili fenomene dair evrensel özü bireysel deneyimlere indirgeyerek açıklamak olduğu söylenebilmektedir. Bu amaçla bu çalışmada, işitme engelli ebeveynlik fenomeni araştırma konusu ve nesnesi olarak seçilmiştir ve bu fenomeni doğrudan deneyimleyen işitme engelli ebeveynler ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş, görüşmeler sonucu ortaya çıkan verilerden hareketle bu işitme engelli ebeveynlik deneyimine dair Türkiye bağlamında bu deneyimi yaşayan insanların tümü için geçerli olan bir kimlik inşasının anlamlandırılması hedeflenmiştir (Creswell, 2007).

Analiz aşamasında ilk olarak toplam 5 saat 7 dakika 46 saniye görüşme kayıtlarının yazı dökümleri gerçekleştirilmiş ve yapılan görüşmeler çözümlenmiştir. Toplam 101 sayfa olarak görüşmelerin çözümlenmesinden sonra, ilk olarak her bir görüşmenin yazı dökümünde yer alan katılımcı ifadeleri tekrarlayan okumalar ile soru formundaki soruların tekabül ettiği ilgili temalarla ilişkili olarak ön kodlamaya tabi tutulmuştur. Ön kodlama aşamasında, katılımcıların fenomenolojik deneyimleri ile ilişkili ifade ve anlatıları kronolojik olarak görüşme sırası ve konuşma akış sırasına göre (ör: K4-03) numaralandırılarak kodlanmış ve ilişkili olduğu düşünülen fenomenolojik olgu ve kavramlar ile ilgili geçici temalar ile isimlendirilmiştir. Bu aşamada her bir görüşme yazı dökümünde örnekte yer alan kod numaralarının yanına araştırmacı kodlanan verinin ilişkili notlar olarak ilk yorumlarını belirtmiştir. Tüm görüşme kayıtlarının ön kodlamasının tamamlanması ile birlikte, görüşmelerde katılımcıların ortaklaşan konu ve ifadeleri tek bir dosyada ilgili üst tema, kavram ve kategori başlıklarının belirtildiği ayrıca araştırmacının kendi yorum ve notlarına yönelik sütun ve satırların yer aldığı bir tabloya işlenmiş ve bu doğrultuda araştırmanın veri seti oluşturulmuştur. Tek bir tabloda geçici tema başlıklarının ve isimlerinin altında bir araya toplanan verilerin, ilgili temayı açıklamada anlamlı bir bütün oluşturması ve temaların araştırma konu ve sorularını açıklayabilmesi amacıyla tekrarlı okumaları ile yeni tema başlıkları ve alt kategoriler belirlenmiş, bazı verilerin ön kodlama aşamasında ilgili temaları

açıklamadığı düşünülerek veri setinden çıkarılmasına bazı verilerin ise diğer tema başlıkları altında yer almasına karar verilmiştir. Bu süreçte açık kodlama tekniği ile verilerin kodlanmasında iç tutarlılık ve dış tutarlılık ilkeleri göz önünde bulundurulmuştur. Bir sonraki aşamada tema başlıkları ve alt kategorilerinde toplanan ve kodlanan veriler, üst başlık olarak araştırmacının bulguları olarak geçici tema başlıkları altında ilgili kod numaraları ile birlikte alıntılanmıştır ve araştırmacının kendi yorum ve analizlerine de alıntılar arasında yer verilmiştir. Bu aşamada da bazı verilerin alıntılanmasında, iç tutarlılık ve dış tutarlılık ilkelerince ilgili tema ve kategori altında yer almadığı görülerek, farklı tema ve kategoriler altında yer almasına ya da kod numaraları ile birlikte veri setinden çıkartılarak alıntılanmamasına karar verilmiştir. Bu noktada uzman görüşüne baş vurulan tez danışmanın bulgularında yer alan alıntılar ile bu alıntılarının ilişkilendirildiği ilgili tema ve kategorilere dair görüşleri ile araştırmacının konu ve sorularını açıklayabilmesi, altında yer alan verileri açıklama ve destekleme gücüne bağlı olarak tema ve kategorilerde değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak verilerin kodlanması ve fenomenolojik analizinin neticesinde, araştırmacının veriler, “Engellilikten Ayrıştırılan Sağır Kimliği ve Özgün Toplumu” üst başlığında, “Kimlik Özdeşimleri: İç-Grup ve Dış-Grup Ayrımları”, “Bir Sosyal Grup Olarak Sağır Toplumu”, “Ortak Kimlik Deneyimini Pekiştiren Sosyal Kurumlar: Dernek ve Lokaller”, “Toplumsal Sorunlar: Devletin Uygulamaları Bağlamında İktidar ve Kimlik Politikaları” ve “Eğitim Sorunları: Sağır ve İşitme Engelli Okulları” temaları ile bu temalar dahilinde verilerin analizi ile ortaya çıkan kategoriler altında toplanmıştır (Bkz. Şekil 1. Veri Kodlama: Tema ve Kategoriler).

Şekil 1. Veri Kodlama: Tema ve Kategoriler

3. BULGULAR: ENGELLİKTEN AYRIŞTIRILAN SAĞIR KİMLİĞİ ve ÖZGÜN TOPLUMU

3.1. Kimlik Özdeşimleri: İç Grup - Dış Grup Ayrırımları

Araştırma kapsamında görüülen tüm katılımcılara kendilerini nasıl tanımladıklarına dair sorular sorulmuştur. Katılımcıların tamamı kendilerini “sağır” olarak tanımladıklarını ifade etmiştir. Katılımcı-1.1 konuşma dili bilmesinin de etkisi ile birlikte işiten toplum ve sağır toplum olmak üzere her iki grup arasında ayırım yaparak çift kültürlü olmasına atıfta bulunmaktadır ancak kendisinin sağır toplumu tercih ettiğini ve bu duruma dair geliştirdiği duygusal özdeşimi ifade etmektedir.

“Tamam ben her iki tarafa da uyum sağlayabiliyorum ama tabi sağır, bir araya geldiğimizde daha rahat ve daha keyifliyim.”(K1.1-06)

3.1.1. Kendini Tanımlama

Katılımcılar işitme engelli olanlar “yarımlar” ve işiten bireylerden ayrılan ve sosyal farklılaşma süreçleri vurgulanan bir sosyal grup olarak sağır toplumu tarif edilmektedir. Ancak tamamı kendilerini sağır olarak tanımlayan katılımcıların, sağır toplumu ve diğer sağır bireyler ile özdeşimlerinde farklı nedenler ön plana çıkmaktadır. Bu noktada Katılımcı-2 sağır kimliğinin temelini doğuştan sağır olma üzerine kurarken, her iki katılımcı da içerisinde yetiştikleri toplumsal grup olarak sağır toplumuna ve bu toplumun belirleyicilerinden biri olarak sağır/işitme engelli okullarına atıfta bulunmaktadır.

“Doğuştan olduğum için bir, Göztepe’de okulda okudum, böyle gördüm, öyle yetiştik, öyle dendi. O yüzden sağır demeyi tercih ediyorum.”(K2-02)

“Göztepe’de okudum, Göztepe’de okuduğum için işitme engelli demedik. Sağır derim o yüzden. Eskiden sağır, zamanla değişti işitme, zaten eskiden işitme engelli yoktu. Sağır deniyordu, işitme engelli kavramı sonradan türedi.”(K3-01)

3.1.2. Kabullenme ve Özdeşim Kurma: Benlik Kategorizasyonu

Sağır kimliği yalnızca bir grup kimliği olarak değil ayrıca bu çalışmada yaşantısal bir kimlik olarak ele alınmaktadır. Katılımcıların tamamı bireysel deneyimlerin ve yaşantıların bir parçası olarak işitme kaybı durumunu ve beraberinde getirdiği deneyimleri kabullendiklerini “rahatım”, “mutluyum”, “ben böyleyim” gibi ifadeler ile anlatmaktadır. Katılımcı-1.2 ayrıca kimliğin belirleyici değişkenlerinden biri olarak işaret diline atıfta bulunmaktadır. Fiziksel durumun ve kimliğin kabulünde etken olarak dini inanç katılımcının ifadesinde ön plana çıkmaktadır. Aynı şekilde K1.1 de kendini ifade edebilme olanağı ve iletişim dili olarak sağır dili işaret diline hakim olma ile özdeşleştirmektedir ve bu durumu kabullendiğini belirtmektedir. Fiziksel kayıp durumunun kabullenilmesinde dini inançlar ön plana çıkarken, sağır kimliği özdeşimlerinde her iki katılımcının ifadesinde kendini ifade edebilme olanağı ve ortak iletişim dili olarak işaret diline hakim olma ortaklaşmaktadır.

“Zamanında tabi işaret dili bu kadar yokken yazarak anlaşıyorduk. Ama yine de ben sağır olmaktan mutluyum. Hiç rahatsızlık duymadım, Yaradan beni öyle yarattı.”(K1.2-08)

“Ben her şekilde mutluyum, işaretleri bilip kendimi ifade ettiğim için mutluyum, hiçbir sıkıntı yaşamıyorum.”(K1.1-03)

Katılımcı-5 ebeveynlerinin zorlamalarının aksine yaşadığı durumu erken yaşta kabullendiğini ifade ediyor. Erken yaşta kabullenme ile başlayan kimlik özdeşiminden söz edilebilmektedir.

Cihaz taktırmak falan istemiş ailesi ama kendisi istememiş. “Böyle kabulleneceğim kendim.”(K5-07)

Katılımcı-6'nın anlatısı ile sağırılar için sosyalleşme arayışları, kendisi gibi olanı merak etme ve dolayısıyla araştırma ve merak ile başlayıp kabullenme ve sosyal grup olarak sağır toplumu ile özdeşim kurmayla biten bir kimlik özdeşim süreci tanımlanabilmektedir.

“İlk orasıydı. Üyeliğim yoktu. İşitme engelliler var orada, sağırılar var, onları merak ediyorum, onların içine gitmek istiyordum. Onları merak ettiğimden dolayı.”(K6-11)

Katılımcıların sağır bireyler ve sağır kimliği özdeşimlerinde işitme engelliğin ayrı bir kimlik kategorisi olarak tanımlandığı bir önceki bölümde görülmektedir. Katılımcı-6 işitme engelli ve sağır kimlik ayrımı yaparken önce kendisini işitme engelli olarak tanımlamıştır; ancak sonrasında tercümanın tekrar soruyu açıklaması ve yönlendirmesi ile kendisini sağır olarak tanımladığını belirtmiştir. Bu durumda tercümanın da belirttiği üzere katılımcının kendi kimlik durumu ve işitme engelli sağır kullanımları üzerine daha önce düşünmediği ve bu durumun nedeni olarak katılımcının kendini sağırılar okulu, dernekler, lokaller ve sosyal çevresi dolayısıyla sadece sağırılar içinde var etmesi olarak düşünülebilir. Sonuç olarak da bu durumun katılımcıda kafa karışıklığına neden olduğu söylenebilir. Ayrıca katılımcının sağır tercihinde bulunmasında CODA olan tercümanın yönlendirici olması, CODA’ların sağır toplumu ve kültürü ile kurdukları kimlik özdeşimleri ile ilişkilendirilebilir, sağır toplumu ile özdeşim kuran tercüman sahip olduğu yanlılığı katılımcının tercihinde yönlendirici olarak kullanmaktadır. Katılımcının sağır/işitme engelli okullarında eğitim görmesi, dernek ve lokal faaliyetlerine katılımı nedeniyle sağır toplumuna dair aidiyetlerinin olduğu ve sağır toplumu ile ilişkileri dahilinde bir kimlik özdeşimi gerçekleştirdiği söylenebilmekle birlikte, bu kimlik özdeşiminin tanımlanmasında ya da dile, anlatıya dökülmesinde CODA tercümanın etkin olduğu görülmektedir.

“Sağır” diyor, sağır, kafası karışmış. “Doğrusu o benim için.” diyor. (K6-03)

3.1.3. Engelli Kimliği İçerikleri

İşitme kaybını engel olarak tanımlamama; katılımcılar, engellilik bedensel ya da zihinsel bir eksiklik olarak tanımlandığı için kendilerini tanımlarken işitme engelli tanımlamasından kaçınmaktadır. Sağırılık bir engellik durumu olarak görülmemekle birlikte, engelliliği işaret etmesi dolayısıyla da katılımcıların dış grup atıflarında görüldüğü üzere işitme engellilik ve engelli kimlikleri sağır kimliğinden ayrıştırılmaktadır.

“Engel olarak görmüyorum, sağır diyorum.”(K5-3)

3.1.3.1. Engelliği Tanımlama ve Reddetme

Ebeveynlerin işitme engelliği zihinsel yetersizlik olarak tanımlaması katılımcının bir sonraki alıntıda aynı ifadeyi sağırlık tanımında kullanmasında da görülüyor. Katılımcının sağır kimliğine dair bir özdeşim kurduğu ve kabullendiği görülmekle birlikte, engelliğin bedensel bir yetersizlikten çok zihinsel yetersizlik ile ilişkilendirildiği söylenebilir. Buna göre duyu kaybı sonucu yaşanan engelliği bedensel, fiziksel ya da tıbbi bir kayıp ile ilişkilendirmek yerine diğer bazı katılımcıların ifadelerinde de karşılaşıldığı üzere kendini sağır olarak tanımlayan katılımcılar, işitme engellilik ile sağırlık arasında yaptıkları ayırımı işitme engelliği zihinsel yetersizlik olarak tanımlanmaktadır. Bu yetersizlik ise bir zihinsel engellik durumu değil ancak sosyalleşme becerilerinde eksiklik ya da bireysel ihtiyaçların özellikle iletişim odaklı bireysel ihtiyaçların karşılanmasında eksiklik olarak görülmektedir.

Sadece *“aptal olma”* diyor, *“aptal olma”* tarzında bir baskıları olmuş, çalış, kendini geliştirmesi, topluma kazandırılması anlamında ailesi aptal olma anlamında şey yapmış. (K2-5)

“Sinirim yok, rahatım, ben böyle doğdum, böyle büyüdüm. Aklım çalışıyor, aptal değilim, belki implant taktırsam zor olurdu benim için, rahatım, iyiyim böyle.”(K2-6)

Katılımcı-6 ise sağır ve işitme engelli arasında yaptığı ayırımı işitme engelli ifadesinin başka bir bedensel ya da zihinsel engellilik durumunun da var olduğu bağlamları işaret ettiğini ve sağırların ancak bu tür durumlarda kendilerini işitme engelli olarak tanımlayabileceğini belirtiyor.

“Başka bir engellilik ile beraber olabilir. Başka bir engeli vardır, onunla birlikte işitme engellidir, denir.”(K6-04)

Katılımcı-4 ise işiten toplum ile karşılaşmalarında kendini nasıl tanımladığını ifade etmektedir. Katılımcılar işitme engellilere dair dış grup atıflarında bulunurken, iç grup

olarak sağırları işitme engellilik kullanımı özelinde, engellilik durumunu ve kimliğini reddeden homojen bir grup ve kimlik olarak işaretlemektedir.

“Ben sağırlar ile konuşurken ağızdan bir kelime çıkmasına ihtiyaç duymuyorum ama normal bir insanla konuştuğumda da işitme engelliyim diyemiyorum. Normallerle konuştuğumda ben işitme engelliyim dediğimde tuhaf bakıyorlar, kendimi tuhaf hissediyorum.”(K4-03)

3.1.3.2. Tıbbi Müdahalelerin Kimlik Tanımları Bağlamında Yansımaları

Tıbbi müdahale arayışları özellikle çocukluk dönemi hastalık ya da kazaları ile işitme kaybı yaşamış olan katılımcıların ebeveynlerine dair anlatılarında sıklıkla görülmektedir. Katılımcı-4 üç yaşında geçirdiği hastalık sonra işitme kaybı yaşamıştır ve ailesi tarafından konuşma dili öğrenmeye zorlanmıştır. Katılımcı-6 ise bir sonraki alıntısında da grldği üzere işitme cihazı kullanmak zorunda kalmıştır.

“ buçuk yaşında ateşli hastalıktan sonra.”(K4-07)

“Altı yaşındayken konuşmaya çok zorladılar.”(K4-13)

Dört buçuk yaşında ateşli hastalıktan dolayı işitme kaybı yaşıyor, yüzdesini bilmiyor, konuşulana anlayacak düzeyde değil ama sesleri duyuyor, “ses geliyor sadece.” diyor, korna sesi falan. “Konuşulana anlayamıyorum ama.”(K6-02)

“İşitme cihazı vardı önceden, çok rahatsız etti, çok başım Şey oldu, kafam patlayacak gibi oldu. Dayanamadım, bıraktım.”(K6-13)

“Babamla birlikte odyologlara falan gittik kulağımı gösterdik İstanbul’a geldik, çok bir Şey yapmadık, baktık duymuyor, babam çok Şeye düştü üstüme düştü azıcık ama dedem çok üstüme düştü. Dedem ilgilendi daha çok.”(K5-06)

Tıbbi arayışlar sağır kimliğinin kabulüne, özdeşim ve gelişimine dair olumsuz yargı ve tutumlar olarak da ele alınabilmektedir. Katılımcılar, kohlear implant operasyonları ve işitme cihazı kullanımlarının kendilerine verdiği rahatsızlıklar ve verebileceği olası olumsuz durumları ne sürerken, katılımcıların kendi işitme kaybı durumlarını, işitme

ve konuşma ihtiyacı duymadan, tıbbi bir sorun olarak görmeksizin kabul ettikleri ve sağır kimlik tanımlarına uygun bir şekilde bir kimlik tercihinde buldukları söylenebilmektedir.

“Hiç düşünmedim, riski olduğundan falan, düşünmedim. Kuvvetli olmazdım,” özgüvenim olmazdı anlamında diyor. Çünkü bir riski taşıdığından dolayı, biri vursa, bir darbe olsa falan gibi, *“şimdi rahatım, öyle bir kaygım yok. Yaptıran kendi bilir, implant taktıran kendi bilir. 59 yaşındayım, 50 seneden beri aynıyım, bir problemim yok.”*(K2-07)

“İşitme engelli olanlar, implantı olanlar, yarım olanlar. Adem hiç duymuyor, tam sağır. Ben dudak okuyabiliyorum, hiç duymuyorum, bazen anlıyorum bazen anlamıyorum. Sağır budur.”(K3-39)

3.1.3.3. Benlik Özerkliği: Bireysel Yetkinlik ve Yeterlik Atıfları

Katılımcılara aile içi karar alma süreçlerine ve gündelik deneyimlerine dair sorular sorulmuştur. Katılımcılar ise hem aile içi karar alma süreçlerinde, hem de bireysel ihtiyaçlarının giderilmesinde kendi kararlarını kendilerinin aldığını ifade ederken bireysel yeterliklerinin ve işitme kaybı dolayısıyla yaşadıkları sağırlık durumunun zihinsel bir yetersizliğe neden olmadığını ısrarla vurgulamıştır. Katılımcı-2 daha önce sağırlığı tanımlaması istenen soruya da sağırlığın zihinsel olarak yetersiz olma durumu ile ilişkilendirilemeyeceğini vurgulayarak cevap vermiştir. Bu tanım ve ifadelerden anlaşılacağı üzere katılımcılar hem aileleri tarafından hem de işiten toplum tarafından maruz kaldığı olası yetersiz görülme ve eksik görülme durumlarına cevap oluşturmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla işitme kaybı durumu yalnızca iletişim temelli sorunları beraberinde getirmektedir, dolayısı ile başka bir iletişim diline sahip olma nedeni ile toplumsal becerilerde sorunlar ortaya çıkabilmekle birlikte, bireysel ve zihinsel becerilerde katılımcılar yetersiz olmadıklarını ifade etmektedir. Ayrıca Katılımcı-2 kendi CODA çocuklarının da kendisinin yerine karar veremeyeceğini yalnızca iletişim sorunlarını gidermede bir aracı rolü oynadıklarını belirtmektedir. Katılımcının CODA'ların ebeveynlerinin yerine karar verme, aile içi kararların alınmasında etkin rol oynama gibi rollerine katılımcının karşı çıktığı görülmektedir. Yine buradan ve

katılımcının ifadelerinden hareketle karar alma süreçlerinde ve rollerin üstlenilmesinde aileler arasında farklılıkların söz konusu olabilmekle birlikte, aile bireylerine ihtiyaç duymaksızın inşa edilen benlikler ve benlik özerkliğinin sağlanması ön plana çıkmaktadır.

“Ben karar veririm. Ben aptal değilim, yetişkinim. Bazı aileler var, onlar mesela kendi karar verebilecek seviyede değil, çocukları onların yerine düşünüyor. Ama o konuda benim bir şeyim yok, karar veririm.”(K2-23)

“Aklım var, kenarda param var ama idarelik param, kullanmıyorum. Onlardan isterim onlar vermezse kullanırım, akıllıyım.”(K5-19)

“Okul olmasaydı aptal gibi olurdu, bilemezdim ama okula da girdim aydınlandım. Anneme de öğrettim. Öyle öyle çevremde oldu, iyi oldu, diğer türlü aptal olurdu bir şey bilemezdim. Zor olurdu, kolay olmazdı ama okul önemli. Bilemezdim ne yapacağımı, nereye gideceğimi, belediye otobüsüne binemezdim.”(K6-7)

3.1.4. Aile Deneyimleri

3.1.4.1. İşiten Çocuklara Sahip Olma: CODA Olgusu

Hemen hemen bütün katılımcılar çocuklarının işitebilen kişiler olmasından dolayı duydukları mutluluğu ifade etmektedir. Bu noktada katılımcılar doğrudan ifade etmedikleri ama var olduğunu kabul ettikleri sıkıntıları çocuklarının yaşamalarını istememektedir; bu bağlamda sağır kimliğinin varlığı katılımcılar tarafından kabul edilmektedir. Buna karşın sağır bir çocuk sahibi olma ve tüm grup aidiyetlerini ve özelliklerini taşıyacak örnek ya da lider bir sağır birey yetiştirme gibi grup aidiyetleri ebeveynliğe ağır basan aktivist ya da daha idealist bir yaklaşımın katılımcılar tarafından benimsenmediği söylenebilmektedir. Kendi yaşadıkları dezavantajlar dolayısıyla sezgisel ebeveynlik, sağır toplum aidiyetlerine ağır basmaktadır.

“Çocuklar doğdu, doğduğunda duyan bir çocuk olduğunu görünce mutlu oldum, Allah’a dua ettim. Mutluyum, kucağıma aldım, mutluluk veriyor çocuğumun duyuyor konuşabiliyor olması. Konuşuyor, arkadaşları olacak. O

yüzden mutluyum, benim problemim bana kaldı ama ailem o konuda mutlu olacak, o yüzden mutluyum.”(K3-16)

“Duygulanıyorum, normal olduğunda duyulanıyorum ama mesela eşim de sağır, konuşmaya çalışıyoruz, bazen zor oluyor bizim için.”(K4-23)

“Mutluyum, çocuklarım duyuyor, iletişim de kuruyoruz. Bir şey istediği zaman gelip bana söyleyebiliyor, ben onu yerine getirebiliyorum. Kavgamız da yok çok şükür iyiyiz.”(K5-12)

“Sağlam çok şükür.”(K6-22)

Ebeveynlik deneyimlerine dair anlatılarda çocukların CODA olması ekstra yükümlülük ve sorumluluktan çok yardımcı olma, tercümanlık yapma, sorunların çözümünde aracılık yapma ile ilişkilendirilmektedir.

“Mesela kapı zilini çocuk haber veriyor. Televizyonun sesi yüksekse söylüyor, kısıyoruz. Bazı şeyler de bizi kurtarıyorlar.”(K3-21)

“Kızım bir şey olduğu zaman bir iş ya da bir şey olduğu zaman, kızım bana yardımcı oluyor.”(K5-13)

“... Önemli bir şey varsa oğlum, ben anlamıyorum, çok zor, oğlum araya girerdi. Oğlum gelmiyorsa telefonla konuştururum ya da kamerayı açarım, ben derdimi ona anlatırım o telefonla diğer kişiye anlatır. uzaksa telefonla, mesela işinden dolayı gelemiyorsa telefonla bir şekilde iletişim sağlıyorduk, hep yardım ederdi.”(K6-23)

Sağır bir birey olarak işiten çocuğa sahip olmanın yük olarak algılanmamasını kendisi de CODA olan Tercüman-1, CODA’ların ebeveynlerine dair aldıkları sorumlulukla ilişkilendirmektedir. Sağır anne babaların yardımcı ve tercüman olarak tanımladığı, sosyal hayata uyumu sağlayan ve işiten toplum ile yaşanan sıkıntılarda aracı rolü üstlenen işiten çocuğun, CODA bireyin hissettiği ebeveyn sorumluluğu sağır ebeveynlerin kendi ebeveyn rolleri için bir kolaylık olarak değerlendirmelerine neden olmaktadır. CODA tercüman da bu ebeveyn rolü değişimini “takip etme” ihtiyacına dair değişim ile vurgulamaktadır.

“Yok ekstra bir şey yüklemiyor.”(K1.2-13) Çünkü biz onlara sahip çıkıyoruz. Şimdi mesela ben babamdan işaretleri öğrendim, kendimi bu kadar iyi geliştirdim babam sayesinde. Ben de anneyim, ben çocuğumu hep göz hapsinde tutuyorum, ne yaptı ne etti. Ama onlarda öyle yok onlar sorumluluğu bize attığı için. Belli bir döneme kadar evet takipteler, ama belli bir dönemden sonra biz takibe geçiyoruz, çocuk olarak. (T1-06)

3.1.4.2. Sağır Çocuklara Sahip Olmanın Olası Yaşantısal Sonuçları

CODA çocuklara sahip olmanın aksi bir durumu olarak, çocuğun sağır olma durumunda yaşanabilecek olası ebeveynlik deneyimi zorluk ya da sıkıntı olarak tanımlanmaktadır. Ancak tanımda belirtilen zorluk durumu başkalarına muhtaç kalmak ile ilişkilendiriliyor, dolayısıyla ebeveynlik deneyimine dair sorulan bir sorunun cevabının sağır bireyin işiten toplum ile ilişkilerinde ve kendi tıbbi ihtiyaç ve beklentilerinin giderilmesinde CODA'nın varlığının bir avantaj olarak görülmesi ve bu avantajı ortadan kalkmasının beraberinde getireceği sıkıntılar ile ilişkili görülmektedir. Bu tanım ve ilişkilerin ifade edilmesinde, katılımcının ifade ettiği üzere yalnızca belli başlı ihtiyaçların CODA'lar tarafından karşılanması da neden olarak görülebileceği gibi, bu durumun işiten toplum tarafından ötekileştirilme, önyargı ve ayrımcılığa maruz kalmak gibi durumlardan ya da sağır toplumuna dair bazı politikaların ve uygulamaların beraberinde getireceği olumsuzluklardan kaçınmak gibi motivasyonları olabileceğini düşünmek de mümkündür. Ancak her ne motivasyon ile olursa olsun katılımcının ifadelerinden ve tanımlamalarından, işiten toplum ve sağır bireyler arasındaki iletişim sıkıntılarının ve sağır bireylerin kendi işitme kaybı dolayısıyla deneyimledikleri fiziksel durum nedeni ile sahip oldukları ihtiyaç ve beklentilerin ebeveynlik deneyimlerini etkilediği ve aynı şekilde ebeveynlik deneyim ve beklentilerinin de işiten toplum ile sağır birey ya da toplum arasındaki ilişkiden bağımsız düşünülmemeyeceği sonucuna ulaşılabilmektedir.

“Yani biz bu sefer başkalarına muhtaç olurduk. Mesela ben komşularına öğrettirdim.” Çok basit bir örnek veriyor. *“Komşulara öğrettirdim ama tamamını değil tabi, iki üç kelime, onlardan destek alırdım. Mesela çocuğum hastalandığında ben çocuğum da sağır ben de sağırım, komşularımdan*

ailemden destek almak zorunda kalırdım. Belli bir dönem çocuğumu yetiştirirken de sıkıntı yaşadım. Yani benim çocuğum duyuyor ve konuşuyor olması benim için çok büyük bir avantaj.”(K1.2-14)

“Zor olurdu, açıklayamıyorum. Başka çocukları şey olanlar var, bilemiyorum ama zor olurdu. Onlar da zorlanıyorlar, zor olurdu. İletişimimiz de belki kötü olabilirdi. O tarz örnekler var yani. Kendi kardeşleri arasındaki iletişimi de zor olurdu, zor geçinirlerdi, tartışırlardı. Ama konuştukları için üçü de rahatız.”(K2-16)

“Sıkıntı olurdu bana, sıkardı beni. Üzülürdüm, öyle birini görünce de üzülüyorum. Ben de öyle bir şey olmadı. Şeye de baktık, diğer türlü evlenmezdim.”(K5-14)

3.1.4.3. Ebeveynler ile İletişim: Yetersizlik ve Engellenme

Erken çocukluk çağlarından itibaren işitme kaybı dolayısıyla katılımcılar, kendi ebeveynleri ile ilişkilerinde yetersiz iletişim deneyimlerinden bahsetmektedir. Ebeveynlerin çocuklarının işitme kaybı durumlarını kabullenememesi, çocuklarından utanma, bu durumun neden olduğu üzüntü gibi nedenlerle küçük yaşta aile içerisinde eksik görülme, ebeveyn ilgi ve sevgisinden yoksunluk ve yalnızlık sonuçlarına da neden olmaktadır.

“Mesela babam benimle çok ilgilenirdi. 5 yaşıma kadar babamlaydık, benimle çok ilgilenirdi, annem o kadar değil ama babam vefat ettikten sonra annem tamamen ilgisini bıraktı benden. Bir de herhalde utanıyordu, tek sağır çocuk, ailede hiç yok tek sağır çocuk olduğu için de utanıyordu diye düşünüyorum.” (K1.2-26)

“Annem biliyordu biraz, babam bilmiyordu. Annemle iletişim kuruyorduk, kuramıyorduk, zor oluyordu bizim için. Babam zordu da, anneme ben öğrettim, benim öğrendiklerimden. Annem o konuda bana destek oldu, o benden aldı.”(K6-06)

“Normal. 2 yaşında kaybım oldu, annem üzüldü. Annemle beraber, eğitim, aynaya bakarak eğitim yaptık. Dudak okuma gibi. Göztepe’de öğretmen mumla eğitim yaptı.”(K3-02)

Ebeveynlerin hem işaret dili eğitimine hem de çocuklarının işitme kaybı durumlarına yaklaşımlarında, katılımcıların işaret dili eğitimlerinin engellenmesi, konuşmaya zorlanması, diğer sağırılar ile sosyalleşmelerine izin verilmemesi gibi sağır bireylerin zorlayan tutumları, ebeveynlerin sağır topluma ve kimliğine dair yetersiz bilgilerini ve çocuklarının kimlik özdeşimlerinde sağır kimliğine dair eğilimlerinin görmezden gelinmesini işaret etmektedir.

“Annem işaret konusunda destek oldu, babam biraz daha konuşmaya zorladı beni. Söylediği de oldu, kızdığı da oldu.”(K3-10)

“Altı yaşındayken konuşmaya çok zorladılar.”(K4-13)

“Evlenden önce annem izin vermezdi. Eskiden Üsküdar’da lokal vardı, lokal açıldı, 15 yaşındaydım gitmek istedim, olmaz dedi beni korumaya aldı, engelledi. Evlendikten sonra çevrem genişledi, yeni yeni yerlere gelmeye başladım.”(K6-10)

3.2. Bir Sosyal Grup Olarak Sağır Toplumu

Sağır toplumu ya da bir sosyal olarak grup olarak sağır toplumu tüm katılımcıların ifadelerinde; ortaklaşan deneyimler ile şekillenen, kendi iç grup dinamikleri olan ve kendine has bir ortak iletişim dili olarak işaret dili bilen insanlardan oluşan, kendi eğitim kurumları ve grup üyelerinin diğer üyeler ile sosyalleşebildikleri sosyal kurumları olan bir topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm katılımcıların kendilerini sağır olarak tanımlamalarının yanında, araştırmacı bir grup ya da topluluk tanımlamasında sağır kelimesinin kullanımının mümkün olup olmadığını doğrudan Katılımcı-3’e sormaktadır. Katılımcı-3 ise bir sosyal grup tanımlamasını mümkün kılacak şekilde sağır toplum ya da sağır camiası kullanımını kabul etmektedir.

Araştırmacı: Sağır toplum diye bir şey var mı peki, nasıl sorsam, ya da bir sağır camiası mı desem, var mı böyle bir şey?

“Var.”(K3-04)

İç grup atıfları, sosyal karşılaştırmalar, farklılık vurguları ve dış grup işaretlemeleri ile homojen bir topluluk olarak sağır toplumu tanımları katılımcılar tarafından yapılmaktadır. Katılımcı-3 “*konuşanlar, işitme engelliler ve sağırılar*” olmak üzere üç farklı sosyal kategoriye ifadesinde yer vermektedir. Katılımcının estetik ve görsel yetiler üzerinden iç grup özelliklerine atıfta bulunurken, işitme engelli kullanımının iç grubun tanımlanmasında kullanımına karşı çıkmaktadır. Ayrıca katılımcı yapmış olduğu kategorik ayırım dahilinde “*konuşanlar*”ı dolayısıyla işiten toplumu farklı olan, dış grup olarak işaretlemektedir.

“Konuşanlar farklı evet. Daha estetik daha görsel, işitme engelliler, sağır kelimesi onun için daha uygun, işitme engelli kelimesi uygun olmuyor.”(K3-38)

Sağır toplumunun üyeleri, sağır topluma dahiliyet ve grup içi hareketlilikle ilgili süreçler ilk görüşmenin katılımcıları olan Katılımcı-1.1 ve Katılımcı-1.2’nin çocukları CODA Tercüman-1’in annesine dair ifadelerinde görülmektedir. Tercümanın “*kendi dünyaları*” olarak nitelediği sağır toplum okul arkadaşları, komşular ve sosyal çevredeki grup üyelerinin sosyal etkileşim içerisinde tanıştıkları diğer sağır bireylerden oluşmaktadır.

“Mesela annemin okul arkadaşları, komşuları oldu. Annem Bolu’da yaşıyordu okuldan sonra, sonra İstanbul’a taşınınca çevresinde sağır arkadaşları oldu. Otomatikman o sağır arkadaş annemi alıp diğer sağır arkadaşlar ile tanıştırdı. Böylelikle çevreleri büyümüş oldu, ama kendi dünyalarında.”(T1-04)

Katılımcı-2 ifadelerinde sosyal farklılaşma süreci dahilinde işiten bireylerden oluşan işiten toplumdaki sağır toplumu ayırırken, işiten toplumun bireylerini de iki farklı kategoride ele almaktadır; ilk kategoride kendilerine, sağırlara, aşağılayıcı bakış ve rahatsız edici tutum ve davranışlarda bulunanlar bireyler, ikinci kategoride ise işaret dili bilen, sağır toplumu ve kimlik durumlarına dair bir farkındalığa sahip olanlar bireyler yer almaktadır. Ancak araştırmacı sağır toplum ve sağır topluma ait derneklerdeki bireyler ile araştırma kapsamında yapmış olduğu görüşme taleplerinde ve iletişim kurma çabalarında, birden fazla deneyim neticesinde katılımcının ifade

ettiği rahat iletişim ortamının oluşabilmesi için katılımcının da üyesi bulunduğu dernek ile organik ilişkisi olan, katılımcıyı ve farklı sağırları tanıyan ve sağır toplumunun içerisinde gelen bir CODA tercümanının varlığına ihtiyaç duymuştur. Araştırmacının hem kendi bireysel ilişki kurma çabaları hem de başka bir işaret dili tercüman aracılığıyla görüşme ve iletişim kurma çabaları sonuçsuz kalmıştır. Görüşmeler ve katılımcıların kendi bireysel ve sosyal deneyimlerinin aktarımı ancak yukarıda da bahsi geçen şekilde ilgili dernekle ve sağır toplumu ile ilişkileri devam eden ve hatta kendini sağır toplumu ile özdeşleştiren bir CODA tercümanının varlığı ile mümkün olmuştur. Katılımcının daha önceki sorularda bahsettiği ve sağır toplumunun grup dinamiklerinden biri olarak ele alınabilecek güven ilişkisinin kurulabilmesi yalnızca tanıdık CODA tercümanının varlığı ile gerçekleşmiştir. Ayrıca bu durum Erdoğan'ın (2018) CODA katılımcılar ile yapmış olduğu araştırmada CODA'ların sağır toplumu özelliklerine dair bahsettikleri; sağırların kendi kişisel deneyimlerinde işitme kaybı durumları neticesinde özellikle ekonomik ve sosyal ilişkiler gibi hususlarda yaşadıkları suiistimal ve istismar durumları dolayısıyla şüpheli olmaları bulgusu ile de örtüşmektedir.

"Surat ekşitiyorlar, ama sen mesela, siz geldiniz, (tercümanı işaret ederek) sen işaret dili biliyorsun, öyle değil, rahatız, konuşuyoruz."(K2-15)

Son olarak Katılımcı-2 sağır toplumunun üyesi olan bireyler arası iletişim, dernek faaliyetlerine katılım ve derneklerde etkin olma üzerinden grup içi hareketliliklerden bahsetmektedir. Katılımcının ifadelerine göre sağır toplumu içerisinde de kuşak farkı temelli sorunlar ile karşılaşabilmektedir; katılımcı bu durumu grubun eski kuşak üyeleri olan okul arkadaşlarına ve onlar ile kurduğu ilişkilere dair özlem ile dile getirmektedir. Bu noktada katılımcının okul arkadaşı olan tercümanın babasına atıfta bulunması grup ilişkilerinde, özellikle okul arkadaşlığının, hatta katılımcıların yaş aralığı da göz önünde bulundurulduğunda eğitim gördükleri dönemlerdeki işitme engelli/sağır okullarının yatılı okul olmasının, katılımcının gruba dair nostaljik anlatısını ve eski grup üyelerine dair özlemine açıkladığı söylenebilmektedir. Ayrıca grup aidiyetlerinin temellerinin okul çağında atıldığı sonucuna da çıkarımsal olarak ulaşılabilmektedir.

“Eskiden daha iyiydi sağırlar ile iletişimimiz vesaire, bağımız, tartışsak da kavga etsek de bir sabır vardı, bir şey vardı. şimdi genęlerin de biraz gelmesiyle eskisi gibi falan değil. şu an biraz daha farklı. Eskiden o iletişimimiz daha iyiydi, eski kuşakla. Mesela (Tercümanın babası ile okul arkadaşı olmasına atıfla) senin babanla iyiydik, eski kuşak, o tayfa falan iyiydik ama hep dağıldılar.”(K2-08)

3.2.1. İşaret Dili: Kimliğin Temel Değişkeni

Tüm katılımcılar yaptıkları tanımlarda ve kendi kimlik durumlarına dair atıflarda kabullenmeyi vurgularken, sorun, sıkıntı, tartışma vs. gibi iletişim temelli sorunlarının olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla iç grup iletişim sorunlarının yaşanmadığı bir ortam ve sosyal çevre olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca katılımcılar aşağıdaki ifadelerinde de görüleceği üzere sağır kimliğinin ve grubunun temel değişkeni olarak bir işitme kaybı ya da engellilik durumunu değil, iletişim imkanlarının ön plana çıktığı bir grubu ve kendilerini kendi ana dilleri ile var edebildikleri bir ortamı kuran ve belirleyen temel değişken olarak işaret dilini işaret etmektedir.

“İşaret dili, anadilim.”(K4-33)

Katılımcı-4 işitme cihazı kullanmakta olan ve eğitim gördüğu sağır/işitme engelli okulları dolayısıyla konuşma dili bilen bir sağır birey olmasına ve anne babasının işaret dili öğrenmesine karşı çıkmasına rağmen çocukluk döneminde işaret dili öğrenmek istemiştir. Her ne kadar bu durum ailesi tarafından garipsenmiş olsa da katılımcı özdeşim kurduğu sağır kimliği ve sağır toplumu içerisinde dışlanmamak, izole olmamak için yukarıda anadili olarak tanımladığı işaret dili öğrenmek istediğini belirtmiştir. İşaret dili bilmek sağır toplumuna katılım ve sağır toplum aidiyetleri için ön şart, en temel değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcı konuşma dili bilmesine karşılık konuşma diline karşı çıkmaktadır ve sağır olduğunu vurgulayarak, sağır kimliği ile özdeşim kurmakta, bu yönde bir kimlik tercihinde bulunmaktadır.

Annesi niye işaret dili öğreniyorsun diye sormuş, demiş ki “herkes işaret dili konuşuyor, ben onlarla anlaşmak istiyorum, ben sağırım, nasıl konuşacağım. Dışlanıyorum, böyle tek başıma kalıyorum.”(K4-25)

Katılımcı-2 öncelikle işitme cihaz kullanan veya implant kullanan işitme kaybı yaşayan bireyleri sağırlardan ayırmaktadır. Homojen bir grup olarak işaret dili bilen ve kullanan bireylerden oluşan bir topluluğu sağır olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla her ne kadar katılımcı net bir şekilde dışarıdan telkinlerin rolünü ifade etse de, Katılımcı-2'nin ifadesine göre cihaz kullanmak veya tıbbi müdahaleye maruz kalmak, aslında kişinin yaşamış olduğu işitme kaybı durumunu bedensel bir engel olarak algılaması ve sağır toplumuna katılımını sağlayacak değişken olarak işaret dili bilmemesi, kişiyi sağır toplumuna aidiyet geliştirmemesine, grubun üyesi olmamasına ve bir sosyal kimlik olarak sağır kimliği inşa edememesine neden olmaktadır.

“Bu da tabi herhalde teknolojinin falan ilerlemesi ile ilgili, işitme cihazları, implantların falan artması ile alakalıdır herhalde, ama eskiye nazaran sağırlar şimdi az, eskiden çoktuk. Şöyle yarımın bir implant cihazı vesaire takıldığında odyolog diyor ki işaret dili konuşmayacaksın, konuşmaya zorlayacaksın kendini. Şimdi benim öyle tanıdığım var, çocuk 21 yaşında işaret dili bilmiyor üç yaşında implant takılmış, duyamıyor da. Böylelikle ne işaret dili öğrenmiş, ne de bizi tam anlamıyla anlayabiliyor, verimsiz iletişim var. Savsaklıyor.”(K2-33)

İşiten toplum ile yaşanan iletişim sorunları, sosyal çevrede yer alan işiten bireylerin işaret dili bilmemeleri gibi nedenler en temelde sağır katılımcıların dahil oldukları sosyal ortamlarda kendilerini ötekileştirilmiş ve rahatsız hissetmelerine neden olmaktadır. Bu durum da katılımcıların sağır ve işiten olmak üzere iki farklı gruba dair ayırım yapmalarına, bir tür sosyal kategorizasyon süreci işletmelerine ve işaret dili dolayısıyla ortak bir iletişim dili üzerinden sağır toplumu ile özdeşimler kurmalarına neden olmaktadır.

“Hayır orada oturuyorlar ve canım sıkılıyor. Ama sağır arkadaş grubu ile bir araya geldiğimizde çok mutluyum ve kafam rahat. Hani relaxım (tercümanın ifadesi), çünkü aynı dili konuşabiliyoruz ve sohbet edebiliyoruz.”(K1.2-11)

“İşaret diline bakıyorum, duygulanıyorum, zevk alıyorum işaret dili ile konuştuklarını görünce.”(K4-27)

Katılımcı-3 yalnızca işiten bireylerin olduğu bir ortamda, işiten bireyler ile iletişim olmaması durumunu ve yaşadığı duygusal deneyimi yalnızlık ve sıkılma ile açıklamaktadır. Bu şekilde karşılaşılan durumlarda iletişimin olmaması sağır bireyler için görmezden gelinme, yok sayılma, işiten toplumdaki izole olma gibi sonuçlara neden olabilmektedir. Konuşma dili yetisinin ve becerilerinin olmadığı durumlarda işiten toplum içerisinde deneyimlenen yalnızlaşma ve izole olma durumunda katılımcılar kendi anadilleri olarak tanımladıkları işaret dili var olabildikleri diğer sağır bireylerden oluşan sağır toplumunu tercih etmektedirler. Tersine bir şekilde de Katılımcı-4 işaret dili bilmediği dönemde dernek içerisinde yaşadığı yalnızlaşmayı anlatmaktadır. Bu bağlamda katılımcıların iletişim kuramadıkları ve kendi anadilleri olarak kabul ettikleri işaret dili ile kendilerini var edemedikleri toplumdaki kendini ayırttıkları söylenebilmektedir. Dolayısıyla sağır toplum ile kurulan özdeşimin nedeni olarak kendi özellikleri ve benlikleri ile kendilerini var edebildikleri yerde olmayı tercih ettikleri; dış grup olarak işaretlenen işiten toplumdaki farklılaşma, ötekileştirilme, ayrışma gibi sosyal süreçler ile kendi grup aidiyetlerini inşa ettikleri ve kimlik özdeşimlerinin gerçekleştiği sonucuna ulaşılabilmektedir.

“Bir saat otururum, sıkılırım, giderim. Ama boş yani, herkes konuşuyor tabii ki sıkılırım. Boşum.”(K3-15)

“Evet. İşaret dili bilmeseydim burası, tek, benim için olacaktı. İşaret dili bilmeseydim buraya gelir tek otururdum. Mesela hiç, yanıma kimse gelmezdi, hadi gel konuşalım demezlerdi. Sonra sonra, hep tek oturdum uzun süre zaten. Sonra gideyim mi kalayım mı diye düşünmeye başladım. Bir tane arkadaşım halk oyunlarından, o beni aldı hadi gel dedi, tek başına oturma konuşmaya çalış, ondan sonra da böyle kendimi geliştirdim.”(K4-26)

İşaret dili öğreniminin katılımcıların ifadelerinde, sağır/işitme engelli okullarında ve işaret dili bilen diğer sağır insanların varlığında ve onlarla kurulan iletişimle gerçekleştiği görülmektedir. İşaret dili kullanımının gelişimi ise sosyal çevrede diğer sağır insanların veya işaret dili bilen başka bireylerin varlığını gerektirmektedir. Bu noktada kuşaklar arası imkanların farklılıkları ve katılımcının kırsal bir bölgeden büyük şehre gelip okula gitme imkanına sahip olması gibi durumlar belirleyici olmaktadır. Kırsal ve şehir

hayatı arasındaki farklar ve okula erişim imkanları gibi durumlar işaret dili öğrenimi ve dolayısıyla sağır toplumuna katılımda önemli bir değişken olmaktadır.

“Babam işaret dilini tam 11-12 yaşlarında öğrenmeye başlıyor, okulda. Annem de işaret dilini arkadaşları sayesinde 23-24 yaşlarında öğreniyor.”(T1-01)

“Mesela, işaretleri ben okulda öğrenmiştim ama Bolu’ya memleketime döndükten sonra işaretleri unutup tekrar İstanbul’a geldiğimizde, yerleştiğimizde öğrenmeye başladım.” (K1.2-02)

“Okul içinde öğrendik. Büyüklerimizden öğrendik bir de, onlarla iletişimimizden aldık işaret dilini. Soru cevap şeklinde, bir şekilde öğrendik. Boştuk onların içinde öğrendik, okul içinde a b c öğrendik. Görerek öğrendik.”(K3-07)

Her ne kadar özgün bir iletişim metodu olarak işaret dili kullanan bireylerin üyesi olduğu bir sosyal grup olsa da, sağır toplum içerisinde de işaret dili kullanımlarında karşılaşılan farklardan dolayı iletişim sorunları yaşanabilmektedir.

“İşaret dili zor değil, kolay, iyiyim yani ama bazı arkadaşların işaret dili zor olabiliyor. Birbirimizi biliyoruz, bazı başkaları geliyor anlayamayabiliyoruz.”(K3-09)

İşaret dili temelli yaşanan iletişim sorunları ya da farklar homojen olarak tanımlanan grup içerisinde de bireysel, kültürel, eğitim olanakları ya da etnik özellikler dolayısıyla da farkların yaşandığına işaret etmektedir. Grubu homojenize eden ve bir arada tutan ortak özellik ve grup dinamiği işaret dili iken yine ayrışmalar da işaret dili hakimiyetleri ve farklı nedenler dolayısıyla işaret dilindeki ayrışmalar nedeniyle yaşanmaktadır.

“Onda da şöyle bir yorum katabilirim, bu benim kendi yorumum; Yıldız, Fatih, Göztepe ne olursa olsun, İstanbul’da bir okulda eğitim görenler işaret dilinde bir standarda ulaşmış. Ben de bu sayede hepsi ile daha rahat iletişim kurabiliyorum. Ortak bir dil var ama belki Ankara’dan gelen biri ile anlaşamayabilirler ya da zorlanabilirler veya köyden gelen biriyle işareti tam olmayan biriyle zorlanabilirler. Mesela “O Suriye’den geldi.”(K3) diyor, tam

anlaşamıyorlar, detay konuşamıyorlar, geldiğimizden beri de çok bir şey konuştuklarını görmedim, ben de bir selamlaştım.”(T2-02)

İşaret dili öğrenimi ile hem işaret dili bilmeyen diğer sağır insanların katılımı hem de sağır bireylerin çocukları olan CODA’ların işaret dili öğrenmesi ile genişleyen grup, fiziksel olarak işitme kaybı yaşamayan CODA’lar gibi CODA’ların çocukları olan ve Grandchild of Deaf Adults (İşitme Engelli Bireylerin Torunları) olarak tanımlanan GODA’ların da işaret dili öğrenmesi ile GODA’ların gruba dahil olmasını mümkün kılmaktadır. Görüşmenin yapıldığı dernekteki buluşmalara ve etkinliklere Katılımcı-5 genellikle torunu ile katılmaktadır. Sonuç olarak sağır toplumu, ailelerin çabaları ile literatürdeki tanımlara uygun olarak ortak bir iletişim dili ve kanalı olarak işaret dilinin paylaşımı ile işitme kaybı yaşamayan bireyleri de içerecek şekilde genişlemektedir.

“Biliyorum, iyiyim, (2 yaşındaki torununu işaret ederek) ona da öğretiyorum.”(K5-04)

3.2.2. Dış Grup İşaretleme: İşiten Toplum ve “Yarımlar”

Katılımcı-4 kendi çocuğunun işitme engelli olmamasını yani işiten toplumun bir bireyi olmasını “*normal*” olarak nitelendirmektedir. Bu nitelendirme sonucu katılımcı yapmış olduğu dış grup atfı ile işiten toplumu normal, olağan olarak işaret ederken, bu atfı üstünden kendi içerisinde bulunduğu grubu ve sağırlığı norm dışı olarak kabul etmektedir. Katılımcı normal ve normal olmayan arasında yaptığı ayrımı konuşma ve işaret dilini kriter olarak ele alarak yapmaktadır; kendini ve içinde bulunduğu grubu “sağır” ve dış grubu “normal olanları” birbirinden farklı iki sosyal kategori olarak ayırmaktadır.

“Normal.”(K4-01)

“Normal bir insan gibi konuşmak aklıma bile gelmiyor.”(K4-17)

Katılımcı-2 ise her ne kadar işiten toplum ile ilişkilerinde sorun yaşamadığını belirtse de verdiği cevapta tüm ifadeleri işiten toplum ile ilişkilerini, konuşan bir bireyin kendi evine ya da derneğe gelişini üzerinden açıklamaktadır. Katılımcı tarafından işiten toplumdan gelen birey dışarıdan gelen ve öteki olarak görülmektedir. Katılımcı ile

yapılan görüşmenin sağır toplumuna ait bir dernekte yapılıyor olması ve katılımcının sürekli olarak ev ve derneği özdeş bir şekilde kullanarak dışarıdan gelen işiten bireyler üzerinden ilişki tarifi yapması, sağır toplum ve kimlik özdeşiminde mekânsal bir aidiyetin de sağlandığını göstermektedir. Ayrıca katılımcının işiten bireylerle ilişkisini farklı bir etnisiteden ve kültürden Suriyeli bir sağır birey ile analogi kurarak açıklaması, etnik ve kültürel kimlikler arasında çizilen net sınırlara benzer şekilde işiten ve sağır toplum arasında net kimlik sınırlarının da çizildiğini düşündürmekle birlikte sağır kimliğinin de etnik ve ulusal kimlikler üstü bir kimlik olduğu sonucuna da imkan tanımaktadır.

“Yoo, ağırlamaya da ağırlarım, gelebilirler de, öyle bir, mesela sen geldin, siz geldiniz, rahatım yani, öyle bir problemim yok. Mesela (dernekte bulunan başka bir sağır bireyi göstererek) o da Suriyeli mesela, gelmiş, konuşamıyor tabi, insan, bir problemim yok, kötü insan olmasın, uyuşturucu, alkolik, bilmem ne olmasın, onun dışında herkes gibi rahatım, problem yok. Kötü insan geldiği zaman, tabi dikkatliyim. Ama onun dışında rahatım, siz de geldiniz, evimde de ağırladığım oluyor, öyle kötü bir şeyim yok.”(K2-10)

Katılımcıların yukarıdaki ifadelerinde yer alan sosyal kategorizasyonlar sonucu ortaya çıkan işiten toplum ve sağır toplum kategorilerine ek olarak katılımcılar işitme engelli bireyleri, çeşitli oranlarda işitme kaybı yaşayan ancak bu durumu tıbbi cihaz kullanımı gibi çeşitli yöntemler ile aşan bireyler olarak tanımlayarak üçüncü bir grup ve sosyal kategoriyi sürece dahil etmektedir. Katılımcı-1.2 sağır kimliğini işitme engelli bireyleri de içerecek şekilde tıbbi bir kayıp ya da yoksunluk üzerinden tarif etmemekte aksine işitme engelliler az da olsa konuşma becerisine sahip olma temelinde dış grup olarak işaretlenmektedir. Bu noktada katılımcının ifadelerinde işitme engelliliği dış grup olarak işaretlemesi ile işitme engelliler ve sağır kimliği arasındaki fark olarak işaret dili kullanımının öne çıktığı görülmektedir.

“Evet yani biz normalde dışarıda kiminle konuşabiliriz, işitme engelli olsak en azından cihazla onla bunla işimizi görebiliriz ama şu an hiçbir şekilde iletişim kuramadığımız için biz sağırız.”(K1.2-01)

Tercüman-2 işitme engelli kullanımının işiten toplum tarafından türetilen ve sağırlara atıfla dayatılan bir tanımlama olduğunu, bir diğer engelli grubu olan kör/görme engelliler grubu ve onlara dair tanımlamalar ile karşılaştırma yaparak açıklamaktadır. Ancak sonuç olarak katılımcılar işitme engelliği ayrı bir sosyal kategori olarak sağır kimliğinden ve grubundan ayırmaktadır.

“Bu şey gibi görme engelli kör gibi, sonradan türemiş. Ben de öyle düşünüyorum. Bize de sonradan öyle demeyin, şey gibi, kötü bir şeymiş gibi empoze edildi belki, öyle görme engelli demeye başladık ondan önce kör.”(T2-01)

Katılımcı-2 ise sağır toplumunu homojen bir grup olarak tarif etmektedir, katılımcı net bir şekilde işitme engelli ve sağır ayrımı yapmaktadır; işitme engelli bireyler kısmi olarak işitme becerilerine sahip olanlar olarak dış grup olan işiten toplumun bir parçası olarak nitelenmektedir. Ayrıca sağır toplumunun üyesi olmanın bir şartı olarak da hem doğuştan işitme kaybı yaşama hem de işitme kaybı oranı da bir değişken olarak öne sürülmektedir.

“Bu yarım olanlar işitme engellidir. Ben hem doğuştan, hem totalim (tam olarak işitme kaybı), sağır olarak tanımlıyorum.”(K2-03)

Katılımcı-2'nin ifadelerinin aksine Katılımcı-3 ifadelerinden hareketle, homojen bir grup olarak ufak farkların varlığına karşın bir ayrım olduğunu da kabul ederek hem işitme engellilerin hem de sağırların içerisinde buldukları grubun üyeleri olduğu sonucuna ulaşılabilmekte, birbirinin yerine kullanılan ya da iç içe geçen kimlikler olarak düşünülebilmektedir. Ancak Katılımcı-3'ün iş ve istihdam deneyimlerine ve iktidar politikalarını eleştiren diğer ifadelerinde, sağır kimliği ile işitme engellilik arasındaki farklar özellikle iş istihdam olanakları hususlarında vurgulanarak kimlik sınırları keskinleştirilmektedir.

“İçeriği karışık aynı şekilde değil. Bir fark yok bence, karışık bir şekilde var.”(K3-05)

“Eskiden devlet çok işe alıyordu. Şimdi işitme engellileri... Eskiden sağırlara göre bir işe alım şeyi oluyordu, şimdi sınav getirdiler. Bu sınavlarla da yarım

olanlar daha çok işlere girmeye başladılar, sağırılar geri planda kaldılar o konuda. Ben yarımım o sağır, ben girerim, sağırılar giremiyor.”(K3-30)

Katılımcı-3’ün ifadelerine benzer şekilde diğer bazı katılımcılar da ilk seferde sağır ve işitme engelli kimliği ayırımında net sınırlardan bahsedememiştir. Buna göre Katılımcı-4 işitme cihazı kullanmaktadır, aynı zamanda dudak okuma ve konuşma dili eğitimi aldığı için işiten toplum ile iletişim problemleri daha az olmaktadır. Ancak bu durum her ne kadar iletişim sorunlarını minimize etse de özellikle işiten bireylerin tepkilerinden hareketle katılımcının, sağır kimliği ve işitme engelli kimliği özelinde, kimlik özdeşiminde ve her iki kimlik ve grup arasında sınırların çizilmesinde kafa karışıklıkları yaşamasına neden olmaktadır.

“Yok, normal öyle çok fark yok.”(K4-04)

Katılımcının işitme cihazı kullanımı ile birlikte işiten bireylerden kendisini ayıran işitme kaybı durumunun ortadan kalkmaktadır. Ancak bu durumda da katılımcı işiten toplum içerisinde kendi kimliği ile var olamama ve kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumun deneyimlenmesinde yalnızca katılımcının işitme engelli ve sağır ayrımlarında yaşadığı kafa karışıklığı değil, bunun dışında işiten toplum tarafından da yapılan işitme engelli ve sağır ayrımları da rol oynamaktadır. Katılımcı işitme engelli ve sağır ayırımı yaparken her iki kullanım ve kimlik arasında net bir sınır belirlememişti; ancak işiten toplum ile etkileşiminde görüldüğü üzere işitme engellileri kısmi ölçüde duyabilen, diğer katılımcıların ifadeleri, ile yarım olarak nitelendirmektedir.

İşitme engelliyim diye tanıtıyormuş bir yere yazarken. Bazen sağır yazıyormuş, ama sonrasında sen duyuyorsun diye sorular geldiği zaman işitme engelliyim yazıyormuş. Ama kendine göre yazsa karşıdakinin anlayacağını biliyor ama Türkçe olarak yazdığında sen duyuyorsun, nasıl bir sağırsın diyorlarmış. (K4-05)

İşitme cihazı kullanması ve konuşma dili eğitimi dolayısıyla işiten toplum ile iletişimde sorun yaşamadığını söyleyen Katılımcı-4, dış grup olarak katılımcılar tarafından ortaklaşan, işiten toplum ya da konuşanlar ile sağır bireyler arasında

aracılık ve tercümanlık yaptığını belirtmektedir. İşiten toplum tarafından sağırın eksik ve iletişim sorunlarının kaynağı olarak görüldüğünü ifade eden katılımcı, sağırın da işiten bireylerin kendilerine dair tutumlarının farkında olduğunu ve bu duruma karşı çıktıklarını söylemektedir. Katılımcı dış grubun sağırlara ve iletişim sorunlarına dair atıflarını işaret ederken, aynı zamanda iç grup atfında bulunmaktadır ve bu duruma cevap üretmektedir; sağırın anlamayan ve zihinsel olarak engeli olan insanlar değildir, yalnızca bazı hususları ve konuşma dili bilmemeleri nedeni ile sorunlar yaşanmaktadır.

“Onların anlaşamama sebeplerini az çok biliyorum. Onları gördüm, bazen gidiyorum yanlarına. Biz normaller ile anlaşabiliyoruz, sağırın anlamıyor deme dedirtiyorlar. (İşiten topluma atıfla) Sağırın yanlış anlayabilir, sonra problemler olur ve tartışmalar olur. Bilseydi bu kadar problem yaşamazdı.”(K4-20)

Dış grup işaretlemelerinde ve sosyal farkların vurgulanmasında katılımcılar zaman zaman diğer engelli grupları ile sağırın da karşılaştırmaktadır. Katılımcı-2 görme engelliler ve sağır toplumu için bir karşılaştırmada bulunurken, görme engellilerin iletişim sorunları yaşamamasının avantajını vurgulamaktadır ve temelde işiten toplum ile iletişim sorunu yaşamalarından kaynaklı maruz kaldıkları ötekileştirme nedeni ile azınlık grubu olduklarını ifade etmektedir. Katılımcı bu şekilde diğer bazı dezavantajlı ve engelli gruplarını da işiten toplum ile iletişim sorunu yaşamayan gruplar olarak, dördüncü bir sosyal kategori olarak işaretlemektedir. Ayrıca yarım olarak nitelediği kısmi işitme kaybı yaşayan ya da daha sonradan işitme kaybı yaşamış olan işitme engelli olarak tanımladığı bireyleri sağır toplumu ve sosyal grubu içerisine bu kişileri dahil etmemekte ve duyduğu rahatsızlığı ifade etmektedir. Katılımcı hem diğer engelli grupları ile yaptığı karşılaştırmalar ile hem de işitme engellilere “yarımlara” dair dış grup işaretlemeleri ile engelli kimliğini kendi grup sınırları dahilinde reddetmektedir.

“Görme engelliler konuştukları için tabii iletişim kurabiliyorlar insanlarla. Biz biraz daha öteleniyoruz, arka plana atılıyor. Çünkü iletişim kuramıyoruz. Önceden sağırın çoktu, şimdi biz sağırın azınlık kaldık, yarımlar vesaire çok var.”(K2-32)

3.2.3. İç Grup Olarak Sağır Toplum: İletişim Kurabilmenin Merkezi Rolü

Tüm katılımcılar yaptıkları tanımlarda ve kendi kimlik durumlarına dair atıflarda kabullenmeyi vurgularken, sağır toplumunda sorun, sıkıntı, tartışma vs. gibi iletişim temelli sorunlarının olmadığını ifade etmektedir. İç grup, iletişim sorunlarının yaşanmadığı bir ortam ve sosyal çevre olarak vurgulanmaktadır. İç gruba dair anlatılarda da sağır kimliğinin ve grubunun temel değişkeni olarak bir işitme kaybı ya da engellilik durumu değil iletişim ve işaret dili temelinde iletişim imkanları ön plana çıkmaktadır. Grubu bir arada tutan özellikler ve dinamikler olarak grup içi iletişim ve iletişimi sağlayan değişken olarak işaret dili önem kazanmaktadır. İç gruba dair atıflarda birlik, beraberlik, grup üyeleri arası merhamet ve sevgi gibi özellikler vurgulanırken iç grup kayırmacılığının katılımcılar tarafından dile getirildiği görülmektedir.

“Mutluyum, kafalarımız uyuyor, kavga etmiyoruz. İşaret dili ile konuşuyoruz, aramızda merhamet var. Bir şey izlerken hevesle izliyoruz, konuşuyoruz.”(K3-14)

“İyiyim, bir tartışmamız yok. Burada okey oynuyoruz, sohbet ediyoruz.”(K5-10)

“Hepsini seviyorum. Ben de ayak uydurmaya çalışırım, seviyorum, konuşuyorum da. Tartışma falan görürsem kalkıp gidiyorum.”(K5-11)

“Sohbet ediyoruz, onlara bakınca bir üzüntüm onların için de olduğumdan dolayı bir üzüntüm yok. Biz burada birlikteyiz.”(K6-19)

Katılımcı-3 sevgi, merhamet, birlik, beraberlik gibi atıflara ek olarak, sağır arası iletişimin ve işaret dilinin kendine has özelliklerinden biri olarak iletişimde göz temasının önemine de atıf yapmaktadır. Katılımcı yapmış olduğu atıfta dış grubun kendilerine sağır ve sağır toplumuna dair olumsuz tutum ve yargıları üzerinden de çıkarımsal olarak iletişim yönteminde farklılaşan bir iç grup tanımı yapmaktadır.

“Biz sağır olduğumuz için konuşuyorum, onlar rahatsız olduğunu belli ediyorlar. Sağır diyor ki ben sağırım sizi izliyorum. Biz alıştığımız için birbirimize sürekli bakmaya ama konuşan toplum rahatsız oluyor. Bizim gözümüz, çok izliyoruz, biz sağırız çünkü.”(K3-41)

Tüm katılımcıların medeni durumu evli iken, tamamının eşi de sağır bireylerdir. İç grup hareketliliğinde ve i grubun genişlemesinde, bu noktada katılımcıların evlilik anlatıları ön plana çıkmaktadır. Buna göre sağırlar arası evliliklerde i grubun kendine özgü sosyal kurumlarının varlığı ve bu kurumlarda gerçekleştirilen etkinlikler, sağırlara yönelik faaliyet gösteren sağır/işitme engelli okullarının varlığı ve tüm bu kurumlar dışında sosyal çevrede yer alan diğer sağırların varlığı etkin rol oynamaktadır. Ayrıca sosyal evre aracılığıyla gerçekleşen özellikle görücü usulü evliliklerde eş adaylarının ikisinin de sağır bireyler olmasına dikkat edilmektedir.

“Evet okul arkadaşı zaten ikisi de, Yıldız’dan mezun ikisi de.”(T1-02)

“ ay içinde hemen evlendik. O da sağır, ben de sağırdım, zaten öyle de biri arandığı için, şimdi rahatız.”(K2-17)

“Biz bir gezide karşılaştık, tanıştık, konuştuk sonra gizlice buluştuk. Sonra da anne babamıza bilgi verdik, sonra evlendik.”(K3-22)

“Ankara’da biz toplanıyorduk, bir gün işte gelenler de oluyordu istemeye ama ben istemiyordum evlenme dşnncesinde değildim, ben burnu dik davrandım, çok sakallı pis görünümlüydü, uzaktan tokalaştım. Annemler konuştular, bir hafta sonra sakal tıraşı oldu, elinde çiçeği geldi istediler beni, öyle evlendim.”(K5-01)

3.2.4. Sağır Toplumunun İşiten yeleri: CODA’lar

Sağır ebeveynlerin çocukları ve sağır yetişkinler tarafından yetiştirilen bireyler olan CODA’lar, üstlendikleri farklı roller ve pozisyonlar ile katılımcıların ifadelerinde sağır toplumunun işiten birer yesi olarak ifade edilmektedir. Katılımcı-2’nin sağır toplumuna dair atıflarının, grup içi hareketlilik ve yeni-eski kuşak arasındaki farklara dair anlatısının bir parçası olarak kendi çocuklarını diploması da olan birer işaret dili

tercümanı şeklinde vurgulaması katılımcının CODA'ları da sağır toplumunun bir parçası olarak ele aldığı sonucunu ortaya koymaktadır.

“Eskiden, o eski tayfa artık buralara çok gelmiyor, dağıldılar, bitti. Ben biraz daha özgüvenim yüksek, rahatım, şeyim, ben gelmeye devam ediyorum, rahatım. Ben güvendim, korkum yok, geliyorum buraya ama yeni kuşakla birlikte artık onlar gelmemeye başladılar. İki çocuğumun, tercümanlık yapıyorlar, diplomaları da var.”(K2-09)

CODA kavramının ve kullanımının literatürdeki çalışmalarla ya da literatürde az sayıda çalışmanın yer alması ile de tutarlı olarak Türkiye özelinde ve Türkiye'deki sağır toplumunca kullanımının yakın zamana tekabül ettiği ise Katılımcı-3 tarafından ifade edilmektedir.

“CODA yeni çıktı, eskiden yoktu.”(K3-42)

İşiten toplum ile yaşanan iletişim sorunlarında çocuklarının, CODA'ların dil aracılığı (language brokering) tercümanlık rolünü üstlenmesine yönelik ebeveynlerin beklentisi net bir şekilde Katılımcı-1.2'nin ifadesinde yer almaktadır. Bu durumda, yani işiten toplum ile iletişime geçme ve işiten topluma sosyal olarak katılımın gerektiği durumlarda CODA birey tercüman olarak sürece dahil olmaktadır. CODA bireyin sürece dahil olması sağır bireyin çift kültürlü yani her iki toplum ile de iç içe geçen bir kimlik ve aidiyet inşasının gerekliliğini azaltmaktadır. CODA'nın varlığı kendi iletişim yöntemlerine haiz bir sosyal grup olan sağır toplumunun dışına çıkma ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır. İşiten toplum ile iletişimi gerektiren durumlarda CODA birey sorumluluğu üstlenen ve iki grup arasında “çift kültürlü” ve “arada kalan” birey olarak ön plana çıkmaktadır. Bu durum sağır birey için kendi grubuna kapanma (immersed) ya da sağır toplumuna “hapsolma veya kendini hapsetme” durumlarına neden olmasa da öteki grup olarak tanımlanabilecek işiten toplum ile sosyal etkileşimini çocuğun konuşma dili becerilerini kazandığı yaştan itibaren minimize etmektedir.

“İşitebilen çocuğun olması, bize yardımcı olması demek. Biz dışarıda mesela konuşanlar ile yazışamayacağız, anlayamayacağız, çok zor olacak bizim için.”

Hani mesela ortada kalıyoruz bu sefer. Konuşmak istediğimizde olmuyor, illa bir tercüman getirtmemiz gerekiyor. Ama biz konuştuğumuzda bizim tercümana ihtiyacımız yok, çünkü bizim çocuklarımız var.”(K1.2-12)

CODA’lardan talep edilen ve beklenen sorumluluklar kendisi de CODA olan Tercüman-1 tarafından kabul edilmektedir, Tercüman-1 CODA’ların pozisyonunu kısaca “çözüm ortağı” olarak ifade etmektedir. Ayrıca sağır bireyler ve toplum için sağır/işitme engelli okullarının önemi de Tercüman-1’in ifadelerinden anlaşılmaktadır; okul hayatı hem işaret dili hem de sosyal ilişkilere katkısı dolayısıyla sağır toplumunun devamlılığı ve gelişimi için önem arz etmektedir. Aile içi iletişim ve çocuklar ile iletişimde ortaklaşmayı sağlaması dolayısıyla ebeveyn çocuk ilişkileri ile işaret dili tercümanı olmaları nedeniyle pek çok CODA’nın meslek tercihlerini belirleyen, dolayısıyla işitme kaybı yaşamayan aslında işiten birer birey olan CODA’ların sağır toplumuna katılımında etkin olarak işaret dilinden bahsedilebilmektedir.

“Ki özellikle babam okula gitmeseydi, annem genel işaret dili bilmeyecekti, babam ona öğretmeye çalışacaktı yine eksik kalacaktı. Ama babam çok iyi bildiği için, annem de az buçuk bildiği için bunu ikisi bir noktada buluşturup iyice geliştiriyorlar ve bize aksettiriyorlar. Biz de onların tamamen çözüm ortağı oluyoruz, otomatikman. Aslında en güzel cümle bu galiba, çözüm ortağı.”(T1-07)

Katılımcı-6 ise araştırmacının toplumsal deneyimlerinde maruz kaldığı sorun, önyargı ve ayrımcı tutumlara dair sorduğu soruya doğrudan oğlunun iletişim kurduğunu söyleyerek cevap vermektedir. Bu durum katılımcının, bir önceki alıntıda Tercüman-1’in ifadeleri ve literatürde yer alan diğer CODA’ların ifadeleri ile örtüşen bir şekilde ebeveynler de CODA’ların ebeveynleri ile işiten toplum arasında yaşanan veya yaşanabilecek iletişim çatışmalarının çözen, ebeveynleri özelinde sağırları işiten toplumdan gelebilecek olası olumsuz durumlara karşı koruyan bireyler olduğunu kabul ettiğini göstermektedir. Kısaca CODA’ların bu ebeveynleri dolayısıyla yaşadıkları aradalık durumları işiten toplum ile olası yüzleşmelerden kaçınmak amacıyla kullanılmaktadır.

“Oğlum iletişim kuruyor.”(K6-16)

3.3. Ortak Kimlik Deneyimini Pekiştiren Sosyal Kurumlar: Dernek ve Lokaller

Sağırların toplumunun kendine ait sosyal kurumlarının varlığı sosyalleşme olanaklarını beraberinde getirirken, sağır toplumu ile özdeşim, grup içi dayanışma, grup etkileşimlerinin devamlılığına katkı sağlamaktadır.

“Hep beraberlik vardı, evet. Mesela onunla ilgili de şöyle bir örnek vereyim; babam eskiden kulüp başkanırken bir yemek düzenledi, Taksim’de bir otelde. O Taksim’deki otelde bütün arkadaşları oradaydı, çocukları oradaydı, biz oradaydık. Yemek yedik, eğlenirdik, sohbet ederdik. Farklı bir yerdi.”(T1-11)

“Burası benim evim gibi, evde oturduğum gibi burada oturuyordum. Tek başına oturmamak için hep onlarla birlikte olmaya çalıştım.”(K4-28)

Grup dinamikleri, grubun devamlılığının sağlanması, yeni üyelerin gruba katılımı ve aidiyetler üzerinde işaret dili etkin olmaktadır. Katılımcı-2’nin sağırlara ait bir sosyal kurumda etkin bir görev ve rol üstleniyor ile ilişkili olarak benzer dernek ve lokaller gibi sosyal kurumlarda işaret dili öğrenmesi, dernek ve lokallerin sağır toplumu için önemini ortaya koymaktadır.

“İşaret dilini hem zamanında yetişkinlerden, bu tarz lokal gibi yerlerden öğrendim, hem de okulda öğrendim.”(K2-04)

3.4. Toplumsal Sorunlar: Devletin Uygulamaları Bağlamında İktidar ve Kimlik Politikaları

Katılımcılar, işiten toplum ile ilişkilerinde karşılaştıkları iletişim sorunlarını ve maruz kaldıkları önyargı ve ayrımcı tutumları tanımlarken, kendi grup ve kimlik durumlarına müdahale olarak sağır kullanımı yerine işitme engelli kullanımının devlet tarafından okul isimlerinin ve dernek isimlerinin değişmesi gibi kimi kararlar ile kimi eğitim, iş ve istihdam politikaları ile kamu kurumlarında karşılaştıkları zorluklar ve olumsuz uygulamalara karşı tepkilerini dile getirmektedir. Tüm bu karşılaşılan zorluklar ile birlikte katılımcılar, işiten toplum ve devlet ile yüzleşmelerinde kendilerini bir azınlık grubu biçiminde tarif etmektedir.

“Sağırklar değiştikten sonra hiç kimse kalkmadı ayağa, hepimiz durduk.”(K3-34)

“Bir sebebi var onun, bir tek, belediyelerde problem yaşıyoruz. Ben gidiyorum sağırları, destek problemleri, ne varsa, belediye bizi gormiyor.”(K4-29)

3.4.1. Toplumsal Sorunlar: İletişim Sorunları, Önyargı ve Ayrımcı Tutumlar

Katılımcılar farklı ortam ve durumlarda işiten toplum ile yaşadıkları iletişim sorunlarına ifadelerinde yer vermiştir.

“Karşılıklı bir anlaşamama problemi var. Yazarak olmuyorsa sağır diyor ki tamam yeter, ben yeter diyor. Karşı tarafta aynı şeyi, yeter diyor. Sonra anlaşmazlık oluyor.”(K4-21)

İş yeri ve benzeri sosyal ortamlarda konuşan toplumdan yaşanan iletişim kısıtlılığı ve sorunları nedeni ile işiten toplumdan izole olma, yalnızlaşma durumları ortaya çıkmaktadır. Sosyal ortamdan izole olma deneyiminin içselleştirilmesi, dolayısıyla iletişim kurabildiği tek grup olarak sağır toplumu ile özdeşime neden olan faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mesela iş yerinde arkadaşlarıyla sohbet edemiyorlarmış, *“ama işaretlerin ufaklarını onlar da kaptığı için iletişim daha da rahatlıyordu. Hep yalnızlık hissi var.”(K1.2)* Çünkü karşıdaki işaret dili bilmiyor ve kendisi, sıkıntı yaşıyorlar. Anlatmak istiyor ama anlatamıyor çünkü bilmiyor, hep yazarak da olmuyor. O da büyük bir problem aslında. Ama onlar kendilerine, ne denir, içselleştirmiş artık, kabul etmiş ve bununla bu zamana kadar gelmişler, kendisi de onaylıyor. *(K1.2-10)*

“Çok zor olurdu, onlarla (sağırlar) sohbeti seviyorum, diğer türlü zor olurdu.”(K6-21)

Katılımcılar tarafından ifade edilen durumlar işiten toplum ile iletişime geçme çabaları ve işaret dili kullanımı esnasında karşılaşılan önyargıyı tarif etmektedir.

“Sen işaret dili biliyorsun konuşuyoruz, bazı konuşanlar ile diyaloga geçmeye çalıştığımızda tersleniyoruz veya önemsemiyorlar. Veya ben başka bir yerde oturuyorsam, grup halinde, işaret dili ile konuşuyoruz, dışarıdan kötü bakıyorlar bunlar ne yapıyorlar, ne konuşuyorlar.”(K2-13)

“Hissettim, var tabi. Niye; enayi, aptal veya güldüler, öyle bakanlar oldu. Ben bir şey söylediysem beni dinlemedikleri oldu.”(K3-18)

İşiten toplum ile ilişkilerde, bireysel deneyimlerde her iki toplum bireyleri arası temas, sağırın yaşadıkları ön yargı ve ayrımcı durumların ortadan kalkmasında etkin olmaktadır. Katılımcı kendi deneyimlerinden hareketle eski kuşak yeni kuşak arasında fark olduğunu ifade ederken eski kuşak ile ilişkilerde gündelik deneyimlerde sağır toplum ile teması olan kişilerin daha az ayrımcılığa yöneldiğini ifade etmektedir. Sonuç olarak yaşadığımız dönemde her ne kadar toplumsal farkındalık projeleri artmış, geleneksel medya ve sosyal medya mecralarında engelliler ve engellilik ile farkındalık ve sosyal sorumluluk içerikli çalışmalar yaygınlaşmış olsa da gündelik deneyimlerde bireysel temas olmaması ayrımcılık ve önyargıyı engellememektedir.

“Genç bakmıyor, sallamıyor. Büyüklerin gözü anlıyor, bakıyor. Gençlerin öyle bir deneyimleri yok. Yetişkinler biz el işareti falan yaptığımızda anlıyorlar bizim sağır olduğumuzu.”(K3-13)

Bazı katılımcılar maruz kaldıkları ayrımcılığın varlığını ifade etmekle birlikte, bu durumlara dair hatıralarında yer edinen olayları ifade etmekten çekiniyorlar. Ekseriyetle kendi çocukları ebeveynlerin yaşadığı bu durumlara dair yorumlarda bulunup kendi anılarını anlatırken, sağır ebeveynler bu durumları ifade etmekten kaçınmaktadır, aksine yaşadıkları güzel ya da olumlu deneyimleri ifade etmeyi tercih etmektedir.

“Boş ver.”(K2-11)

“Bana kalsın. Söylemeyeceğim.”(K3-17)

“Şeyi hatırlattım ben ona, biz şimdi babam bizi Diyarbakır’a götürdü. Diyarbakır’da çarşısı vardı, abimle ben beraber geziyoruz çarşıda, annem bir tane yazma beğendi orada. Şimdi bana soruyor, oradaki arkadaşları da ona

diyor ki kapan. Annem o zaman açtı, kapan diyor. Orada da bir yazma beğendi. Oradaki satıcı da dedi ki, bunlar dedi Türk değil mi, Amerika'dan mı geldi. Annem dedi ki, yok dedi ben Türküm, ben Amerikalı değilim dedi. Adam bir aptallaştı. Bu bir kere dışlanmış hissettirir kendini. Sonra da adam mahcup olup yazmayı hediye etti tabi anneme.”(T1-14)

Katılımcı-2 maruz kaldıkları önyargılı tutumların kaynağı olarak, sağır toplumunun işaret dili kullanımının; hiddetli konuşma, el hareketlerinin yoğunluğu vs. gibi kendine has özelliklerini ifade etmektedir. Katılımcı hem maruz kaldığı ayrımcılığın hem de ayrımcılığa neden olan sebeplerin farkında olduğunu belirtmektedir.

Demin konuştuğumuz şey yani, hiddetli konuşuyorlar belki, el hareketleri yapıyorlar, dışarıdan garipsendiklerini söylüyorlar, farkındalar, “farkındayım” diyor. (K2-14)

3.4.2. Hastane Deneyimleri: İletişim Problemleri

Hastane ve doktor ilişkilerinde yaşanan iletişim problemleri neredeyse tüm katılımcıların ifadelerinde ortak olarak yer almaktadır.

“Mesela evlendikten sonra, çocuklar ile ilgili, hastaneye gidiyorduk, ifade edemiyoruz bu sefer ne yapıyorduk yazmaya çalışıyorduk, birbirimize yazarak anlatmaya çalışıyorduk.”(K1.2-09)

“Doktora gittiğimde, üçüncü çocuğum geliyor, tercümanlığı yapıyor. Hastanelerde tercüman yok, biz devamlı bu şekilde, çocuğumla gidiyoruz, geliyoruz. Mesela başkasının çocuğu yoksa tabi böyle bir destek alamıyor, günah. O evlendi mesela çocuğu var, o tek, çocuğu yok ne yapsın. Ben o konuda rahatım ama onlar için iyi değil.”(K2-19)

“Problemimiz benim hastaneye gidememem tek başıma. Çocuklarımla gidip onların bana tercümanlık yapması. O tarz şeyler var. Bacağım ağrıyorsa ben ona söyledim, o doktora söyledi. Tercümanlık yaptı.”(K2-28)

“Hastane içerisinde işaret dili hiç bilmeyen birini koymak bizim için zor olur. Ama tercüman koymak, olması lazım, tercüman olması lazım.”(K4-22)

K1.1 ve Coda tercümanının ortak ifadelerinde görüldüğü üzere, sağır bireylerin hastane ve doktor ihtiyaçlarında karşılaştıkları iletişim sıkıntıları ve sorunlar gibi ortaklaşan toplumsal deneyimleri sağırların kimlik özdeşimleri, grup tercihleri ve aidiyetlerinde etkin bir değişkendir. Toplumsal deneyimlerde karşılaşılan zorluklar katılımcıları işiten toplum ve sağır toplum arasındaki farkların vurgulanmasına, sosyal karşılaştırmaya ve bunun neticesinde de sağır toplumuna dair aidiyet inşalarına yönlendirmektedir.

Mesela şu annem diyor ki *“Hastanelerde biz çok zorluk çekiyoruz. Doktorlar bizim için çok zor. Yazamıyorsun, işte yapamıyorsun”* (K1.1-07). Abimi, o zaman abim biraz daha benden büyük olduğu için, abimle beraber gidiyordu, ben büyüdükçe benle oldu. Şimdi aradaki fark hem duygusal hem de sosyal anlamda tabi ki fark ediyor, hem de çok fark ediyor. Onların kendi dünyası sağır dünyası. Dışarıda kendini ait hissetmiyor. Bu gerçek yani, bunu şu an kendi sorularında da görüyorsun.(T1-05)

3.4.3. İş ve İstihdam Olanaklarının Sınırlılığı

Eğitim durumları ile de ilişkili olarak, katılımcıların büyük çoğunluğunun işiten bireylerle ve toplumla iletişimini minimum seviyede gerektiren fabrika işçiliği gibi işlerde çalıştığı görülmektedir. Ayrıca sağırlara yönelik iş imkanlarının sağlanmasında devlet politikalarının da önemi katılımcıları ifadelerinde ön plana çıkmaktadır.

Ford'ta çalışmış otomobil fabrikasında, daha sonrada bizim burada metroda çalışması olmuş sonra emekli, *“boşum”* diyor, burada federasyonda, dernekte görevli, spor federasyonunda çalışıyor.(K2-01)

“Temizlik işleri, bir de teknik işlerde, tabi zordu. İşitme engelli çok vardı fabrikada ama telekomda çok yoktu sağır. Mutfaklarda, fabrikalarda ve temizlik işlerinde çok çalışıyorlar.”(K3-28)

“... sütte, süt fabrikasında dağıtımda çalışıyorum.”(K4-02)

Yurtdışına ticaret yapan bir firmada terzilik yapmış, hamilelik döneminde bırakmış o zamandan beri çalışmıyormuş.(K6-28)

“Devlet, memur, belediye, kara yolları, hepsi, işitme engelli yoktu bu yerlerde, sınavlar. Otel, temizlik sınav falan yok tabi bu tarz işlerde. Evet, iletişim azlığından dolayı tercih ediliyordu bu tarz işlerde. Sınav olmamasından dolayı tercih edildi.”(K3-29)

Özel sektörde fabrikalarda işçi, otellerde temizlik görevlisi, farklı alanlarda teknik personel, şoförlük, terziçilik gibi daha az sözel iletişim ve daha çok motor beceri gerektiren iş alanlarının sağır kişiler tarafından tercih edilmesinde devlet tarafından dezavantajlı gruplar için belirlenen kadrolara işe alımdaki sınavlarda sağır kişilerin başarısız olması da neden olarak ifade edilmektedir. Bu sınavlarda sağır kişilerin başarısız olmasının nedeni olarak katılımcı, kendilerinden talep edilen başarı kriterinin farklı oranlarda işitme kaybı yaşayan bireyleri de kapsayacak şekilde yanlış bir uygulama olarak belirlenmiş olmasında görmektedir. Bu noktada katılımcı yarım olarak tanımladığı, farklı seviyelerde işitme kaybı yaşamış olan işitme engellilerden ayrılmayı ve sadece %100 işitme kaybı olan sağır kişiler için geçerli yeni bir düzenlemeyi talep etmektedir. Katılımcı var olan düzenlemeyi haksız rekabet olarak görmektedir.

“Mesela sağır kişiler sınava giriyorlar işitme engelliler ile birlikte, çünkü aynı isimde görülüyorlar ama sağır yüzde 40 başarı kazanırken işitme engelli yüzde 80 başarı kazanabiliyor. Mesela sağır kişiler işsiz kalırken işitme engelliler daha rahat iş bulabiliyor. Hepsi zararda, hiç kimse görmüyorum işe girip çalışan. İşe girenler hep işitme engelliler. Yüzde 40 sağırlık oranı var, engellilik oranı var ve hepsi o tarz yüzde 60 yüzde 80 yarım olanlar genelde memur oluyor, o işe gidiyor bu işe gidiyor ama normal sağır kişiler gitmiyor.”(K2-35)

3.4.4. Kültürel Azınlık Grubu Muamelesine Maruz Kalma

Katılımcı-3'ün anlatısında görülen eğitim olanaklarında yaşanan eşitsizlikler, grup üyelerinin kendine özgü durum ve şartlarının görmezden gelinmesi gibi uygulamalar neticesinde sağır bireyler yetersiz görülme, engellenmelere maruz kalırken ve bireysel yeterliğini ispatlama zorunda bırakılmıştır.

“1985 mezunu olan benim arkadaşlarım liseden, Sultanahmet'te...”, Sultanahmet'te meslek lisesi varmış o zaman, oraya girmiş arkadaşı, “bize bir

sınav hakkı tanımadılar”. Annesi ile beraber arkadaşı devlete gitmiş, milli eğitim bakanlığına falan, tartışmışlar, demişler ki sağır lar liseye gitmez gitmemesi lazım tarzında bir şey söylemişler; *“Sonra arkadaşımın annesine şey demiş, bak bakalım sağır ama yazabiliyor mu bir emin ol, bir gör demiş, yüzde yüz gayet güzel yazmış, biz nasıl yazıyorsak, güzel bir şekilde yazmış, matematiği resmi güzelce yapmış, devlet de inanmış. Sonra o Sultanahmet’teki liseye söylüyorlar aç diye öyle açılıyor.”*(K3-35)

Benzer bir durumda ise sağırlara özgü okullarda işaret dilini yasaklama, konuşmaya zorlama gibi belirlenen eğitim politikaları ve uygulamalarının neticesinde işaret dili temelli grup kimliğinin görmezden gelinmesi, yok sayılması ve bu uygulamalara çocukluktan itibaren maruz kalma söz konusudur. Sonuç olarak katılımcı okulda eğitimini alamadığı işaret dilini öğrenmek ve sosyalleşmek için “kendi gibi” olan diğer sağır ların yanına sağır topluma ait sosyal kurumlara derneklere ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla belirlenen eğitim ve kimlik politikaları ve uygulamaları ile konuşma dili öğrenmeye ve bu şekilde işiten topluma entegrasyona zorlanan sağır bireyler, kendilerine özgü özellikleri ile var olabilecekleri sağır topluma ve sosyal kurumlarına yönelmektedir. Tüm bu maruz kalınan durumların neticesi olarak kültürel azınlık grubu olarak ayrışmanın gerçekleştiği görülmektedir.

“Orta birdeyken, anne babası sağır olan bir çocuk geldi.” o gelmiş onların hiç biri işaret dili kullanmıyor ama o çocuk kullanıyor, bir şaşır mışlar. *“Sonra işaret dilini, onu görünce öğretmen konuşurken bir söyledi, iki söyledi, üç söyledi sonra kullanmamaya başladı.”* sonra o arkadaşı buraya yönlendirmiş.(K4-10)

Katılımcı-3’ün ifadelerinde özellikle işe alımlarda kriter olarak ele alınan engellilik raporu ve oranlarında, devlet tarafından grup özelliklerinin görmezden gelinmesine tepki olarak diğer engelli gruplarından ayrışma talebi dile getirilmektedir.

“Devlet bizi bir tutuyor, tutmaması lazım engel oranı olarak. Ayrımcılık yapıyor, bir tutuyor bir tutmaması lazım. Görme engellilere yüzde 60, yarım lara yüzde 80, bize yüzde 30 demiyor. Hepimizi bir tutuyor.”(K3-32)

Katılımcı-3 yarım olarak nitelendiği kısmi olarak işitme kaybı yaşayan ve konuşma dili becerileri olan bireyleri ve diğer engelli gruplarını dış gruplar olarak nitelerken, sağırın hükümet politikaları ve uygulamaları ile mücadelesinde sağırın temel dezavantajının konuşma dili becerilerinin olmaması olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda katılımcı, devlet ile muhatap olacak, yaşanan sorunların ve taleplerin iletilmesinde aracı olacak federasyon yöneticilerine ve her iki toplum arasında bir konum üstlenen CODA'lara dair yetersiz oldukları yönünde eleştiride bulunmaktadır. Sonuç olarak bir kültürel azınlık grubu olarak sağır toplumunun kamu kurumları ve devlet nezdinde temsiliyetine dair sorunlar söz konusudur.

“Yarımla beni aynı tutuyor. Konuşanlar kendi mücadele ediyor belki, fiziksel engelliler ile görme engelliler. Mesela E.'nin (Federasyon Başkanı) o konuda destek vermesi gerekiyor, gidip bir şeyler yapması lazım federasyonun. Devletin kapıları, veriyor, belki de federasyon olarak böyle bir şeyi talep etmiyorlar. Oturdu rahat, keyfine bakıyor. Tartışmalar var. Sebep, CODA'ların işaretleri farklı olabilir. Ankara, İzmir, İstanbul işaretler aynı değil zaten. Onun dışında da destek olmama durumlarından dolayı tartışmalar var.”(K3-33)

“Türkiye'de dernek ya da federasyon, işitme engelliler sağır hepsi karışık. İşte hani resmi bir olay yok içeride. Sebep; devlet kendisi karar veriyor. Mesela sağır kullananlar da var.”(K3-37)

Son olarak Katılımcı-4 ise azınlık grubu olarak kamu kurumlarında, sorun ve taleplerinin dile getirilmesinde görünür olmanın ve kabul görmenin yolu olarak uzman desteği ve ihtiyacını çözüm olarak öne sürmektedir.

“Yüz vermiyorlar. Sebebini bilmiyorum. Mesela kin gibi bir şey olsa bana öyle bir şey dese ben cevap veririm ama hiçbir açıklamaları yok. Ben bir tek olabilirim ama üç tane isteğim var; bir tercüman. Ben giderken, çok önemli bir isteğim var; ben, tercüman, bir de senin gibi biri. Ben gittiğimde ne istiyorsun diye sorduklarında psikolog benim adıma cevap verebilir.”(K4-31)

3.4.5. Aktivist Kimlik: İç Grup Üyelerini Destekleme

Sosyal kurumların varlığı, sağır bireylerin grup özdeşimlerine ve dolayısıyla sağır kimlik inşalarına katkı sağlamaktadır. Kendi işitme kaybı durumunun kabulü, sağır kimliğinin ile özdeşim kurma aşamalarının akabinde bazı sağır insanların kendini gruba adama, diğer sağır insanların bireysel olarak karşılaşılabilecekleri sorunlardan kaçınması amacıyla gruba kazandırılması yönünde aktivist çaba gösterdikleri görülmektedir.

“Onları mutlu etmek beni sevindiriyordu, onlara öğretmek güreşi futbolu, diğerleri anlamıyordu. Onlar ailesi ile de beni, güvendikleri için bir bütün hissediyorduk.”(K1.1-08)

Benzer bir durumda Katılımcı-2 ise sağırlara yönelik faaliyet gösteren bir spor kulübü derneğinde aktif görev almasının ve yönetici olmasının nedenlerini açıklamaktadır. Hem gruba yeni üyelerin kazandırılması hem de sorunların giderilmesi için aktivist bir çaba ortaya konmaktadır.

“Bazı gençler geliyor, onlara da bir şeyler öğretmiş oluyoruz hem işaret dili veya dışarıda biriyle tanıştık çok yaş ufak olmamak şartıyla genç (18 yaş üstü), okulu varsa okula gitmesi için yönlendiriyoruz ama onun dışında sıkıldığı zaman gel diyorum sohbet edelim, hem burada maç izleyelim hem maçlara da gidebiliriz. O şekilde iletişim kurabiliyoruz.”(K2-34)

Konuşma dili bilen Katılımcı-4 ise diğer sağır insanların yaşadığı dezavantajları gidermek amacıyla, kendi konuşma dili avantajını kullandığını ifade etmektedir.

“Yasak dedi, bir bakıma doğru, kendimi geliştirdim. Benim iki hedefim vardı hem konuşmak, hem de işaret diliydi. Benim işaret dili hedefim, niye, buradaki arkadaşlarımdan gördükçe ileride onlara yardım etmek amacıyla öğrenmek istedim.”(K4-14)

Bir önceki anlatının devamı olarak Katılımcı-4'ün diğer sağırlara yardım etme amacıyla çift kültürlülüğü tercih ettiği görülmektedir. Katılımcı kendi dernek başkanlığı ve üstlendiği sorumluluklar ile kendi konumunu CODA'lara benzeterek aracı, tercüman, iletişim sorunlarını gideren dil aracılığı rolünü üstlenen çift kültürlü

sağır olarak tarif etmektedir. Her üç katılımcının da yerel derneklerde başkanlık yaptığı ve üstlendikleri sorumluluk ve roller ile birlikte sağır kimlik özdeşimlerinin yanında sorunların çözümüne ve sağır toplumuna katkı sağlamak amacıyla aktivist birer kimlik inşa ettiği sonucuna ulaşılmaktadır.

“Ben onlarla gidip sorunlarını çözmeye çalışıyorum.”(K4-15)

“Eskiden gördükçe, hepsi çok iyi çalıştı, onlar çalıştıysa başardıysa, ben de onlar gibi çalışıp hatta üstüne bir şey katıp, şikayetleri problemleri, belediyelerde olan sorunlara hep böyle gidip sorup, sorunları çözmeye çalışmak istiyorum ve bu tarz şeylerde başarılı olmak istiyorum.”(K4-19)

3.5. Eğitim Sorunları: Sağır ve İşitme Engelli Okulları

Farklı yaş gruplarından katılımcılar ile yapılan görüşmelerde farklı dönemlerde farklı eğitim sorunları ile karşılaşıldığı anlaşılmaktadır. İleri yaşlı katılımcıların sağır okulunda eğitim gördükleri dönemde eğitimin yalnızca ilkokul eğitimi ile sınırlı olması katılımcıların ifadelerinde yer alan toplum içerisinde izole olma, iş olanaklarının sınırlılığı, işiten toplum ile ilişkilerde yaşanan kısıtlılık ya da yetersizlik, sosyal ve ekonomik statü ediniminde karşılaşılan sorunlar gibi durumların nedenleri arasında yer almaktadır.

(K1.1-Anlatıyor) Ama babam mezun, ilkokul 5, o zaman sadece ilkokul var. 5 yıl okuyup mezun oluyor.(K1.1-04)

Katılımcıların anlatılarında ve literatürde karşılaşılan bir şekilde Türkiye’de ilk kurulan okul Yıldız Sağır Okulu’nun 1902’ yılında kurulmasından bu yana hem okulların isimleri hem de müfredatları çeşitli politikalar, nedenler ve uygulamalar ile değişikliğe uğramıştır. Bu bağlamda Katılımcı-3’ün kendi eğitim geçmişine dair ifadelerinde görüldüğü üzere okul isimlerinde kullanılan “Sağır” tabiri zaman içerisinde “İşitme Engelliler” olmak üzere değiştirmiştir. Devlet tarafından sağır toplumuna sorulmaksızın resmi okulların isminin değişimi ile birlikte, yukarıda dernek ve lokal isimlerinde de görüldüğü üzere kendi isim ve tanımlamalarında yeni düzenlemelere gidilmesi, bu tarz politikaların sağır toplumunun kimlik durumlarının görmezden gelinerek hazırlandığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

“Toplam dört okul falan gezdim. Göztepe Sağırlar, Adana Sağırlar, Yıldız Sağırlar, Fatih İşitme Engelliler. Sebep, devlet kendi değiştirdi. Devletin kendi kararı, hepimiz şaşırdık ama değiştirdi. İçeriği aynıydı, ismi değişti. Bir problem olmadı.”(K3-03)

“Ümraniye Yunus Emre İşitme Engelliler Okulu’nda.”(K4-09)

Katılımcı-3 üstteki ifadelerinde karşılaşılan içeriğin aynı kalması ve müfredatta değişiklik olmaması durumuna tezat bir şekilde farklı zamanlarda özellikle işaret dili eğitimine dair uygulamalarda değişiklikler de yaşanmıştır. 78 yaşındaki Katılımcı-1.2’nin eğitim gördüğü dönemde kendine özgü teknikler ile işaret dili eğitimi ve konuşma dili eğitimleri okullarda veriliyorken, 30 yaşındaki Katılımcı-4’ün anaokulundan itibaren devam ettiği okulda işaret dili eğitimi ve işaret dili kullanımı yasaklanmıştır. Ayrıca Katılımcı-1.2’nin ifadelerinden hareketle okul çağında konuşma dili öğrenmeye zorlanmak eksik görülme ya da kendi fiziksel duyu kaybı dolayısıyla yetersizlik hissine sebep olabilmektedir. Bu durum içine kapanma, katılımcının tarif ettiği rahatsızlık hissi gibi sonuçları dolayısıyla bireyin psikolojik iyi oluşunun önünde bir engel teşkil ederken, işitme kaybı durumunu kabullenmesinde ve sağır kimliği ile özdeşim kurmasında gecikmeye neden olabilmektedir.

“Bana öğretmeye çalışıyorlardı, ama olmuyor. A, B (ağız ve çenede harfleri göstererek), sadece alfabeyi çıkarabiliyordum. K’yi çıkarabiliyorum, R’yi çıkarabiliyorum ama diğer alfabedeki diğer harfleri çıkaramıyordum. Hani, bu beni zorluyordu ve daha içine çekinik oluyordum.”(K1.2-06)

“Mesela öğretmenlerim kızardı bana öğretmeye çalışırken, beceremediğim zaman, yapamadığım için kızarlardı. O da rahatsızlık veriyor.”(K1.2-07)

Altı yaşında anaokuluna gitmiş *“orada işaret dili yoktu, öğretmen yasak koydu”*, herkes sağır ama işaret dili konuşmuyormuş hiç kimse. *“Orada konuşma eğitimi yapıyorlardı, altı yaşından 12 yaşına kadar, orta okul mezuniyetine kadar işaret dili öğrenemedim.”(K4-08).*

3.5.1. Okullarda Maruz Kalınan Önyargı ve Ayrımcılık

Eğitim politikaları ve uygulamalarının yanı sıra, sağırın eğitim uygulayıcılarının ve idarecilerinin de önyargılı ve ayrımcı tutumlarına maruz kaldığını Katılımcı-3 ifade etmektedir.

“Oradaki öğretmenler sağırını, hatta müdür de dahil sevmiyormuş. Sağırını sevmiyormuş ve ezmeye başlamışlar, hep ezmişler. Çok çekmişler, çalış yap beni ilgilendirmez, sağırın hep çok çalışıyormuş oradaki öğrenciler. Sonra iki sene sonra öğretmenler sevmeye başlamış, sonra arkadaş olmuşlar öğretmenlerle. Sonra üniversitede bazıları, üniversite sınavına girdi arkadaşım, sınava giriyor, hiçbir şekilde olmuyor almıyorlar, sonra bir daha mücadele aynı şekilde.”(K3-36)

3.5.2. Okulların Olumlu Etkileri

Yukarıda katılımcılar tarafından ifade edilen tüm sorunlara karşın, aile içi iletişimin sağlıklı olması ve sağır toplum içerisinde ortaklaşan işaret dili kullanımları için okulların varlığı önem arz etmektedir. İletişimin kalitesinin, aile içi bağlar ve duygusal yakınlığın sağlanmasının kaynağı olarak Katılımcı-1.2 işaret dili eğitimi aldıkları okulları işaret etmektedir. Hem grup aidiyetleri hem de aile ilişkileri işaret dilinden etkilenmektedir, bu noktada sağır/işitme engelli okullarında alınan eğitim katılımcının anlatısında ön plana çıkmaktadır.

“Tam böyle birbirimize çok bağlandığımız için, yalnızca aile değil, genel olarak bir iletişim kurabiliyoruz. Yani genel sağırın hangi dili kullanıyorsa biz de onu kullanabiliyoruz. Evet, okulda sağladık biz bunu.”(K1.2-16)

Katılımcı-2 ise neredeyse tüm görüşme boyunca vurguladığı bireysel yeterlik ve kendi kendine yetebilme becerilerinin kaynağı olarak sağır okullarını ve işaret dili eğitimi göstermektedir. Okula giden ve gidemeyen ile işaret dili eğitimi alan ve alamayan sağırın arasında bir ayrım yaparak bireysel yeterlik ve becerileri arasında da bir karşılaştırma yapıyor. Sonuç olarak okula gitmeyen, eğitim imkanlarının yetersiz olması nedeni ile de kırsal ve kent ayrımı da yaparak, işaret diline hakimiyeti zayıf olan sağırın okula giden sağırına göre “cahil” kalabileceğini belirtiyor. Bu

ifadelerden hareketle, işaret dili ve sağır okullarının varlığı yalnızca sağır kimliği ile sağır toplumu ve kültürünün devamlılığına, gelişimine katkı yapmakla kalmıyor aynı zamanda asli varlık sebebi olarak sağırların bireysel becerilerinin ve yeterliklerinin gelişimine de katkı sağlamaktadır. Sağır okullarının ve işaret dilinin önemi ve katkılarının farklı unsurları katılımcıların ifadelerinde ön plana çıkmaktadır.

“Zorlanırdım, aptal olurdum. Çünkü var o tarz örnekler, işaretle de çok zorlanırdım. Bazı buraya gelen o tarz örnekler var. Onlar mesela izliyorlar bizi, öğreniyorlar, kurtarıyorlar. Ama okula gitmeseydim aptal olurdum. Bir de köylerde büyüyüp buraya gelenler var, onlar ne kadar bakarsa baksın bize göre cahil kalıyorlar.”(K2-25)

“Mesela ben okula gitmemiş olsaydım, annem babam konuşuyor evet, ben, okula göndermediler beni, okuma yazma bilmiyorum, işaret dili bilmiyorum gelecek hayatımda ne yapabilirdim. Şu halimdeyken ben mesela yazarak iletişim kurabiliyorum ama diğer arkadaşım bunu yapamazdı. Bu hayatımda daha da zorluk oluştururdu.”(K1.2-17)

Evlilikler, uzun süreli arkadaş ilişkileri ile grubun devamlılığında önemli rol oynamaktadır. Katılımcı-6, Tercüman-2'nin ebeveynleri ile aynı okulda okuduklarını görüşme öncesinde belirtmiştir. Katılımcı hem tercümanın anne ve babası ile hem de başka okul arkadaşları ile uzun süreli arkadaşlık ilişkilerini devam ettirdiklerini belirtmektedir, grup üyeleri arasında bu ilişkilerin kurulmasında okulların varlığı etkin olmaktadır. Başka bir husus olarak katılımcı ile görüşme öncesinde irtibata geçilmemiştir, ancak görüşmenin yapıldığı dernekte karşılaşılması sonrası tercümanın ebeveynleri ile yakın ilişkisi olması görüşmeye katılmayı kabul etmesini sağlamıştır. Sağır toplumu ile araştırmacının tercüman olmaksızın, özellikle de tercümanın görüşmelerin yapıldığı dernek ve lokallerde tanıdıklarının olmaması durumunda görüşme çabaları sonuçsuz kalmıştır, grup içerisinde tanıdıkların olması durumunda grup sınırları dışarıdan gelen bireyler ile görüşmeyi mümkün kılmaktadır.

“Evet, okul, beraber büyüydük, babamla annemle arkadaş Yıldızdan, Yıldız Sağırlar Okulundan.”(T2-03)

“Okuldan, çok görüyoruz. Çok var.”(K6-20)

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu çalışmada işitme engeli bulunmayan ve kısaca “CODA” olarak tanımlanan bireylerin ebeveynleri olan, işitme engelli ebeveynlerin kimlik özdeşimleri ve benlik kategorizasyonu süreçlerinde belirleyici olan fenomenolojik olguların belirlenmesi, anlamlandırılması ve analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ilk bölümde psikoloji ve sosyal psikoloji literatüründe yer alan klasik kuramların benlik yaklaşımları ile kimlik yaklaşımlarına odaklanılmıştır. Akabinde aynı bölüm içerisinde literatürde yer alan sosyal kimlik kuramı ve benlik kategorizasyonu kuramının şekillendirdiği sosyal kimlik yaklaşımından hareketle çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan çalışmalara yer verilmiştir. Birinci bölümün bir sonraki aşamasında engellilik çalışmalarında belirleyici olan yaklaşımlar aktarılırken ayrıca, bu çalışmanın evrenini oluşturan işitme engellilerin kimlik süreçlerini ele alan tartışmalar, işitme engelli ebeveynler ve onların çocukları olan “CODA” bireylerin özgün deneyimleri ve bu deneyimlerden hareketle ortaya çıkan olguları konu edinen araştırmalar üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın yöntemi, örneklem, veri toplama araçları ve süreci ile analizine yer verilen ikinci bölümün ardından, üçüncü bölüm dahilinde 3 kadın 4 erkek olmak üzere toplam 7 katılımcı ile yapılan yarı yapılandırılmış bireysel görüşmelerden elde edilen veriler, açık kodlama tekniği ile analiz sürecinde “Engellikten Ayrıştırılan Sağır Kimliği ve Özgün Toplumu” başlığı altında ve “Kimlik Özdeşimleri: İç Grup - Dış Grup Ayrışmaları”, “Bir Sosyal Grup Olarak Sağır Toplumu”, “Ortak Kimlik Deneyimini Pekiştiren Sosyal Kurumlar: Dernek ve Lokaller”, “Toplumsal Sorunlar: Devletin Uygulamaları Bağlamında İktidar ve Kimlik Politikaları” ve “Eğitim Sorunları: Sağır ve İşitme Engelli Okulları” olmak üzere fenomenolojik analiz yöntemi ile 5 ana tema ve bu ana temalar altında yer alan kategorilerde toplanmıştır. Analiz ile birlikte ortaya çıkan bulgular dördüncü bölümde, açık kodlama tekniği ile elde edilen kategoriler altında yorumlanmıştır.

Katılımcılar ile yapılan görüşmelerde, Türkçe literatürde hem işitme engelli hem de sağır kullanımlarının bulunmasından da hareketle, katılımcılara ilk olarak kendilerini nasıl tanımladıkları sorulmuştur. Bulgularda da görüldüğü üzere katılımcıların tamamı

kendilerini sağır olarak tanımladıklarını belirtmiştir. Katılımcılar işiten toplum, işitme engelliler ya da kendi tabirleri ile yarımalar ve sağırlar olmak üzere üç farklı sosyal kategori arasında ayırım yapmaktadır. Bu bağlamda katılımcıların kendilerini tanımlarken Turner'ın Benlik Kategorizasyonu Teorisinde belirttiği üç soyutlama seviyesinden biri olarak kendi benlik tanımlamalarını gruplar arası düzeyde, işiten toplum ve işitme engelliler ile sağırlar karşıtlığında tanımladıkları söylenebilmektedir (Reicher, Spears ve Haslam, 2010). Bu durum bir sosyal kimlik olarak “Sağır” kategorisini tanımlamamızı mümkün kılmaktadır. Kimi katılımcılar doğuştan işitme kaybını yaşıyan insanlar, kimi katılımcıların ise tıbbi bir kayıp olarak tamamen işitme kaybı deneyimini yaşıyan insanlar gibi farklı tanımlar ile sağırları tanımlasa da sonuç olarak tüm katılımcıların sosyal kimlik tanımlamasında sağır bireylerden oluşan bir grup tanımladıkları ve tanımlarında iç grup özelliklerini ön plana çıkardıkları görölmektedir.

Katılımcıların benlik kategorizasyonu süreçlerine detaylı olarak bakıldığında benlik tanımlamalarında bireysel benlik düzeyi ile kolektif benlik düzeyi arasında geçişler görölebilmektedir. Bu noktada katılımcıların kendi bireysel düzeyde benlik tanımlamalarında, gündelik deneyimlerini; okul ve iş yaşamlarını belirleyen, kendi ebeveynleri, çocukları, okul arkadaşları ile sosyal çevreleri ile ilişkilerini şekillendiren bir fenomenolojik olgu olan işitme kaybı durumlarını kabullendikleri, dolayısıyla ebeveynlerine karşı cihaz kullanımını reddetmek gibi durumlarda başlayan “rahatım”, “mutluyum”, “ben böyleyim” gibi ifadeler ile kendilerini özgün özellikleri dolayısı ile işitme kaybı yaşıyan bireyler olarak tanımladıkları söylenebilmektedir. Tüm katılımcılar kendilerini bireysel düzeyde benlik kategorizasyonlarında işitme kaybı yaşıyan bir birey olarak tanımlarken bu tanımların ilk aşaması olarak öteki bireylerden farklılıkların görölməsi, algılanması ve kabullenilmesinde farklı referanslara başvurabilmektedir. Buna göre kimi katılımcılar “... Yaradan beni böyle yarattı.”(K1.2-8) diyerek dini inanç ve düşüncelere atıfta bulunmaktadır. Ancak tüm katılımcılar, diğer bireylerden kendilerini ayırıştıran en temel ve özgün özellik olarak farklı bir iletişim yöntemi olan işaret dili bilmelerine atıfta bulunmaktadır. Bireysel düzeyde benlik kategorizasyonlarında katılımcıların kendilerini işitme kaybı yaşıyan

bireyler olarak tanımlamasında diğer bireylerden farklılıkların algılanmasında belirleyici en temel farklılık olarak işaret dili ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların bireysel benlik kategorizasyonu anlatılarında, işitme kaybı durumu ile birlikte çocukluk dönemlerinde farklılıkların algılanması ve kabullenilmesi ile başlayan, akabinde kendilerini diğer bireylerden farklılaştıran en temel değişken ve özellik olarak işaret dilinin öğrenimi ile devam eden akabinde ise kendileri ile benzer özelliklere sahip olan diğer bireylerin merak edilmesi, onlarla bir araya gelme talebi ve bu bireyler ile kurulan özdeşim ile son bulan bir süreç söz konusudur. Bu bulgu Carty'nin (1994) işitme engelli kimliği gelişiminde erken çocukluk dönemlerinde aile içerisindeki yüzleşmeler ile başlayan ve ergenlik ile sonrası dönemlere kadar devam eden bir süreç tanımlaması ile örtüşmektedir. Bu durum K6-11'de de net bir biçimde görülmektedir. Kısaca benlik kategorizasyonu süreçlerinde, aile içerisindeki yüzleşmelerde kendini konumlandırma ihtiyacı ile bireysel benlik düzeyinde başlayan süreç orta düzeyde sosyal kimlik düzeyinde, kendini bir grubun üyesi olarak tanımlama ve o grubun kendi tanımlamalarının içselleştirilmesi ile son bulmaktadır. Katılımcıların kendini sağır olarak tanımlamasından ve bu tanımlarda ortaklaşmasından hareketle bu sonuca ulaşabilmekteyiz. Dolayısıyla özdeşimler, sistematik olarak benlik algısının ve davranışının stereotipik grup içi karakteristik özellik ve normlara yaklaşma yönünde eğilim göstermesi ile gerçekleşir şeklinde tanımlanan süreç ile uygunluk göstermektedir (Hogg ve Turner, 1987).

Bireysel düzeyde kendilerini sağır olarak kategorize eden katılımcılar, engelli tanımlamalarını reddetmektedir. Benlik kategorizasyonu teorisine göre hem bireysel hem de sosyal düzeyde benlik olumlu olarak algılanmak istenmektedir. Diğer birey ya da gruplardan olumlu yönde bir ayrışmanın gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu doğrultuda bir sosyal karşılaştırma ile farklılıkların olumlu bir benlik yapısını ve algısını güçlendirmesi gerekmektedir (Akt. Arslan, 2006). Buraya kadar gördük ki çalışmada yer alan katılımcılar, hem sosyal ya da kolektif benlik düzeyinde hem de bireysel benlik kategorizasyonu düzeyinde kendilerini sağır bireyler olarak işitme engelli ve işiten bireylerden ayıştırmaktadır. Bu ayrışmalarda ise sağır kategorizasyonun oluşumunda, olumlu bir benlik algısını destekleyecek özelliklere

atıflar yapılmaktadır. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında kendilerini tanımlarken bireysel benlik kategorizasyonunda olumsuz bir çağrışımı bulunan ve çeşitli kısıtlılıkları içeren ve toplumsal olarak dezavantajlı bireyler ve bir dezavantajlı grubu tanımlamak için kullanılan “engelli” kelimesi ve kullanımını reddettikleri görülmektedir. Sağır bireyler engelli kelimesinin bedensel ya da zihinsel bir kısıtlılığı, yetersizliği dolayısıyla fiziksel bir kaybı veya tıbbi bir durumu ifade ettiğini belirtmektedir. “Engel olarak görmüyorum, sağır diyorum.”(K5-3) şeklinde kendi bireysel deneyimlerini engel olarak tanımlamayan sağır bireyler, anlatılarında özellikle yine kendi deneyimlerinden hareketle engelliği bir zihinsel yetersizlik durumu ile ilişkilendirmektedir. Bu noktada bireysel deneyimlerin belirleyici olduğu, anlatılardaki özellikle ebeveynler ile karşılaşmalarda, çocukluk dönemi arkadaş ilişkilerinde, okul çağı bağlamında öğretmen ve idareciler ile yüzleşmeler dolayısıyla yaşanan sosyal etkileşimlerde katılımcıların bireysel ve zihinsel yeterliğinin ispat edilmek zorunda bırakılması öteki ile ilişkideki benlik özerkliğinin sağlanması ve sağır olarak tanımlanan bireysel ve sosyal benlik durumunun ötekine kabul ettirilmesi esas çatışma alanlarından birini teşkil etmektedir. Tüm bu sosyal etkileşimler neticesinde sağır bireyler, “Aklim çalışıyor, aptal değilim...”(K2-06) şeklindeki ifadeler ile maruz kaldıkları durumlara itiraz etmektedir. Bu deneyimler ile birlikte katılımcıların engelliği bir zihinsel yetersizlik durumu ile ilişkilendirdiği ve durumu kendi olumlu benlik yapılanmalarına bir tehdit olarak gördükleri ve reddettikleri söylenebilmektedir. Katılımcılar karşılaştıkları sorunları yalnızca iletişim temelli sorunlar olarak nitelemektedir. Buradan hareketle de katılımcılar işitme engelli kullanımının kendilerini tanımlamadığını, engellilik tanımının bazı katılımcıların ifadesi ile ancak başka fiziksel ya da tıbbi kayıplar ile birlikte kullanılabileceğini söylediği çalışmanın bulgularında yer almaktadır. Katılımcılar ayrıca özellikle çocukluk dönemi anlatılarında ebeveynlerinin kohlear implant ameliyatları gibi tıbbi bir müdahale arayışlarına ve işitme cihazı kullanımlarına, olumlu bir benlik algısı ve tanımlaması ile kabullendikleri, işaret dili kullanımı temelinde ortak bir kategoride özdeşim kurdukları sağır kimliğine bir müdahale olarak karşı çıkmaktadır.

Katılımcıların aile deneyimleri detaylı olarak incelendiğinde, bu çalışmanın bağlamını da oluşturan ve temel değişkinlerinden biri olan CODA bir çocuğa sahip olmayı, sağır bireyler avantaj ve olumlu olarak değerlendirmektedir. Her ne kadar benlik kategorizasyonunda olumlu, özerk ve özgün olarak tanımlanan bir sağır tanımı söz konusu olsa da, katılımcılar bu olumlu benlik algısını destekleyecek kendilerine yardımcı bireyler olarak CODA'lardan ve CODA çocuklara sahip olmaktan dolayı memnuniyetlerini ifade etmektedir. Bu memnuniyet ifadelerinde katılımcılar özellikle CODA'ların iletişim ortaya çıkan sorunlarda kendilerine destek olduklarını ifade etmektedir. CODA bireylerin işiten toplum ve bireyler ile sağır ebeveynler arasında kurdukları aradalık temelli "dil aracılığı" (language brokering) rolünün sağır ebeveynlerce de kabul edildiği görülmektedir (Hall ve Robinson, 1999). Aile içi rollerde karşılaşılması beklenen, Buchino (1993) tarafından ifade edilen ve Erdoğan'ın (2018) da Türkiye bağlamında CODA bireyler ile yaptığı çalışmada da karşılaşılan CODA bireyler tarafından hissedilen ebeveyn sorumluluğu ve bununla ilişkili olarak ortaya çıkan rol değişimi (role reversal) durumlarına ise katılımcıların anlatılarında doğrudan rastlanmamaktadır. Yalnızca kendisi de CODA olan Tercüman-1, anne ve babası olan Katılımcı-1.1 ve Katılımcı-1.2 ile yapılan pilot görüşmede ebeveynlerinin CODA çocuklara sahip olmayı avantaj olarak nitelendirmesini kendilerinin ebeveynlerine dair aldıkları sorumluluk ve yardımcı olma durumları ile ilişkilendirmektedir.

Katılımcılar çocuklarının kendilerinin sorumluluğunu hissettiğine ya da ev içi özellikle karar alma süreçlerine doğrudan katılımına, demokratik, olumlu ve yeterli bir ebeveynlik tutumu ve algısı ile olumlu ve kendi kendine yetebilen, özerk bir benlik yapılanmasına ve algısına tehdit oluşturabilecek bir durum olarak karşı çıkmaktadır. Ayrıca katılımcıların, olası bir durumda CODA bir çocuk yerine kendileri gibi işitme kaybı yaşayan sağır bir çocuğa sahip olmasının bir dezavantaj olarak değerlendirdiği de bulgulara görülmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında, sağır bireylerin kendi bireysel yaşantılarında karşılaştıkları olumsuz durumların, benlik durumları önündeki engellerin, aile yaşantılarında, eğitim ve iş hayatlarında yaşadıkları olumsuz tecrübelerin kendi çocuklarınca da paylaşılmasından duyulan rahatsızlık olabileceği

ilk etapta akla gelse de, katılımcıların anlatılarında CODA çocukların çift dilli yaşantılarının iletişim temelli avantajını ortadan kaldırması ve “*başkalarına muhtaç*”(K1.2-14) olma durumlarının beraberinde ortaya çıkabilecek olması neden olarak ifade edilmektedir. Bu durumda da yine benzer bir şekilde bireysel yeterlik ve yetkinlik durumlarına dolayısı ile de olumlu ebeveynlik ve benlik algısına tehdit olabilecek olası bir durumdan dolayı duyulan rahatsızlık ifade edilmektedir. Ancak bulgularda rastlanan bir sonuç olan CODA’ların sağır toplumu içerisindeki konumu ve rolleri bu bölümün devam eden kısımlarında tartışılacak olsa da, CODA’ların aile içi rollerdeki etkinliği ve bu durumun ebeveynlerce yalnızca kendi benlik kategorizasyonları dahilinde değerlendirilmesinin bu çalışmanın sınırlıklarından birisi olduğu söylenebilir. Yeni yapılacak çalışmalarda iki örneklem grubu olarak CODA bireyleri ve sağır ebeveynleri ayrı bağlamlarda ele almak yerine, uygun bir araştırma deseni ile tek bir araştırma örneklemini olarak ele almak aile içi süreçlerde ve rollerde karşılaşılan farklı değerlendirmelerin ve algıların önüne geçebilir.

Bir sosyal kimlik olarak sağır kimliğinin kuruluşuna baktığımızda ise katılımcıların, Tajfel ve Turner’ın “kendilerini aynı sosyal kategorideki üyeler olarak algılayan bireyler topluluğu” şeklindeki grup tanımlamasına karşılık gelecek şekilde, kolektif benlik ya da sosyal kategorizasyon düzeyinde benlik tanımlaması yaptığı ve dolayısıyla “sağır toplumu” olarak tanımlanabilecek bir grubun üyeleri olarak kendilerini sağır kimliği altında tanımladıkları görülmektedir (Akt. Hogg ve Turner, 1987). Katılımcıların sağır toplum olarak kabul ettikleri sosyal grubun oluşumunda, benliğin sosyal kategorizasyonu süreçlerinde belirleyici olan göreceli erişebilirlik düzeyi (relative accessibility) ve kategori-uyaran gerçekliği uygunluğu (fit between category and stimulus reality) prensiplerine uygun bir şekilde (Turner ve diğerleri, 1987); ortaklaşan geçmiş deneyimlere, hali hazırda tüm sağır toplumu üyelerince paylaşılan ortak sorunlara ve grup üyelerinin ortak özelliklerine atıflarla belirlenen bir sağır kimliği ve sağır toplumu inşası yapılmaktadır (Tajfel ve Forgas, 1981). Bu çalışmada fenomenolojik bir olgu olarak ele alınan, bireylerin gündelik yaşantılarındaki işitme kaybı durumunun toplumsal bağlamda deneyimlenmesinde karşılaşılan, işiten bireylerce sağırlara yöneltilen önyargı ve ayrımcı tutumlar,

gündelik yaşantıda özellikle eğitim ve iş-istihdam deneyimlerinde karşılaşılan ortak sorunlar ve en temelde ise tüm katılımcıların sağır bireylerin ortaklaştığı en önemli değişken olarak atıfta buldukları ve grup üyelerince ana dil olarak tanımlanan işaret dili deneyimleri katılımcılar tarafından aynı sosyal kategori içerisinde kendilerini tanımlamalarına olanak sağlamaktadır.

Her ne kadar sosyal kimlik olarak sağır kimliğinin kuruluşunda katılımcılar gündelik deneyimlere atıfta bulunuyor olsalar da, kendilerini sosyal kategorizasyon düzeyinde tanımlamalarında başvurdukları deneyimler toplumsal yüzleşmeler ve iç grup-dış grup karşıtlığında karşılaşılan çatışmaları içermektedir. Katılımcıların bu bölümde önceki paragraflarda gördüğümüz üzere, benlik kategorizasyonu süreçlerinde işitme kaybı durumlarının kabulü ve akabinde kendilerini işitme kaybı yaşayan sağır bireyler olarak tanımlamasında başvurdukları referanslar aile içi deneyimlerde ebeveynler ile yüzleşmeler, kendi işiten çocukları ile farklılıklar ve bu durumun neden olduğu olumlu ya da olumsuz olarak algılanan durumlar gibi öznel tanımlardır. Bu durumlar diğer katılımcılar tarafından paylaşılıyor olsa da, esas olarak katılımcıların kendi benlik tanımlamalarını yaparken ısrarla sağır olarak tanımlaması ve bireysel benlik düzeyinden çok sosyal kategorizasyon düzeyinde bu tanımlamaların yapıyor olması, benlik kategorizasyonu teorisinin bir kategoride algılanan benzerliklerin diğer kategorilerin benzerliklerinden daha büyük, yine belli bir kategoride algılanan farkların ise diğer kategorilerdeki farklardan daha küçük olması gerektiğini varsayan üst karşıtlık prensibine (principle of meta-contrast) uygun olarak işlediğini göstermektedir (Turner ve diğerleri, 1987). Kısaca sosyal kategorizasyon düzeyinde gerçekleştirilen, katılımcıların sağır toplumu ve kimliği bağlamında sosyal kimlik tanımlarında başvurdukları toplumsal deneyimlerde ortaklaşılan ve ortak olarak algılanan benzerlikler, bir alt soyutlama düzeyi olan bireysel benlik düzeyinde gerçekleştirilen benlik tanımlarında başvurdukları aile içi değişkenler ve gündelik deneyimlerdeki benzerliklerden daha büyüktür. Ayrıca bu nedenle katılımcıların tamamının özellikle işaret dilini temel değişken olarak ifade ettikleri sağır kimliği tanımlamalarında ortaklaştığını söylemek mümkündür.

Sağırlara yönelik faaliyet gösteren okullarda tanışılan arkadaşlar, komşular, sağır toplumunun sosyal kurumları olarak faaliyet gösteren dernek ve lokallerin üyeleri ve tüm bu bağlamların dışında farklı alanlardaki sosyal etkileşimler sonucunda tanışılan diğer sağır bireylerden oluşan sağır toplumu, sosyal kategorizasyon ile birlikte “*konuşanlar, işitme engelliler ve sağırlar*” karşılığında inşa edilmektedir. Buna göre işiten toplum ve işitme engelliler “yarımlar” dış grup olarak katılımcıların anlatılarında işaretlenmektedir. Ancak sosyal kategorizasyon sürecine eşlik eden ve sağır kimliğinin inşasında öteki gruplardan farklılıkların algılanmasına ve ortaya konmasında işleyen bir diğer süreç olan sosyal farklılaşma sürecinde (Yapıcı ve Yıldırım, 2003; Demirtaş, 2003; Hogg, 2006) başvuru en temel algısal farklılık yukarıda da gördüğümüz üzere bir işitme kaybı durumu dolayısıyla deneyimlenen engellilik değildir. Katılımcılar tarafından reddedilen engellilik durumu yerine sosyal farklılaşma sürecinde başvuru değişken işaret dili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bulgu sağır toplumunu işaret dilini paylaşan bireylerden oluşan bir grup olarak tanımlayan Glickman’ın (1983) ve sağır toplumu üyeliğinin her işitme engeli olan bireyde de aranmayacağını belirten Higgins’in (1980) çalışmaları ile örtüştüğünü söylemek mümkündür. İşaret dili, “*konuşanlar*” olarak tanımlanan işiten toplumdan ayrılmayı mümkün kılarken aynı zamanda “*yarımlar*” olarak tanımlanan ve işitme cihazı kullanan, tıbbi bir müdahaleyi kabul etmiş olan ya da yaşadığı durumu herhangi bir neden ile engellilik olarak kabul eden ve bu bağlamda işiten toplum ile ilişkilerinde iletişim farklılıkları ya da sorunları yaşamayan diğer bireylerden, işitme engellilerden ayrılmayı ve dolayısıyla homojen bir iç-grup olarak, baskın olan dış-grup tarafından dayatılan bir homojenizasyon yerine kendi tanımlarının belirleyici olduğu homojen bir grup olarak tanımlama eğilimi ile, sağır toplumunu tanımlamayı da mümkün kılmaktadır.

Katılımcılar, yine işaret dili değişkeninden hareketle, kendilerini içerisinde yalnız ve izole dolayısıyla rahatsız ve huzursuz hissettikleri işiten toplum ile sağır toplumu arasındaki kimlik sınırlarını belirginleştirme eğilimi göstermiştir. Katılımcı-2’nin anlatısında, bu çalışmanın yapılmasında araştırmacı tarafından da deneyimlenen bir durum olarak, araştırmacının dernekle ilişki kurması ve bu çalışma için kendisi ile

yaptığı görüşmeye atıfla, işiten toplumdan bir bireyin eve gelen bir misafir olarak tanımlanması ve ev ile dernek arasında bir eşleştirmenin yapılmış olması, katılımcının özdeşim kurduğu sağır kimliğine ve sağır toplumun derneğine kendi evi gibi aidiyet hissettiğinin ve aynı zamanda kendi benlik ve sağır kimliği özdeşimlerine olası tüm tehditlere karşı güvenli alan olarak algılandığının ve işiten toplumdan bireyin doğrudan öteki olarak tanımlandığının sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine aynı katılımcının ifadesinde karşılaşılan bir özgün sonuç olarak da, işiten toplum ve sağır toplum arasında sosyal kimlik düzeyinde, Suriyeli bir mülteci sağır ile kurulan analogi özelinde, etnik ve kültürel kimlikler arasında çizilen net sınırlara benzer bir sınırın çizildiği düşünülmektedir. Yine aynı durumun bir başka sonucu olarak da Suriyeli bir sağırın, aynı dernek içerisinde sosyalleşebiliyor olması sağır kimliğinin etnik ve kültürel kimliklerden bağımsız bir kimlik olarak, işaret dili temelinde şekillenen bir sosyal kimlik olduğu sonucu desteklenmektedir.

İşiten toplum ile sağır toplum arasında belirlenen kimlik sınırlarına araştırmacının, veri toplama sürecinde yaşadığı deneyimlerde de rastlanmaktadır. Katılımcılar ile veri toplama amacıyla, dernek ve lokallerde görüşen araştırmacı, katılımcılara dernek yetkililerine bilgi vermek, araştırmanın amacı ve hedefleri doğrultusunda katılım onaylarını almak amacıyla gerçekleştirdiği ön görüşmelerde, sağır bireyler tarafından şüphe ile karşılanmış ve tekrarlayan görüşmeler sonucunda ilgili sivil toplum kuruluşları ile organik ilişkileri bulunan CODA tercümanlar aracılığıyla görüşmeleri gerçekleştirebilmiştir.

Çalışmanın bir özgün sonucu olarak da katılımcıların anlatılarında reddettikleri engellilik durumunun da devamı olarak, sağır kimliği ile özdeşim kuran bireyler işiten toplum ve işitme engelliler ile birlikte bir diğer sosyal grup olarak görme engelliler gibi diğer bazı engelli gruplarından ve dezavantajlı gruplardan kendilerini ayırtmaktadır. Bu gruplar da sosyal kategorizasyon süreci dolayısıyla sağır grubunun en temel benzerlik alanı olan ve kategori içerisinde bireylerin kendilerini grup üyeleri olarak tanımlamalarını ve grup ile özdeşim kurmalarını sağlayan işaret dilini paylaşmayan dış gruplar olarak işaretlenmektedir. Ayrıca grup özdeşimlerinde etkin bir diğer bilişsel süreç olan sosyal farklılaşma sürecinin belirleyici değişkeni

iletişim sorunları perspektifinde değerlendirildiğinde, bu dezavantajlı grupların işiten toplum ile iletişimde engel durumları dolayısıyla sorunlarla karşılaşmadığı söylenebilmektedir. Bu açıdan sağır toplumu zihinsel engelli grupları dışında, fiziksel engeli bulunan bireylerden müteşekkil dezavantajlı gruplardan baskın olan işiten toplum ile iletişim sorunları yaşayan ve baskın olan grupla iletişim kurmayı mümkün kılacak bir iletişim yöntemine ihtiyaç olan tek grup olarak diğer gruplardan sosyal olarak farklılaşmaktadır.

Katılımcıların sağır kimliği özdeşimlerinde sosyal kategorizasyon ve sosyal karşılaştırma süreçleri ile birlikte gerçekleştirdikleri dış grup atıfları ve işaretlemelerinde ana değişken olarak bulguların işaret dili ve iletişim kurabilme aynı zamanda iç grup atıflarında da karşımıza çıkmaktadır. Sağır toplumu bağlamında, sağır kimliğini paylaşan bireyler iç grubu iletişim sorunlarının yaşanmadığı ya da minimize edilerek deneyimlendiği bir sosyal alan olarak tarif etmektedir. Ayrıca iç grup atıflarında sağır toplumu üyeleri arasındaki birlik, beraberlik, dayanışma, sevgi, merhamet gibi değerlerin vurgulanması ile gruba, diğer grup üyelerine ve katılımcının kendi grup aidiyetlerine yüklediği anlam ve değer atıfları ile birlikte, bireysel soyutlama düzeyindeki benlik atıflarında da görüldüğü üzere, sahip olunan olumlu kolektif benliğin dolayısıyla olumlu sosyal kimliğin desteklendiğini göstermektedir (Demirtaş, 2003; Yapıcı ve Yıldırım, 2003; Haslam, 2004; Hogg, 2006). Katılımcıların ifadelerinde karşılaşılan bu değer ve anlam atıflarında iç grubun olumlu yönde kayırıldığının, özellikle işitme engelliler ile yapılan sosyal karşılaştırmalarda işitme engellilerin engelliliği kabul eden bireyler olarak tarif edilmesi ve bu yönde olumsuz bir yargının niteleniyor olması, iç-grup kayırmacılığın göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Akt. Demirtaş, 2003).

Sağır toplumuna yönelik faaliyet gösteren Türkiye özelinde federasyonlara bağlı dernek ve lokallerin, dolayısıyla sosyal kurumların varlığı da ortak iletişim yöntemi temelli kurulan sağır kimliği aidiyetlerini, grup özdeşimlerini, sosyalleşme olanakları ile grup üyeleri arası etkileşimi ve grup içi dayanışma, birlik, beraberlik gibi anlam ve değer atıflarının paylaşımını, grubun yeni üyeler kazanımını mümkün kılmakta ve desteklemektedir. Dernek ve lokaller dışında sağır toplumunun bir diğer kurumu

olarak ele alınabilecek eğitim kurumlarının, sağır/işitme engelli okullarının da sağır toplum içerisinde merkezi bir rolü olduğu bulgularda görülmektedir. Buna göre sağır bireylerin kendi ebeveynleri ile iletişimden, CODA çocukları ile iletişime kadar aile içi süreçlerde sağlıklı bir iletişimin sağlanması ve bireylerin sağlıklı, olumlu ya da öz saygısı yüksek birer bireysel benlik algısına sahip olmasında okullarda alınan eğitim önem arz etmektedir. Ayrıca içerisinde yaşadığımız coğrafyada Hititler'den bu yana işaret dilinin varlığı bilinmekle birlikte (Kemaloğlu ve Kemaloğlu, 2012), konuşma dilinde karşılaşılan yöresel ağız ve lehçe farklılıklarına benzer şekilde, farklı işaret dili kullanımlarının bulunması sağır toplum üyelerinin iletişim sorunları ile karşılaşmalarına neden olabilmektedir. Bu durumun ortadan kalkması, grup içi süreçlerin işaret dili temelinde sorunsuz bir iletişim ile ilerleyebilmesi eğitim kurumlarınca sağlanan ortak bir işaret dili eğitimi ile mümkün olabilmektedir. Ayrıca uzun süreli arkadaşlık ilişkilerine imkan sağlanması hatta örnekleme grubunda yer alan sağır bireylerin ve katılımcılar ile araştırmada görev alan tercümanların ifadelerinde sıklıkla başka sağırlar üzerinden verdikleri örneklere de rastlanan bir olgu olarak, okul arkadaşlarının evliliklerine imkan sağlaması dolayısıyla grubun genişlemesinde, yeni üyelerin katılımında rol oynamaktadır.

Bu bağlamda, Lane ve arkadaşlarının (1996) alışmasının, sosyal kurumların ve sağırlara yönelik faaliyet gösteren eğitim kurumlarının sağır toplumunun ve kültürünün gelişmesine katkı sağladığı yönündeki sonucu ile örtüşmektedir (Akt. Singleton ve Tittle, 2000). Dolayısıyla sağır toplumu ve sosyal kimliği ile özdeşim, paylaşılan ortak deneyimlerdeki benzerliklerin algılanması ve sağır toplumuna ait kurumların özellikle işaret dili öğrenimini ve hakimiyetini pekiştirmesi, grup yeleri ile sosyal etkileşime girmeyi ve diğer üyelere katılımı desteklemesi ile gerçekleşmektedir (Benderly, 1980; Higgins, 1980).

Bu çalışmada verilerin toplanmasında bir araç olarak sorularından faydalanılan Maxwell-McCaw (2001) tarafından geliştirilen İşitme Engelli Kültürlenme leği ve alt boyutlarında (Leigh, 2009) katılımcıların, kimlik ve kültürlenme süreçleri değerlendirildiğinde; *Kültürel zdeşim* alt boyutunda katılımcıların tamamının kendilerini diğer sağırların yanında daha rahat ve mutlu olarak tanımladıkları

görülmüştür. Bir diğer alt boyut olan *Kültürel Katılım*'da ise katılımcıların bir önceki paragrafta değerlendirilen sosyal kurumlara üyelik, bu kurumlarca düzenlenen etkinlik faaliyetlere katılımda gönüllü olma gibi eğilimlerinin ve isteklerinin olduğu görülmektedir. *Kültürel Tercihler* alt boyutunda ise katılımcıların tamamının evli olduğu ve eşlerinin kendileri gibi sağır bireyler olduğu görülmektedir ve katılımcıların evlilik süreçlerine dair anlatılarında sosyal çevrelerinin, eğitim kurumlarının ve dernek ve lokallerde gerçekleşen sosyal etkileşimlerin etkin rolü olduğu görülmektedir. Bir diğer alt boyut *Dil Yeterliliği*'nde ise, tüm katılımcıların işitme engelli/sağır okullarından mezun olduğu ve işaret dili bilgilerinin ve hakimiyetlerinin çok iyi tanımlandığı bulgulanmıştır. Son alt boyut olan *Kültürel Bilgi* alt boyutunda ise katılımcılardan, araştırmacının işaret dili bilgisinin olmamasından ve işaret dili tercümanları ile görüşmelerin gerçekleştirilmesinden kaynaklı olarak, değerlendirmeye tabi tutulacak yeterli bir dataya ulaşılamamıştır. Sonuç olarak katılımcıların ifadelerinden hareketle sosyal kurumların varlığının sosyal grup olarak sağır toplumu ve sağır kimliğini desteklemesini yanında, ayrıca sosyolojik bir kavram olan kültürlenme kavramı perspektifinde sağır kültürünü de olumlu yönde desteklediği görülmektedir.

Bir sosyal grup olarak tanımlanan sağır toplumu ile ilişkili bir diğer grup olarak, bu araştırmanın bağlamını oluşturan CODA'lara katılımcıların ifadelerinde rastlanmaktadır. Aile deneyimlerinde de karşılaşıldığı üzere, işiten toplum ile yüzleşmelerde dil aracılığı (language brokering) rolü merkezinde çok küçük yaşlardan itibaren sağır ebeveynler ile işiten bireyler arasında tercümanlık görevi üstlenen CODA'lar doğrudan sağır toplumunun üyeleri olarak tarif edilmemekle birlikte grubun bir parçası olarak kabul edilmektedir. Tüm katılımcılar CODA olan çocuklarının işaret dili bildiklerini ifade etmektedir. İşaret dili öğrenimi ile birlikte sağır grubu ile etkileşime geçen CODA'lar özellikle ebeveynleri özelinde başlayan bir süreç ile sağır toplumuna yönelik tehdit oluşturabilecek olumsuz durumlarda, olası iletişim çatışmalarında, ayrıca özellikle önyargı ve ayrımcı tutumlara maruz kalınan durumlarda aracı, "çözüm ortağı", koruyucu gibi roller üstlenmektedir. Bu rollerin CODA'lar tarafından üstlenildiği bulgularda karşımıza çıkmaktadır. Bu durum

CODA'ları sağır toplumunun bir parçası olarak ele alan Singleton ve Title'n (2000) çalışması ile örtüşmektedir. Yine CODA'ların tercümanlık, yardımcılık gibi roller üzerinden tanımlanan aradalık durumlarının katılımcılar tarafından kabul edilmesi, Buchino (1993) ve Preston (1994) tarafından yapılan CODA'ları konu edinen çalışmaların sonuçlarını desteklemektedir. Ancak Erdoğan (2018) tarafından Türkiye'deki CODA'ları ele alan çalışmanın sonuçlarında CODA'ların kimlik gelişimindeki üç kategoriden yalnızca biri olan kendilerini iki grup olarak işiten toplum ve sağır toplum arasında konumlandırma ile ilişkili işlevsel kimlik tanımlamasının, sağır ebeveynlerce kabul edildiği sonucuna bu çalışmanın bulgularında rastlanmaktadır. Aynı çalışmanın sonuçlarında yer alan sağır kimliği ile duygusal özdeşim kuran CODA kimliği gelişiminin bu çalışmanın sonuçlarında, sağır ebeveynlerce doğrudan ifade edilmediği ve CODA'ların ayrı bir sosyal grup ve dolayısıyla sosyal kimlik kategorisinde değerlendirilmediği görülmektedir.

İşitme kaybı yaşayan ve kendine özgü bir iletişim dili olarak işaret dilini anadil olarak tanımlayan sağır bireylerden oluşan sağır toplumu ile işiten toplum arasında iletişim sorunlarının yaşandığı katılımcıların ifadelerinde sıklıkla vurgulanmaktadır. Bireysel yeterlik atıflarında ve engelli tanımlarının reddedilmesinde de sıklıkla katılımcılar, işiten toplum ile farklılaşan iletişim yöntemlerine ve yalnızca aralarında iletişim sorunlarının bulunduğu yönelik argümanlara başvurmaktadır. Ancak farklı sosyal alanlarda yaşanan tüm iletişim çatışmalarının yanında katılımcılarca hissedilen, işiten toplum tarafından sahip olunan önyargı ve ayrımcı tutumlar da söz konusudur. Bu tutumlar farklı toplumsal bağlamlarda, farklı kurumlarda ortaya çıkmakta ve farklı aktörler tarafından performe edilmektedir ve tüm katılımcıların ifadelerinde ortaklaşmaktadır.

Farklı iletişim yöntemlerine haiz olma, iletişim kısıtlılıkları nedeni ile en temelde iş yeri ve çeşitli sosyal ortamlarda işiten toplumdaki izole olmayı beraberinde getirmektedir. İşiten toplum ile iletişimi gerektiren durumlarda “terslenme, önemsenmeme, aptal ya da enayi” olarak davranış ve nitelermelere maruz kalma, iç-grubun sosyal bağlamlarda kendi arasındaki iletişimlerinde kullandıkları işaret dilinin işiten toplum ve bireyler tarafından garipsenmesi ve beraberindeki olumsuz tutumlar

bu izole olma durumunu pekiştirmektedir. Bu durumda dış grup tarafından yöneltilen, maruz kalınan olumsuz tutumlar *ötekileştirme olgusunu ve stratejilerini* beraberinde getirmektedir. Ayrımcılık ve eşitsizlik durumlarından bağımsız ve daha derin bir anlam ve bağlamda, yalnızca iki grubun üyeleri arasındaki farklılıklar temelli kurulan bir karşıtlık ilişkisinden ortaya çıkan bir olgu olan ötekileştirme bu çalışmada katılımcıların örneklerinde de görüldüğü üzere kendilerine yönelik, *olumsuz özellikler atfetme, sosyal dışlama ve dış grubu soyutlama* olarak karakterize olmaktadır (Bezirgan Arar ve Bilgin, 2010).

Bahsi geçen ötekileştirme stratejileri sonucunda ve izole olma durumu ile birlikte, maruz kalınan olumsuz, önyargılı ve ayrımcı tutumlar sosyal kategorizasyonda dış grup olarak nitelenen “*konuşanlardan*”, işiten toplumdaki ayrışmayı ve bu deneyimlerde tüm grup üyelerinin ortaklaşması grup içi benzerliklerin dolayısıyla da gruplar arası farklılıkların daha yüksek seviyelerde algılanmasına neden olmaktadır. Bu algı ve süreçlerin içselleştirilmesi, dış grubun sahip olduğu önyargı ve ayrımcı tutumların, sağır grup özdeşimlerinde ayrıca bir değişken olarak ele alınabileceğini göstermektedir. Bireylerin sağır kimliği ile özdeşimini etkileyen önemli değişkenlerden birinin ayrımcılık ve ön yargılı tutumlar olduğu sonucu Bat-Chava (2000) tarafından sosyal kimlik yaklaşımı perspektifli gerçekleştirilen araştırma sonucu ile örtüşmektedir.

Bireysel ilişkiler bazında ve bağlamında ortaklaşılan toplumsal deneyimlerin yanı sıra, katılımcılar; kamu kurumlarında görmezden gelinme, belediyelerde muhatap bulamama, hastanelerde tercüman bulunmaması, iş ve istihdam olanaklarında sınırlıklar ile tekil ve homojen bir grup olarak ele alınma nedeni ile bireysel özelliklerin ve grup içi çeşitliliğin ve grup dinamiklerinin dikkate alınmaması, eğitim imkanlarının yetersizliği, değişen eğitim politikaları, idareci ve öğretmenlerin ayrımcı tutumlarına maruz kalma gibi toplumsal sorunların deneyimlendiğini görüşmelerde ifade etmiştir. Özellikle hastane deneyimlerinde doktor hasta ilişkilerinde yaşanan iletişim problemleri tüm katılımcıların ifadelerinde en sık yaşanan deneyim olarak yer almaktadır. Hastane deneyimlerinde katılımcıların çocuklarının aracı olduğu ve çocukların küçük yaşlardan itibaren ebeveynleri ile doktorlar arasındaki iletişimde

üstlendikleri tercümanlık rolü ile sorunları minimize ettikleri bulgusu, CODA'ların kendi ifadelerinde de yer almaktadır (Erdoğdu, 2018). Ancak sağır ebeveynler ilerleyen tüm koşul ve bağlamalarda, her ne kadar teknolojik gelişmeler ile birlikte telefonlarda görüntülü arama imkanı gibi kendileri için kolaylaştırıcı seçenekler olsa da çocuklarının yanlarında olmadığı zamanlarda sağlık kurumlarında bir veya birden fazla işaret dili tercümanı bulunması gerektiğine dair taleplerini dile getirmiştir.

Devletin sağır toplumuna yönelik eğitim politikalarındaki farklı karar ve uygulamaları da sağır bireylerce eleştirilmektedir. Çalışma dahilinde örneklem grubun, araştırma deseni gereğince CODA çocuk sahibi olan bireylerden oluşması ve CODA çocukları ile ilişkili deneyimlerinin analiz edilmesinin amaçlanması dolayısıyla katılımcıların yaşların yaş ortalamasının 59,14 olması genç sağır yetişkinlerin kimlik özdeşimlerinin gözlenememesine neden olduğu için araştırmanın sınırlıklarından biri olarak ele alınabilir. Ancak örneklem grubunun yaşları 30 ile 82 arasında değişen farklı zamanlarda farklı eğitim kurumlarında eğitim görmüş olan sağır bireylerden oluşması, farklı dönemlerdeki eğitim politikalarının neden olduğu çeşitliliği katılımcıların deneyimlerinde izlemeyi ve analizini kolaylaştırıcı bir etmen olmuştur. Buna göre üç katılımcının ilkokul, üç katılımcının ortaokul ve bir katılımcının da lise mezunu olarak, sağır/işitme engelli okullarında eğitim görmüş olması farklı dönemlerde devlet tarafından sağır bireylere yönelik belirlenen eğitim politikaları ve uygulamalarındaki farklılıkları göstermektedir. Tüm katılımcılar, kendi eğitim gördükleri dönemlerde sağırlar için tanınan eğitim imkanları ölçüsünde eğitimlerine devam edebilmiştir. Bu doğrultuda katılımcıların ifadelerinden hareketle, sağır bireylerin bir dönem yalnızca ilkokula kadar devam edebildikleri, daha sonraki dönemlerde ortaokul seviyesine kadar eğitim alabildikleri ve yakın dönemde gerçekleşen iyileşmeler ile birlikte lise düzeyinde de eğitim imkanlarına erişebildikleri görülmektedir. Ancak katılımcılar her üç dönemde de sağır/işitme engelli okullarından sonra eğitime devam etmeyi talep eden sağır bireylerin kendilerini hem eğitim politikaları nazarında hem de bu politikaların uygulayıcıları olan öğretmen ve idarecileri nazarında bireysel yetkinlik ve yeterliklerini ispat etmek zorunda bırakılmıştır. Katılımcılar ayrıca eğitime ulaşma konusunda yaşanan iyileşmelere rağmen, sağır bireylerin üniversite eğitimi alma ve

akabinde de yüksek kariyer elde etme imkanlarında hali hazırda engellerin olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca katılımcıların farklı dönemlerde eğitim aldıkları kurumlardaki isim farklılıklarıyla birlikte devletin eğitim politikalarında sağirlara yönelik tutumları ve bu politikalarındaki konumlandırmaları, 1902’de açılan ilk sağirlara yönelik faaliyet gösteren Yıldız Sağirlar Okulundan bu yana okulların isimlerinin sağır okullarından işitme engelli okullarına ve akabinde de yakın zamanda kaynaştırma sınıflarının açılmasına kadar değişen uygulamalar ile ortaya çıkmaktadır (Kemaloğlu ve Kemaloğlu, 2012; “işitme engelliler okulları”, t.y.)

İş istihdam deneyimlerine dair anlatılarda da katılımcılar, iş yerinde iletişim sorunları dolayısıyla yaşanan işiten toplumdaki izole olma sorunlarının yanında sağır bireylerin özel sektörde iletişim gerektirmeyen fabrika işçisi, temizlik görevlisi, teknik personel gibi pozisyonlarda çalışabildiklerini dolayısıyla kısıtlı istihdam olanaklarına sahip olduklarını belirtmektedir. Kamu kurum ve kuruluşlarına işe alımlarda ise katılımcılar tabi oldukları sınavlarda, kendilerini kimlik tanımlamalarında net sınırlar ile ayırttıkları ve farklılıklarını vurgulayarak reddettikleri engelli grupları ile eş görmesi ve engelli raporlarında belirlenen yüzdellikler ile değerlendirilmesi dolayısıyla devlet tarafından belirlenen istihdam politikalarına ve uygulamalarına karşı çıkmaktadır. Buna göre katılımcılar, işe alımlarda sınır olarak belirlene %45 fiziksel kayıp oranının kendileri için dezavantaj olduğunu söylemektedir. İşitme kaybı seviyeleri dolayısıyla, eğitim imkanlarındaki erişimi daha iyi olan, en temelde düşük seviyede işitme kaybı yaşayan ya da işitme cihazı kullanan ve dolayısıyla konuşma dili öğrenimi olan bir işitme engelli ile işitme yetisinin tamamının kaybetmiş olan ve yalnızca işaret dili bilen bir sağırın aynı kategoride “işitme engelli” olarak tanımlanması tektipleştirici ve homojenize eden politikaların neden olduğu ayrımcılığı göstermektedir.

Ayrıca dernek ve federasyon isimlerindeki sağır ve işitme engelli kullanımlarında karşılaşılan farklılıklar da katılımcılar tarafından bu sivil toplum kuruluşlarıncı sahip olunan politik tercihler ile ilişkilendirilmektedir. Bu durumda devlet politikalarına uyum sağlayan kurumların işitme engelli isimlerini kullandığı, ancak sağır toplumu ve aidiyetlerini ön planda tutan kurumların ise sağır ismini kullandığı katılımcılar

tarafından dile getirilmekle birlikte, bu ayrımların neden olduğu sonuçlara dair sağır toplumunca belli kafa karışıklıklarının olduğu da ayrıca söylenmektedir. Bu durum CODA'ların ifadeleri ile de örtüşmektedir; CODA'lar sağır kelimesi ve kullanımının, sağır toplumu ve kültürüne dair politik bir farkındalığı gösterdiğini ifade etmektedir (Erdoğan, 2018).

Devlet politikaları ve Türkçe konuşan toplum bağlamında, gündelik kullanıma ve akademik literatüre yerleşen işitme engelli kullanımı ile tüm kimlik özdeşimlerindeki değişkenleri ve farklılıkları görmezden gelen tektipleştirici ve sağır toplumu kimliğini üstenci bir tavır ile homojenize eden tutumlar katılımcılar tarafından reddedilmektedir. Ayrıca literatürde yer alan çalışmaların sonuçlarında da yer alan çeşitli sağır kimliği tanımlarının yapılabileceği sonucu da, bu çalışma bağlamında katılımcıların ifadelerinin analizi ile birlikte reddedilmektedir. Sosyal kimlik yaklaşımı merkezli bir araştırma ve analiz deseni gereğince bu çalışmanın sonuçları değerlendirildiğinde bireysel benlik soyutlama düzeyinde işitme engelli ya da sağır gibi farklı bireysel benlik tanımları mümkün olmakla birlikte, fenomenolojik olgular ile şekillenen sosyal kategori düzeyinde katılımcıların tamamının toplumsal ilişkiler ve gruplar arası kategorizasyonlarında, işaret dili değişkeni, ortak iletişim aracı talebi ile engelliliğin reddi değişkenlerinin etkin rol üstlendiği sosyal kategorizasyon ve sosyal karşılaştırma süreçlerinin sonunda inşa edilen tekil bir kimlik olarak sağır kimliği inşa ettikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum katılımcılar tarafından baskın olan dış-grubun işitme engelliler tanımlaması ile engellilik durumunu merkeze alan ve grup içi farklılıkların görmezden gelindiği bir homojen grup tanımının reddedildiğini göstermektedir. Buna göre katılımcılar kendi iç-grup tanımlarında, “yarım” olarak niteledikleri işitme engellileri işaret dili özelinde bir araya gelen ve engelliği reddeden sağır grubunun dışında bırakmaktadır. Aynı zamanda farklı araştırmaların sonuçlarında yer alan sağır toplumunun üyeleri olarak tarif edilen (Erdoğan, 2018; Singleton ve Title, 2000) CODA'ların da ilişkili ancak ayrı bir grup olarak değerlendirilmesi gerektiği yönünde bir sonuçla yine tüm farklıları içeren bir homojen grup tanımlaması reddedilmektedir.

Bu çalışma bağlamında, sosyal kimlik yaklaşımında da Tajfel'in (Akt. Hogg, 2006) çalışmalarının ana hatlarından biri olarak karşımıza çıkan sosyal kategorizasyonlarda rol oynayan bilişsel süreçlerden biri olan ve sağır bireyler tarafından hissedilen ve algılanan bir olgu olarak önyargı ve ayrımcılığın analizine geçmeden önyargıyı tanımlamalıyız. Bilindiği üzere pek çok insan öteki olarak algıladığı grupları ve grup üyelerini kategorize ederken, bazı grupları farklılıkları üzerinden olumsuz olarak değerlendirmekte ve aynı zamanda kendilerini de öteki grup üyelerinin kin ya da düşmanlığının hedefi olarak görmektedir. Bu durumda gruplar arası düzeyde gerçekleştirilen kategorizasyonlarda rol oynayan bilişsel, duygusal ve davranışsal olumsuz değerlendirmeler ile önyargılı tutumlar ortaya çıkar ki bu tutumlar, insanlık tarihinde ve gündelik toplumsal yaşantımızda çeşitli sonuçlara neden olmuştur ve olmaktadır. Önyargının ayrımcı etkileri ise gruplar arası düzeyde sosyal bir bağlamda güç ilişkilerinde hiyerarşik ve eşitsizliğin olduğu bir durumda ortaya çıkar. Sosyal psikoloji çalışmalarında da yüksek siyaset ve politikalar düzeyinde değil, daha az görünür olan ancak bireylerin gündelik deneyimlerinde ve özel hayatlarında daha belirleyici olan ve hayatlarını sıklıkla bu eşitsizlik durumundan kaynaklı olarak çekilmez kılan sosyal alanda, eğitim ve ekonomi alanlarında yaşanan ayrımcılık ele alınmaktadır. Bu durumda da sosyal alanda, eğitim ve ekonomi alanlarında ortaya çıkan ayrımcılık sonucu baskın ve azınlık grubu tanımları ortaya çıkar (Gergen ve Gergen, 1986). Bu çalışma sonuçlarında da sağırlara yönelik sosyal alanların dernek, lokal ve federasyon isimlerinin sağır toplumunun kendi grup tanımları ve sosyal talepleri göz ardı edilerek devlet politikaları ile yeniden düzenlenmesi gibi örneklerde; yine devlet politikaları sonucu eğitim imkanlarında karşılaşılan sorunlarda ve eğitim uygulamalarındaki eşitsizliklerde; iş-istihdam imkanları ve olanaklarında devlet politikalarında ve uygulamalarında sağır toplumu içerisindeki çeşitliliklerin yok sayılması sonucu yaşanan eşitsizliklerin ortaya çıkmasında, katılımcılarca algılanan ve deneyimlenen bir ayrımcılığa maruz kalma durumu olduğu görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle katılımcılar tarafından farklı alanlarda tanımlanan ayrımcılık ile birlikte dış grup olarak nitelenen işiten toplum baskınlaştığı ve bu durum neticesinde sağır toplumunun azınlık olarak konumlandırıldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Ayrımcılığın azınlık grup üyesi üzerindeki hedefi olumlu benlik yapılanmasının bir parçası olan özsaygı ya da benlik saygısı ve sosyal kategorizasyon ile elde edilen olumlu sosyal kimliktir. Ayrımcılığın hedefi olan birey sıklıkla ağır bir psikolojik yük taşımaktadır, burada amaç kendi benlik kategorizasyonu ile özdeşim kurduğu hem bireysel düzeydeki benlikten hem de sosyal kategorizasyon düzeyinde özdeşim kurulan sosyal kimlikten, yani kendinden nefret etmedir (self-hatred). Dolayısıyla gruptan ayrılma ya da baskın grup tarafından nitelenen tanımların ve sınırların kabulünün gerçekleşmesi baskın grup tarafından amaçlanmaktadır. Ayrımcılığın azınlık grup üzerindeki bir diğer etkisi olarak, başarısızlığa olan inançtan bahsedilmektedir. Sosyal alanda, eğitim ve ekonomi alanlarında algılanan ve hissedilen ayrımcılık, imkanlara erişimdeki sınırlıklar ve eşitsizlikler ile birlikte bu alanlarda kişinin başarısızlığını beraberinde getirebilmektedir. (Gergen ve Gergen, 1986). Ancak bu çalışmada ortaya çıkan sonuçlarda sağır bireylerin yüksek kariyer sahip olmaması, yalnızca fabrikada işçi, şoför, temizlik görevlisi, teknik personel, terzi gibi mavi yakalı olarak tanımlanabilecek sınırlı pozisyonda iş sahibi olması, işitme kaybı durumunun, iletişim kısıtlılıkları ve farklı bir iletişim yöntemine sahip olmanın bir sonucu olarak mı ele alınmalıdır, yoksa eğitim imkanlarında ve iş-istihdam politikalarındaki uygulamaların sonucu olarak mı ele alınmalıdır? Bu noktada, başarısızlığın nedeni olarak sağır bireylerin deneyimlediği işitme engelli olma durumu; odyolojik, tıbbi bir tanım ya da daha geniş anlamda bedensel, fiziksel bir sınırlılık ya da kısaca engelliliğin kendisi mi ele alınmalıdır? Katılımcılar bu durumda, ayrımcılığın hissedildiği alanlardaki başarısızlıklarını ilgili politikalar ile ilişkilendirirken, dış grubun, sosyal etkileşimde güç ve iktidar ilişkilerindeki eşitsizlik ile baskınlaştığı devlet politikaları ve uygulamaları bağlamında sahip olduğu ve benimsediği işitme engellilik perspektifini, sosyal kategorizasyon süreci ile şekillenen sağır kimliği sınırlarının dışında bırakmaktadır. Dolayısıyla da bedensel kısıtlılıkların, bu deneyimlere neden olduğu sonucuna yani devlet tarafından “engelli” olarak damgalanmaya (stigmatization) ve bu durumun yol açacağı deneyim ve sonuçlara karşı çıkmaktadır.

Damga (stigma) kavramı ilk olarak Antik Yunan'da toplum içerisinde, ahlaki statüleri olumsuz yönde gerileyen ve kötü ya da olumsuz olarak nitelendirilebilecek vasıflara sahip olan bireylerin ifşa edilmesi, ayırt edilmesi ve dışlanması amacıyla bedenlerine çeşitli işaretlerin işlenmesi için kullanılmıştır. Modern öncesi dönemde ise hem dini inançlar ile ilişkili olarak hem de tıbbi gerekçeler ile ilişkili olarak bireylerin bedenlerindeki kusur, hastalık, yara gibi bedensel işaretleri nitelemede kullanılmıştır. Ancak günümüzde damga kavramı, bireylerin bedenlerindeki özelliklerin kendisini değil, bu özelliklerden hareketle toplum içerisinde olumsuz olarak etiketlenmeyi ifade etmek ya da “*gözden düşmenin kendisini*” işaret etmek amacıyla kullanılmaktadır (Goffman, 2014). Dolayısıyla “*bir damga, bireyi sapkın, kusurlu, sınırlı, bozulmuş veya başka türlü istenmeyen olarak işaretleyen herhangi bir özellik*” olarak tanımlanmaktadır (Gergen ve Gergen, 1986). Ötekinin sosyal kategorizasyonunda, öteki sahip olduğu özellikler ve sıfatlar ile bir kategoriye dahil edilir. Sahip olduğu olumsuz özellikler ve itibar görmeyecek vasıflar ile kategorize edilen bireylerin bu özellikleri damgaları oluşturur. Damgalanmış bireylerin sahip olduğu diğer özellikler ise genellikle görünmez kılınır ya da görmezden gelinir. Sağlıklı, olağan ya da sıradan vasıfları görmezden gelinen bireyler, normal dışı, engelli, sakat ya da kusurlu olarak “*normal*” olandan ayrıştırılır ve stereotipleri oluşturur (Goffman, 2014). Bireylerin kimlikleri, toplumdaki ayrışmalarına neden olan özellikleri dolayısıyla “*tek bir sapkın özellik*” tarafından yutulur (Gergen ve Gergen, 1986). Bu çalışmada ele alınan sağır bireylerin, işiten toplum ve devlet tarafından tıbbi bir durum ya da bedensel bir kayıp olarak işitme kaybı yaşayan bireyler olarak tek bir kategori dahilinde “*işitme engelli*” olarak tanımlandığı görülmektedir. İçerisinde yetiştikleri ailelerden ebeveynlerinden başlayarak, eğitim çağlarında eğitimci ve idarecilere, iş ortamlarında çalışma arkadaşlarına ve iş verenlerine, hastanelere, belediyelere, kamu kurumlarına ve bu alanlarda karşılaştıkları diğer bireylere ve neticede devlet politikaları ve uygulamalarına varana kadar yalnızca deneyimledikleri işitme kaybı üzerinden tanımlanan sağır bu duruma “*engelli*” olmadıkları vurgusuyla ve grup içi kimlik özdeşimlerinde öne çıkardıkları özellikler ile karşı çıkmaktadır. Damgalanan bireyin, dış-grup tarafından kendisine yöneltilen damgaya neden olan kusur, bedensel kısıtlılık ya da engel durumu ile ilişkili olarak içselleştirdiği toplumsal standartları

sağlayamaması ve çeşitli alanlardaki başarısızlıkları yetersizlik hissine neden olabilmektedir. Ortaya çıkan utanç duygusu ya da önyargının hedefi olan benlik saygısının yitimi, olumlu benlik kategorizasyonunda yarılmaya neden olabilir. Bu durumda birey kusurun giderilmesi için bir arayışa girebilir ki bu durum damganın içselleştirildiğini ve kabullenildiğini göstermektedir (Goffman, 2014). Sağır bireylerin ifadelerinde karşılaşılan ailelerinin tıbbi müdahale arayışlarına karşı çıkışlar ve “*işitme engelli olanlar; implantı olanlar, yarım olanlar*”(K3-39) şeklinde tanımlamalarında tıbbi cihaz kullanımı ve müdahale ile kusurun giderilmesi ile ilişkilendirilen işitme engelliliğin sağır kimliğinin sınırları dışında bırakılması, damgalanma dolayısıyla engelliliğin reddedildiği bulgusunu desteklemektedir.

Ayrıca Goffman’a (2014) göre bir damga kategorisi, aynı damgaya sahip olan bireyler arasında ilişkilerin tesisini, örgütlenmeleri mümkün kılmaktadır ve bu bağlamda gruplar inşa edilebilmektedir. İnşa edilen gruplar, kendi davranış örüntülerini, değer sistemlerini ve iç-grup atıfları ile ortaya çıkan grup normlarını şekillendirmektedir. Kendini dış grup ile ilişkilerinde itibarsızlaştırılmış ve yetersiz hisseden birey, aynı damgaya maruz bireyler ile ilişkilerinde huzurlu, rahat, mutlu hissedebilmektedir ki bu durum katılımcıların kendilerini sağır bireylerin yanında ve sağır toplumu içerisinde nasıl hissettiklerine dair sorulan sorulara “*daha mutluyum*” şeklindeki cevaplarındaki ortaklaşmada görülmektedir. Sağır toplumunun şekillenmesinde ve sağır kimliğinin ortaya çıkışında bir değişken olarak bulgularda rastlanılan algılanan önyargı ve ayrımcılığı damgalanma ilişkilendirebilmek mümkün görülmektedir. Ayrıca iç-grup kayırmacılığı bulgusunun elde edilmesine neden olan katılımcıların ifadelerindeki sağır toplum içerisinde var olduğu iddia edilen birlik ve beraberlik vurguları da damgalanmaya gösterilen tepki ile anlamlandırılabilir. Sonuç olarak gündelik ve bireysel deneyimlerin fenomenolojik analizi, engellilik ile damgalanma süreci ile birlikte iç-grup olarak sağır toplumunun oluşumunu açıklamaktadır.

Katılımcılar grup içi özdeşimlerinde rol oynayan temel değişken işaret dilini ön plana çıkararak yalnızca iletişim dili ve yöntemi farklı olan bir topluluk olarak dış gruptan ayrıştıklarını ve dolayısıyla sıradanlıklarını vurgulamaktadır. Damgalanan bireylerin sıradanlık vurgusu, kimliğe ilişkin inançlarının dış-gruptaki bireylerin inançlarından

farklı olmaması ile açıklanmaktadır (Goffman, 2014). Dış-grup “*konusanlar*” nasıl ki kimlik inşalarında, kendilerini sosyal kategorilerdeki olumlu farklılıkları ile ilişkili ötekilerden ayırıştırıyorsa, damgalı bireyler de olumlu kimlik yapılanmalarını destekleyecek şekilde ayırışmayı ve adil bir muameleyi hakkı olarak görmektedir. Bu durum iktidar ve kimlik politikaları bağlamında devletin uygulamalarında ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade eden katılımcıların, özellikle iş-istihdam ve eğitim alanlarındaki farklılıklarının ve özgün özelliklerinin görünür olduğu bir hak talebinde bulunmasında ortaya çıkmaktadır.

Katılımcıların anlatılarında karşımıza çıkan ebeveynler ile ilişkilerde başlayan bir fenomenolojik olgu olarak, işiten bireyler ile ilişkilerinde “*aptal, enayi*” gibi ifadeler maruz kaldıkları önyargı deneyimlerinde, işitme kaybı kusuruna ek toplumsal kusur yelpazesinden başka kusurların da kendilerine yöneltildiğini ve damgalanma ile farklı kusurların da kendilerine yakıştırıldığını göstermektedir. Bireyler arası düzeyde işitme kaybı kusurları ile etiketlenmenin neden olduğu önyargılar ile inşa edilen toplumsal bir kategori olarak işitme engelliğin tanımlanması; engelli kavramı ile de ilişkili olarak işitme engelliliğin şekillenmesinde baz alınan farklılıkların izah edilmesini, gruplar arası düzeyde güç-iktidar ilişkileri bağlamında ast-üst ilişkisinin açıklanmasını zorunlu kılar. Bu durum, bu çalışmanın bağlamında ön plana çıkan tüm işitme kaybı yaşayan bireyleri bir stereotip altında tanımlayan ancak sağır bireylerin ve toplumunun diğer özellikleri ile yüzyıllar boyunca devam eden işaret dili ile aktarılan bir sağır kültürünü yok sayan işitme engellilik özelinde “*engellilik*” kavramını merkeze alan, kimi zaman hayatı sağır için çekilmez kılan, sosyal politikalarda, eğitim politikalarında ve iş-istihdam politikalarında da belirleyici olan bir damga kuramını, bir ideolojiyi dolayısıyla söylemsel bir perspektifi inşa etmektedir (Goffman, 2014).

Antik Yunan’dan günümüze bireylerin bedensel kusurları dolayısıyla toplum içerisinde farklı pozisyonlara konumlandırıldığı, bu kusurların toplum içerisinde etiketleme ve damgalama ile ilişkili olarak kimlik edinimlerinde rol oynadığı görülmektedir. Aydınlanma ve endüstrileşme ile şekillenen modern toplumda iş gücüne duyulan ihtiyaç ile birlikte, sağlıklı ve kuvvetli bedenlerin önemi ortaya çıkmıştır. Bedensel kusuru olan bireyler ise üretim süreçlerinde rol alamamaları nedeni

ile sistem dışında kalmıştır. 20. yüzyılda gerçekleşen iki büyük dünya savaşı ile birlikte de uzuv kaybı yaşayan nüfustaki artış, üretim süreçlerinin aksamaması amacıyla bedensel kusurların giderilmesini ve çözüme kavuşturulmasını gerektiren tıbbi bir yaklaşımın ortaya çıkışına neden olmuştur. Bu yaklaşım, bedensel kusurları, özürleri ya da “*sakatlığı*” tedavi edilmesi gereken bir patoloji olarak ele almaktadır (Akt. Canbulut ve Atik, 2016). Ancak sakatlık ya da bedensel özür tanımları ile etiketlenen bireylerin maruz kaldıkları bu etiketlenme, damgalanma, dışlanma, baskı ve ayrımcılık gibi sosyal süreçler ve pratiklerin bu model dahilinde görmezden gelinmesi, 1970’li yıllarda Sosyal Modelin ortaya çıkışına neden olmuştur. Sosyal Model, bireylerin bedensel yeti kayıplarını işaret eden sakatlık ve özür kavramları ile engellilik arasında bir ayrım yapmıştır ve bireylerin bedensel kusurları dolayısıyla toplum içerisinde “engellendiklerini” öne sürmektedir. Dolayısıyla engellilik kavramının ortaya çıkışı ile birlikte, tıbbi model önemini yitirmiştir ve engelliliğin, ekonomik, siyasal ve ideolojik belirleyiciler ile şekillenen sosyal bir olgu olduğu anlayışı güç kazanmıştır (Akt. Altuntaş Duman ve Doğanay, 2017). Türkiye’de de devlet politikalarında sosyal modelin hakim olduğu, katılımcıların ifadelerinde gözlenen bir bulgu olarak sağır toplumunun sosyal kurumlarının ve okulların isimlerindeki değişikliklerde görülebilmektedir. Kurumların isimlerinde var olan “sağır” kelimesi yerini işitme engelli kullanımına bırakmıştır.

Politikalarca, artık kabul görmeyen tıbbi modelin öne sürdüğü özürlü kelimesinin kullanımının ortadan kaldırılmasına eş zamanlı olarak sağır kelimesinin yerine işitme engelli kelimesinin tedavüle girmesi yapılan görüşmelerde hem katılımcılar tarafından hem de işaret dili tercümanları tarafından dile getirilmiştir. Bu noktada işitme engelli kelimesinin sağır bireylerin maruz kaldıkları ön yargı ve ayrımcılığa dair bir farkındalığa işaret etmesi ve daha nötr bir ifade olarak bedensel kısıtlılıklar dolayısıyla damgalamanın önüne geçmesi beklenmektedir. Ancak ortaya çıkan durumda, aksi bir durumun ortaya çıktığı görülmektedir. Buna göre, işitme engellilik kavramının hem Türkçe kullanımlarda gündelik dile yerleşmesi hem de politikalarca benimsenmesi tüm farklılıkları ve her iki modelin de önerdiği tanımları içerecek şekilde sağır toplumunu homojenize eden bir hüviyet kazanmaktadır. Ayrıca sağır ya da kör gibi

kavramların kullanımının sakatlık ve özürlülük kavramları ile birlikte yerini bedensel yeti veya duyunun işaretlenmesi ve engellilik kavramı ile üretilen “görme engelli” ya da “işitme engelli” gibi tamlamalara bırakması, özürlü kavramının bedensel damgalamada üstlendiği olumsuz ve aşağılayıcı anlamları ile kör ve sağır kelimeleri arasında bir özdeşim kurulmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda sağır bireylerin, “biz sağırız” şeklinde kimlik ve grup tanımlamalarında başvurdukları sağır kelimesi olumsuz ve aşağılayıcı bir damga olarak yeniden üretilmektedir. Devlet politikaları ve uygulamaları dolayısıyla hem farklılıkların hem de kimlik tanımlarının görmezden gelinmesi ile ayrımcılığın, sosyal modelin önerdiği farkındalığın ve çözüm önerilerinin aksine farklı bir boyut kazanarak sosyal bir olgu olarak varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Baskın grubun, “normallerin” ya da “konuşanların” yönetimindeki devlet politika ve uygulamalarında veyahut baskın grup tarafından gerçekleştirilen farkındalık projelerinde hakim olan bu anlayış, damgalanan ve dışlanan dış-gruba dair tutumlarında ve dış grup ile karşılaşmalarındaki eylemlerinde, Goffman’ın (2014) deyimiyile bir “iyilikseverlik eylemi” olarak, yalnızca yumuşamaya ve abat etmeye hizmet etmektedir. Bu duruma örnek olarak; engellilerin görünürlüğüne ve farkındalığına yönelik çalışmalara rağmen, katılımcıların işiten toplum ile iletişim deneyimlerinde eski ve yeni kuşak şeklinde yaptıkları ayırmda, yeni kuşaktan kendilerine yönelik önyargının eski kuşağa kıyasla daha yoğun algılanmaya devam ettiğine dair ifadeleri gösterilebilmektedir. Sonuç olarak, engellilik ve engellilik tanımları bir baskı formu olarak ideolojik, toplumsal ve siyasal etkenler ile yeniden üretilmektedir (Begum, 1992).

Sonuç olarak bedenın antik çağlarda fiziksel olarak damgalanmasından, sosyal modelin ortaya çıktığı 20. yüzyıla kadar, yani toplum içerisinde itibarsızlaştırmanın aracı olarak bedenın cezalandırılması ve bu şekilde bireyin toplum içerisinde konumunun belirlenmesinden, bedensel özür ve kusurlara sahip bireylere yönelik toplumsal baskı ve engellerin tanımlanmasına ve bu yönde daha yumuşak ve ıslah edici politikaların ve anlayışların ortaya çıkışına kadar beden her zaman odak noktası olmuştur. Yukarıda bahsi geçen tüm süreçlerde, bu durum bedenın iktidar ilişkilerinde müdahalelere açık bir şekilde baskın olan dış-grup tarafından, kimi zaman

cezalandırılan, aşağılanan, terbiye edilen, ıslah edilen ya da iyileştirilen, damgalanan, öteki tarafından yeniden tanımlanan ve dolayısıyla toplumsal konumu ve sosyal ilişkileri yeniden belirlenen bir “*siyasal alan*” olarak inşa edildiğini göstermektedir. Modern dönemde iş gücü olarak tanımlanan bedenin ıslahında bu çalışma bağlamında da günümüzde de görüldüğü üzere kohlear implant ya da işitme cihazı kullanımı gibi tıbbi müdahaleler ya da protez teknolojileri bedene müdahalelerin birer aracı haline gelmektedir. Veyahut engellilerin topluma kazandırılması amacıyla düzenlenen sosyal politikalar (ör: farkındalık projeleri, eğitim kurumlarındaki kaynaştırma sınıfları gibi) güç ve iktidar ilişkilerinde egemen veya baskın grubun (ör: sağır kavramının yeniden işitme engelli olarak tanımlanması örneğinde görüldüğü üzere, sağırın işaret dilini değişkeni ile özdeşim kurulan kendi kimlik tanımlarını görmezden gelecek şekilde, tekrar ama tekrar bedeni ve bedensel yeti kaybını merkeze alarak yaptığı işitme engellilik tanımı) engellilere yönelik yeni tanımlamalarının meşruiyetinin sağlanmasında siyasal bir araç haline gelmektedir (Foucault, 1992).

Dolayısıyla engelliden talep edilen, toplumsal norm ve standartlara uyum sağlayan, üretime katılan ve topluma faydalı olan bir beden ile kendi konumunu kabullenmesidir. Burada kullanılan araçların ideolojik araçlar olduğu, baskın grubun beden imgesi ve anlayışı ile ilişkili olarak bir engellilik söyleminin farklı yöntem ve aletleri olduğu görülmektedir. Hakim olan bu söylem, bazen bireysel ilişkilerdeki maruz kalınan “*aptal, enayi*” gibi aşağılamalarda, bazen bir hastanede işaret dili tercümanının bulunmamasında, bazen bir eğitim kurumunun idareci ve öğretmenlerinin sağır bireyin yetersizliğine dair ön kabullerinde, bazen dernek yöneticisi bir sağırın yerel sorunlarının giderilmesi amacıyla başvurduğu belediyede muhatap bulamamasında ya da daha yüksek siyaset düzeyinde bahsi geçen politik düzenleme ve uygulamalarda çeşitli bağlamlarda çeşitli araçların, konumların, kurumların, yetkilerin asimetrik bir iktidar ilişkisi ile araçsallaştırılması ile karşımıza çıkmaktadır. Bu bulgulardan hareketle engellilik söyleminin iktidarının, işiten toplumun baskınlığı ile sahip olduğu stratejik konumlarda üretilen, icra ya da performe edilen eyleme dönük bir iktidar olduğu söylenebilmektedir. Kısaca işitme engellilik bağlamında inşa edilen iktidar, baskılamak ya da yasaklamak gibi eylemleri dışında işitme kaybı

durumu dolayısıyla sağır bireyin bedeni üzerindeki inisiyatifi ile bir sosyal kategoriye bir sosyal kimliği dayatmakta, dolayısıyla tüm alanları ile azınlık muamelesine tabi tuttuğu sağır toplumunu ve sağır bireyi kuşatmaktadır. Bu noktada, hakim engellik modellerinde, her ne kadar bedene dair farklı yaklaşımlar olsa da tıbbi modelden sosyal modele geçişte görüldüğu üzere farklı dönem ve süreçlerde işiten toplum ve sağır toplum ilişkilerinde ve yüzleşmelerinde, hakim söylem yeni anlam yüklemeleri ile yeni mikro-iktidar alanlarını üretmektedir (Foucault, 1992).

KAYNAKÇA

- ABRAMS, D.,
HOGG, M. A.:
1990 “An Introduction to The Social Identity Approach”, **Social Identity Theory: Con**, 1-9.
- LABRAMS, D.,
HOGG, M. A.,
2006 **Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Process**, New York, Routledge.
- ALSANCAK, F.:
2018a “Sağır Ailelerin Çocuklarının Psikososyal Sorunları”, **Journal of Social and Humanities Science Research**, 5/25, 2118-2129.
- ALSANCAK, F.:
2018b “Sağır Toplumunun Sosyal Dışlanma Sorunları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)**, 11/58, 423-430.
- ALTUNTAŞ-
DUMAN, N.,
DOĞANAY, G.:
2017 “Toplumsal Dışlanma Pratikleri Üzerinden Trabzon’da Engelli Kadınlar”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi-Journal of Sociological Research**, 20/2, 1-48.
- ARIK, E, (Ed.),
2016 **Ellerle Konuşmak: Türk İşaret Dili Araştırmaları**. İstanbul Koç Üniversitesi Yayınları.
- ARIK, E.,
MAKAROĞL,
B., DİKYUVA,
H.: 2016 “İşaret Dilleri ve Sözlükler [Sign languages and dictionaries].” **I. ve II. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu**, H. Develi ve M. Gürlek (Ed.), İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- ARSLAN,S.:
2006 “Farklı Soyutlama Düzeylerinde Benlik Temsilleri I: Bireysel Benlik ve Kolektif Benlik ya da ‘Ben’lik ve ‘Biz’lik.” **Türk Psikoloji Yazıları**, 9/18, 81-99.
- ASLAN, M.,
ŞEKER, S.: 2013 “Engellilere yönelik toplumsal algı ve dışlanmışlık (Siirt Örneği)”, <http://acikerisim.siirt.edu.tr/handle/123456789/699>
- BACANLI, H,
1990 **Kendini Ayarlama Becerisinin Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi** Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.
- BAT-CHAVA,
Y.: 2000 “Diversity of Deaf Identities.” **American Annals of the Deaf**, 145/5, 420-428.
- BEGUM, N.:
1992. “Engelli Kadınlar ve Feminist Gündem.” **Feminist Review**, 40, 70-84.
- BENDERLY, B.
L., 1980 **Dancing Without Music**. Garden City, Anchor Doubleday.

- BEZİRGAN ARAR, Y., BİLGİN, N.: 2010 “Gazetelerde Ötekileştirme Pratikleri: Türk Basını Üzerine Bir İnceleme.” **Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, 30, 1-19.
- BİLGİN, N., 2003 **Sosyal Psikoloji Sözlüğü: Kavramlar, Yaklaşımlar.** İstanbul, Bağlam Yayınları.
- BİLGİN, N., 2007 **Kimlik İnşası.** İzmir, Aşına Kitaplar.
- BRACKENBUR Y, T., RYAN, T., MESSENHEIMER, T.: 2005 “Incidental Word Learning in a Hearing Child of Deaf Adults.” **Journal of Deaf Studies and Deaf Education**, 11/1, 76-93.
- BROWN, R.: 2000 “Social Identity Theory: Past Achievements, Current Problems And Future Challenges.” **European Journal of Social Psychology**, 30, 745-778.
- BUCHINO, M.A.: 1993 “Perceptions of The Oldest Hearing Child of Deaf Parents: On Interpreting, Communication, Feelings and Role Reversal.” **American Annals of the Deaf**, 138/1, 40-45.
- BULUT, L., 1990. **Aile Değerlendirme Ölçeği Elkitabı.** Ankara, Özgüzel Matbaası.
- BURCU, E.: 2011. “Türkiye’deki Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği.” **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 28/1, 37-54.
- CABASA, L. J.: 2003 “Measuring Acculturation: Where We Are and Where We Need to Go.” **Hispanic Journal and Behavioral Sciences**, 25/2, 127-146.
- CANBULUT, M., ATİK, D.: 2016 “Modern Toplumda Etiketlenme: Engelli Bireyler ve Pazarlama” , **Tüketici Yazıları V**, (Ed.) M. Babaoğul, A. Şener ve B. Buğday, Ankara, Hacettepe TÜPADEM, s. 150-162
- CARTY, B.:1994 “The Development of Deaf Identity.” **The Deaf Way: Perspectives from the International Conference on Deaf Culture**, Carol J. Erting, Robert C. Johnson, Dorothy L. Smith, and Bruce D. Snider, (Ed.), 40-43, Washington, DC, Gallaudet University Press.
- CRESWELL, J.W., 2007 **Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches**, Thousand Oaks, California, Sage Publications.

- (t.y.) “CODA FAQs”, **Children of Deaf Adults Inc.**, Erişim Tarihi: 4 Ekim 2018, <https://www.coda-international.org/codafaq>
- 2005 “CODA Info Pack”, **CODA International**, <http://www.coda-international.org>.
- (t.y.) “CODA Nedir?”, Sağır Ailelerin Çocukları Derneği. Erişim Tarihi: 25 Eylül 2018, <http://sacder.com/about.html>
- ÇAKIR, H., ÇETİN, Ş., BAŞ, A.: 2013 “İşitme Engellilere Yönelik Dinamik Web Sayfasının Geliştirilmesi”, **Bilişim Teknolojileri Dergisi**, 6/2.
- DEMİRÖĞEN, İ.: 2016 **Türk İşaret Dili: İşaret Dili Genel Özellikleri**, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- DEMİRTAŞ, H. A.: 2003 “Sosyal Kimlik Temel Kavram ve Kuramı, Varsayımlar”, **İletişim: Araştırmaları**, 1/1, 123-144.
- (t.y.) “Derneklerimiz”, **İşitme Engelliler Federasyonu**. Erişim Tarihi: 13 Aralık 2018, <http://www.ief.org.tr/DERNEKLERIMIZ-19.html>
- 2019 “Disabilities”, **World Health Organization**. Erişim Tarihi: 25 Mart 2019, <https://www.who.int/topics/disabilities/en/>
- EPSTEIN, N. B., BALDWIN, L. M., BISHOP, D. S.: 1983 “The McMaster Family Assessment Device”, **Journal of Marital and Family Therapy**, 9/2, 171-180.
- ERDOĞDU, F., 2018 **İki Dünya Arasında: İşitme Engelli Ebeveynlerin İşiten Çocuklarının (CODA’ların) Aile ve İletişim Deneyimleri**, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- FISCHER, L. C., MCWHIRTER, J. J.: 2001 “The Deaf Identity Development Scale: A Revision and Validation”, **Journal of Counseling Psychology**, 48/3, 355-358.
- FLECK, S.: 1980 “Family Functioning and Family Pathology”, **Psychiatric Annals**, 10, 46-54.
- FOUCAULT, M., 1992 **Hapishanenin Doğuşu**, (Çev.) M. A. Kılıçbay, Ankara, İmge Kitapevi.
- GERGEN, K. J., 2009 **Relational Being: Beyond Self and Community**, New York, Oxford University Press.

- GERGEN, K. J., GERGEN, M. M., 1986 “Prejudice and Discrimination”, **Social Psychology**, New York, NY, Springer, s. 122-157.
- GERICH, J., FELLINGER, J.: 2011 “Effects of Social Networks on the Quality of Life in an Elder and Middle-Aged Deaf Community Sample”, **The Journal of Deaf Studies and Deaf Education**, 17/1, 102–115.
- GLICKMAN, N.: 1983 “A Cross-Cultural View on Counseling with Deaf Clients”, **Journal of Rehabilitation of the Deaf**, 78/3, 4-15.
- GLICKMAN, N.: 1996 “What is Culturally Affirmative Psychotherapy?” **Culturally Affirmative Psychotherapy with Deaf Persons**, (Ed.) N. Glickman ve M. Harvey Mahwah, New Jersey, Lawrence Earlbaum Associates.
- GOFFMAN, E., 2014 **Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar**, (Çev.) Ş. Geniş, L. Ünsaldı ve S. N. Ağırnaslı, Ankara, Heretik Yayıncılık.
- GÖKCE, İ.: 2019 “The Norms of Sign Language Interpreting in Turkey: A Pre-Investigational Study on The Field”, **Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi**, 25, 165-180.
- GÜVENÇ, B., 1993 **Türk Kimliği**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- HALL, N., ROBINSON, A.: 1999 “Language Brokering Behaviour of Young Children in Families of Pakistani Heritage”, Erişim: www.esri.mmu.ac.uk/resprojects/brokering/articlesz.php
- HALL, N., GUÉRY, F.: 2010 “Child Language Brokering: Some Considerations”, **mediAzioni**, 10, Erişim: <http://mediazioni.sitlec.unibo.it>, ISSN 1974-4382.
- HASLAM, S. A., 2004 **Psychology in Organizations The Social Identity Approach**, London, Sage Publications.
- HIGGINS, P. C., 1980 **Outsiders in A Hearing World**, USA, Beverly Hills, Sage Publishers.
- (t.y.) “Hakkımızda”, **İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği**, Erişim Tarihi: 2 Nisan 2018, <https://www.ied.org.tr/hakkimizda/>.
- (t.y.) “Hakkımızda”, **İşaret Dili Tercümanları Derneği**, Erişim Tarihi: 2 Nisan 2018, <http://www.isaretdilitercumanlariderneği.org/?pnum=13&pt=Ta> rihçe

- HARVEY, M. A., 2003 “Hearing Children of Deaf Parents”, **Psychoterapy with Deaf and Hard of Hearing Persons: A Systematic Model** içinde, London, LEA Publishers.
- HINTERMAIR, M.: 2007 “Self-esteem and Satisfaction With Life of Deaf and Hard of Hearing People A Resource Oriented Approach to Identity Work”, **The Journal of Deaf Studies and Deaf Education**, 13/2, 278–300.
- HOGG, M. A.: 2006 “Social Identity Theory”, **Contemporary Social Psychological Theories**, (Ed.) Peter J. Burke, Stanford, Stanford University Press, s. 111-136.
- HOGG, M. A., TURNER, J. C.: 1987 “Intergroup Behaviuor, Self Stereotyping and The Salience of Social Categories”, **British Journal of Social Psychology**, 26, 325-340.
- (t.y.) “İşitme Engelliler Okulları”, **tidegitim.com**, <https://tidegitim.com/portfolio-item/isitme-engelliler-okullari/>
- JONES, E., STROM R., DANIELS, S.: 1989 “Evaluating the Success of Deaf Parents”, **American Annals of the Deaf**, 134/5, 312-316.
- KARADUMAN, S.: 2010 “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”, **Journal of Yasar University**, 17/5, 2886-2899.
- KEMALOĞLU, Y. K., KEMALOĞLU, P. Y.: 2012 “The History of Sign Language and Deaf Education in Turkey”, **Kulak Burun Boğaz İhtisas Dergisi**, 22/2, 65-76.
- KOCADAŞ, B.: 2006 “Kültür ve Medya”, **Journal of Human Sciences**, 1/1. <https://j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/86> adresinden erişilmiştir.
- LEIGH, I., 2009 **A Lens on Deaf Identities**, Oxford University Press.
- LEIGH, I. W., BRICE, P. J., MEADOW-ORLANS, K.: 2004 “Attachment in Deaf Mothers and Their Children”, **Journal of Deaf Studies and Deaf Education**, 9/2, 176-188.

- LEVINGER, M.,
ORLEV, L.:
2008 “What Deaf Parents Hear”, **The Journal Of International Social Research**, 1/4, 413-430.
- MAESTAS Y
MOORE, J.:
1980 “Early Linguistic Environment: Interactions of Deaf Parents with Their Enfants”, **Sign Language Studies**, 26, 1-13.
- MALIK, S.,
JABEEN, T.:
2016 “Role Playing and Extraversion in Hearing Children of Deaf Parents”, **Sci. Int. (Lahore)**, 28/3, 2915-2919.
- MALLOARY, B.
L., SCHEIN, J.
D., ZINGLE, H.
W.: 1992 “Improving the Validity of the PSNI in Assessing the Performance of Deaf Parents of Hearing Children”, **American Annals of Deaf**, 137/1, 14-21.
- MAXWELL-
MCCAW, D.,
ZEA, M. C.:
2010 “The Deaf Acculturation Scale (DAS): Development and Validation of a 58-Item Measure”, **Journal of Deaf Studies and Deaf Education**, 16/3.
- MITCHELL, R.
E.,
KARCHMER,
M. A.: 2004 “Chasing The Mythical Ten Percent: Parental Hearing Status of Deaf and Hard of Hearing Students in The United States”, **Sign Language Studies**, 4/2, 138-163
- MYERS, S. S.,
MYERS, R. R.,
MARCUS, A. L.:
1999 “Hearing Children of Deaf Parents: Issues and Interventions within a Bicultural Context”, **Psychotherapy with Deaf Clients from Divers Group**, (Ed.) Irene L.
- MOROE, N.,
2013 **The Experiences of Hearing Young Adults Growing up in Deaf-Parented Families in Guateng**, Yüksek Lisans Tezi, Master of Arts in Audiology in the Faculty of Humanities, University of the Witwatersrand, Johannesburg.
- PRESTON, P.,
1994 **Mother Father Deaf: Leaving Between Sound and Silence**, Cambridge, MA, Harvard University Press.
- PUTNAM, M.:
2005 “Conceptualizing Disability: Developing a Framework for Political Disability Identity”, **Journal of Disability Policy Studies**, 16/3, 188-198.
- REICHER, S.,
SPEARS, R.,
“The Social Identity Approach in Social Psychology”, **The Sage Handbook of Identities**, (Ed.) M. Wetherell ve C. T. Mohanty, London, Sage Publications, s. 51-52.

- HASLAM, S. A.:
2010
- SCHOWE, B. M., 1979 **Identity Crisis in Deafness**, Scholar Press.
- SCHMITT, S. S. N., LEIGH, I. W.: 2015 “Examining a Sample of Black Deaf Individuals on the Deaf Acculturation Scale”, **Journal of Deaf Studies and Deaf Education**, 2015, 283-295.
- SEVEN, Y., GÖL GÜVEN, M.: 2016 “Bir Dil İki Dünya: Sağır Anne Babanın İşiten Çocuğu Olmak”, **Ellerle Konuşmak: Türk İşaret Dili Araştırmaları**, (Ed.) E. Arık, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, s. 389-410.
- SHAKESPEARE, T.: 1996 “Disability, Identity and Difference”, **Exploring the Divide**, (Ed.) C. Barnes ve G. Mercer,. Leeds, The Disability Press, s. 94-113
- SIMON, B., 2004 **Identity in Modern Society: A Social Psychological Perspective**, USA, Blackwell Publishing Ltd.
- SINGLETON, J. L., TITTLE, M. D.: 2000 “Deaf Parents and Their Hearing Children”, **Journal of Deaf Studies and Deaf Education**, 5, 221-236.
- (t.y.) “Tarihçe”, **Türkiye Sağır Millî Federasyonu**, Erişim Tarihi: 25 Eylül 2018, <http://www.tsmf.org.tr/tarihce/>
- TAJFEL, H., FORGAS, J. P.: 1981 “Social Categorization: Cognitions, Values and Groups”, **Social Cognition: Perspectives on Everyday Understanding**, (Ed.) J. P. Forgas, London: Academic Press, s. 113-141.
- TURNER, J. C., HOGG, M. A., OAKES, P. J., REICHER, S. D., WETHERELL, M. S.: 1987 “A Self-Categorization Theory”, **Rediscovering the Social Group**, Oxford, Basil Blackwell, s. 42-68.
- (t.y.) “TDK”, **Türk İşaret Dili Sözlüğü**. http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=264 adresinden Kasım 2017 tarihinde erişilmiştir.
- TOPRAKSOY, A., 2015 **A Linguistic Study on The System of Personal Name Signs in Turkish Sign Language (Tid)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- 2011 **Nüfus ve Konut Araştırması**, TÜİK.

- (t.y.) **Türkiye’de 2012 Yılına Kadar Yapılmış Engellilik Çalışmaları Üzerine Bir Derleme**, Hacettepe Üniversitesi, Engelliler Araştırma ve Uygulama Merkezi. Erişim Tarihi: 25 Mart 2019, <http://www.engelsiz.hacettepe.edu.tr/derleme.shtml>.
- WARD, A.: 2009 “The psycho-social impact on hearing children of deafness in their primary caregiver”, **Auckland University of Technology, the degree of Master of Health Science in Psychotherapy .**
- WEINBERG, N., STERRIT, M.: 1986 “Disability and Identity: A Study of Identity Patterns in Adolescents with Hearing Impairments”, **Rehabilitation Psychology**, 31/2.
- YAPICI, A., YILDIRIM, M.: 2003 “Küreselleşme Sürecinin Dini Kimliklere Etkisi: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, 6/17, 117-138.

EKLER

EK 1. GÖRÜŞME SORULARI

- 1) İşaret dili biliyor musunuz, ne zaman ve nerde öğrendiniz?
- 2) İşaret dili biliyor iseniz, bu dilde ne kadar iyisiniz?
- 3) Konuşma dilini biliyor musunuz? Biliyor iseniz kaç yaşında öğrendiniz, konuşma öğrenme ya da konuşma esnasında ne tür zorluklarla karşılaştınız, temel motivasyonunuz neydi?
- 4) İşitme engelli/sağır bir birey olmayı nasıl tanımlarsınız? Ne tür deneyimler yaşıyorsunuz ?
- 5) İşitme engellilerin/sağır insanların yanında kendinizi nasıl hissediyorsunuz?
- 6) Kendinizi işitme engelli/sağır olmayan kişilerin yanında nasıl hissediyorsunuz?
- 7) İşitebilen çocuklara sahip olmayı nasıl tanımlarsınız? Bu durumun size yüklediği görev ve sorumluluklar var mıydı, varsa bunlar nelerdir?
- 8) İşitme engelli/sağır çocuklarınız olsaydı, bu durumun size yüklediği görev ve sorumluluklar neler olurdu?
- 9) Aile içi iletişiminizi nasıl değerlendiriyorsunuz? Ailenin tüm bireyleri ortak bir dili konuşabiliyor mu, sorunların çözümünde ve kararların alınmasında bu iletişimin nasıl bir rolü var?
- 10) Aile içerisinde ne tür gündelik sorunlar ile karşılaşıyorsunuz? Bu sorun ve krizlerinizi aile içerisinde genelde nasıl çözülür? Ailenizin bireyleri nasıl davranır, aile bireyleri davranışlarını nasıl kontrol eder? Bu konuda aile bireyleri arasında ne tür ayrışmalardan söz edilebilir?
- 11) Evde iş bölümü nasıl gerçekleşiyor? Evde kararlar nasıl alınıyor?
- 12) Ailece program yapabiliyor musunuz? Ailece birlikte hangi aktiviteleri yapıyorsunuz?
- 13) Aile içerisinde hislerinizi nasıl ifade ediyorsunuz?
- 14) Çocuklarınızın sizi yeterince iyi tanıdığını, sizin de onları tam anlamıyla tanıdığınızı düşünüyor musunuz? Ailenizdeki bireyler birbirlerinin problemlerine ya da hislerine gösterdikleri ilgiyi nasıl ifade ederler?

15) Gelişim süreçlerinde çocuklarınızın işitme engelli/sağır olmamasından kaynaklı ne gibi deneyimler yaşadınız?

EK 2. GÖRÜŞME SORULARI – İŞARET DİLİ

- 1) Sen işaret biliyor mu ne zaman öğrendin?
- 2) Sen işaret dili biliyor iyi mi orta mı biliyor işaret?
- 3) Sen konuşma var mı? Ne zaman öğrendin nasıl öğrendin?
- 4) Sen sağır olmak nasıl oluyor, sen sağır yüzünden problem nedir anlat olur mu?
- 5) Sen aynı sağır beraber ne düşünüyor mutlu mu mutsuz mu?
- 6) Sen konuşan içinde ne düşünüyor mutlu mu mutsuz mu kızgın mı ne düşünüyor?
- 7) Senin konuşan çocuk var ne düşünüyorsun? Sen konuşan çocuk büyüyor sen sorumluk ne? Sen rahat mı?
- 8) Sen konuşan çocuk değil, sağır çocuk olsa bakma aynı mı ne düşünüyorsun?
- 9) Sen aile konuşma rahat mı? Sohbet aynı mı? Aile problem var bu problem konuşma çözüm kolay mı sen karar rahat mı?
- 10) Sen aile her gün problem var mı? Bu problem nasıl çözüm oluyor?
- 11) Sen ev iş çalışmak ortak nasıl? Ev iş çalışmak karar nasıl?
- 12) Sen çocuk beraber faaliyet var mı? Hangi faaliyet beraber gidiyorsunuz?
- 13) Sen çocuk, eş duygu nasıl anlatıyor?
- 14) Sen çocuk seni tam biliyor mu? Sen çocukları tam biliyor mu? Sen çocuk veya çocuk sana sevgi ve his anlatma tam mı?
- 15) Sen çocuk konuşuyor, sen çocuk büyürken hatıra ne var hatırlıyor musun?